

ISSN 2636-7815

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL

BİLİMLER

DERGİSİ

JOURNAL OF MUNZUR UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES

Yıl: 6

Cilt: 6

Sayı: 12

Bahar 2018

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Munzur University

Journal of Social Sciences

ISSN: 2636-7815

Yayıncı: Munzur Üniversitesi

Baskı: Elektronik Baskı

Kapak ve Logo Tasarım: Hasan CUŞA

İletişim Bilgileri:

Adres: Munzur Üniversitesi Aktuluk Mahallesi Üniversite Yerleşkesi 62000 TUNCELİ

Telefon: +90 428 213 3276

Fax: +90 428 213 18 61

Web Adresi: <http://dergipark.gov.tr/tusbd>

E-posta: sbd@munzur.edu.tr, hasencusa@gmail.com

Yıl:6 Cilt:6 Sayı: 12

Bahar 2018

Sahibi

Munzur Üniversitesi Rektörü Adına

Prof. Dr. Ubeyde İPEK

Editör

Dr.  gr. Üyesi Hasan CUŞA

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Erdal YILDIRIM

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Sabit MENTEŐE

Dr.  gr. Üyesi İbrahim TOSUN

Dr.  gr. Üyesi Őehmus KURTULUŐ

Dr.  gr. Üyesi Zeynel ÇILGIN

Dr.  gr. Üyesi Z lkif YALÇIN

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU

Prof. Dr. Ahmet UZUN

Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK

Prof. Dr. Alaattin KARACA

Prof. Dr. Ali ERKUL

Prof. Dr. Ali TAŐKIN

Prof. Dr. Bahir SELĐUK

Prof. Dr. Cemal GÜZEL

Prof. Dr. Faruk KOCACIK

Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE

Prof. Dr. Halis ÇETİN

Prof. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM

Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Prof. Dr. İbrahim TÜZER

Prof. Dr. İsmet EMRE

Prof. Dr. Kemal TİMUR

Prof. Dr. Mehmet ASLAN

Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Prof. Dr. Mustafa APAYDIN

Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK

Prof. Dr. S. Dilek YALĐIN ÇELİK

Prof. Dr. SelĐuk ÇIKLA

Prof. Dr. Süleyman ALDAK

Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Prof. Dr. Turan KARATAŐ

Prof. Dr. Tülin ARSEVEN

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

Prof. Dr. Yakup ÇELİK

Prof. Dr. Zeki TAŐTAN

DoÇ. Dr. Ahmet TANYILDIZ

DoÇ. Dr. Ali Kemal ÖZCAN

DoÇ. Dr. Ayhan KARAKAŞ

DoÇ. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK

DoÇ. Dr. Fatih ARSLAN

DoÇ. Dr. Hasan YÜREK

DoÇ. Dr. Hiroki WAKAMATSU

DoÇ. Dr. M. Fatih KANTER

DoÇ. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI

DoÇ. Dr. Mutlu DEVECİ

DoÇ. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ

DoÇ. Dr. Seval şAHİN GÜMÜŞ

Dr. ÖĞr. Üyesi Abdulmuttalip İPEK

Dr. ÖĞr. Üyesi Fettah KUZU

Dr. ÖĞr. Üyesi Mehmet SÜMER

Dr. ÖĞr. Üyesi Servet GÜN

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Nursen NAHCIVAN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Recep GÜNEŐ
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Suat KALUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu ARACIĞOLU
Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Cengiz DURAN
Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan TECİM
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma ZEREN
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim Halil EKŐİ
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR
Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Recep KARABULUT
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Emin OSMANOĞLU
Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi  dem BABACAN
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayla ÇAPIK
Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bekir KOCADAŐ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bora GÖKTAŐ
Bayburt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ
Harran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erkan ALSU
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hava ÖZKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇAĞLAYAN
Munzur Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Caner TÜRK
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAHAN
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŐAN
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Uysal DIVRAK
Munzur Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zennure K SEMAN
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Z lf  SELCAN
Munzur Üniversitesi

Dr. AyŐegül DEMİR
Munzur Üniversitesi

Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD) TÜBİTAK ULAKBİM DERGİPARK Sistemi Bünyesinde Faaliyet Gösteren ve Yılda İki Defa Yayımlanan Ulusal Hakemli Bilimsel Bir Dergidir.

İNDEX BİLGİSİ

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

İÇİNDEKİLER

Merve AYDOĞDU ÇELİK	8
JOHN MİLTON'IN POLİTİK GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Özkan GÖKCAN	25
MACHİAVELLİ VE NİZAMÜLMÜLK'TE DEVLET YÖNETİMİ HÜKÜMDAR (PRENS) VE SİYASETNAME ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	
Handan KARAKAYA	48
TÜRK SİNEMASINDA DİN ADAMI TİPLEMESİ	
Aziz ALTI	70
MUNZUR BABA MİTOLOJİSİ VE TARİHSEL KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR DENEME	
Yavuz ATLI, Atilla YÜCEL, İrem TANYILDIZI	86
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE TUNCELİ İLİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ	
Serkan METİN, İbrahim TÜRKOĞLU	106
DOĞRUSAL PROGRAMLAMA YÖNTEMLERİ KULLANILARAK KÜÇÜK İŞLETMELERDEKİ KAR PAYLARININ ARTIRILMASI: MERT CAM ÖRNEĞİ	
Kazım BAŞ, Aynur YAMAN, Nesrin KARACA SANYÜREK, Nazan GÜRASLAN BAŞ	118
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SÜT TÜKETME ALIŞKANLIKLARI VE ANNELERİNİN ÇOCUKLARINA SÜT TÜKETTİRME GEREKÇELERİ	
Leyla Delikaya –Kitap Tanıtımı	130
SUSAN BLACKMORE - BİLİNÇ ÜZERİNE KONUŞMALAR	

M SBİD'E DAİR...

Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin bu sayısı ile birlikte birçok yeniliğe imza attık. Daha  nce *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* adı altında yayımlanan dergiye, isim deĐiŐikliĐinden dolayı yeni bir ISSN aldık. Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hem akılda kalıcılığını artırmak hem de bir marka haline dönüŐtürmek için söz konusu dergiyi kısaca M SBİD olarak adlandırdık. Üniversitemizin benimsediği turkuaz ve hardal sarısı renklerine bağlı kalarak yeni ve göz alıcı bir kapak sayfası tasarladık. Munzur nehrinin kendine özgü Őekliini dikkate alarak bir logo oluŐturduk. Makale değerlendirme aŐamalarında katkı sağlayan akademisyenlere Hakem TeŐekkür Belgesi hazırladık.

Dergimizin bugüne dek yayımlanan sayılarını Tübitak Ulakbim Dergipark üzerinden web sitemize yükledik. Söz konusu sitenin arayüzünü daha etkin hale getirmeye çalıŐtık. Derginin marka değerini artırmak için ulusal ve uluslararası alanda olmak üzere birçok index ve veritabanlarına baŐvuruda bulunduk. Bu baŐvuruların sonucunda M SBİD; *Sobiad*, *Researche Bible*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)* ve *İdelonline* adlı ulusal ve uluslararası dizin ve platformlar tarafından taranmaya baŐlanmıştı.

Dergimizin bilim ve danıŐma kurulunda revizyon yaparak alanlarında uzman değerli akademisyenlerin desteklerini yanımızda hissetmekten mutluluk duyduk. Gönderdiğimiz makaleleri titizlikle inceleyerek değerlendiren hakem hocalarımıza en kalbi Őukranlarımızı sunuyoruz. M sbid'e katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza da teŐekkürü bir borç biliriz.

Editör

Hasan CUŞA

JOHN MILTON'IN POLİTİK GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Merve AYDOĞDU ÇELİK*

ÖZ

XVII. yüzyıl İngiliz yazınının önemli kalemlerinden John Milton (1608-1674) boşanma, eğitim, kilise yönetimi ve politika üzerine çeşitli risaleler yazmıştır. Milton, politik risalelerinde mevcut monarşik sisteme karşı çıkararak Tanrı'nın suretinde yaratılmış bireylerin özgür olduklarına ve kendilerini yönetebileceklerine inandığından cumhuriyet rejimini savunmuştur. Diğer bir deyişle, Milton'a göre kralların kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi olarak addetmeleri doğanın kanununa aykırıdır. Milton her bir bireydeki akli yetkinliğine güçlü bir inanç duymuş ve kralların ilahi gücünü reddederdek demokratik rejimi savunmuştur. Milton, politik görüşlerini savunmak için hem kurgusal hem de kurgusal olmayan eserler kaleme almıştır. Kurgusal olmayan risalelerinde monarşik yönetimin neden terk edilmesi gerektiğini sebepleriyle açıklarken, en büyük eseri olan *Kayıp Cennet*'te ise uhrevi yönetim ile beşeri yönetimin kıyaslanamaz olduğu görüşünü vurgulamıştır. Bu bağlamda, bu çalışma, seçilmiş eserler ışığında Milton'ın politik görüşlerini incelemekte ve onun özgürlükçü siyasi tavrını ortaya koymaktadır. Eserlerden örneklemelerin ardından, bu çalışma, Milton'ın bireysel özgürlüğü monarşik yönetimin üstünde tutan özgürlükçü düşüncesinden dolayı çağının çok ötesinde bir yazar olduğu görüşüne ulaşır.

Anahtar Kelimeler: John Milton, *Kayıp Cennet*, Politika, XVII. Yüzyıl Politikası, Monarşi.

* Arş. Gör.,Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, maydogdu@metu.edu.tr.

A STUDY ON MILTON'S POLITICAL THOUGHT

ABSTRACT

John Milton (1608-1674), one of the most prominent authors of the XVII century English literature, penned tracts on various issues such as divorce, education, church government and politics. In his political tracts, Milton went against the monarchical system of his time and defended freedom and liberty for common people since he was of the opinion that human beings have been created in the image of God, and therefore, are able to govern themselves. In other words, according to him, the monarchical system in which the kings regarded themselves as the representatives of God on earth was not compatible with the law of nature. Milton believed in the faculty of reason in each individual and supported democratic republican rule rejecting the divine rights of the kings. In order to defend his political views, he not only made use of non-fictional tracts in which he recorded the reasons as to why monarchical rule should be abandoned but in his magnum opus *Paradise Lost* he also portrayed a perfect ruling model in heaven so as to emphasise the incommensurability of the earthly rule with the divine. In this sense, the aim of this paper is to analyse John Milton's political thought within the framework of his selected works in order to highlight his political stance and to emphasize his modern mind-set. Upon analysis of several examples, this paper concludes that Milton was an author quite ahead of his time owing to his liberal thought who valued individual freedom above the monarchical rule.

Key Words: John Milton, *Paradise Lost*, Politics, XVII Century Politics, Monarchy.

GİRİŞ

XVII. yüzyıl, İngiliz politika tarihi açısından kuşkusuz çalkantılı bir çağdır. Tudor Hanedanı'na mensup krallar James I ve Charles I, tıpkı selefleri Henry VII, Henry VIII ve Elizabeth I gibi, kraliyet makamının vermiş olduğu kudreti tekellerine almak istemişler, güçlerini perçinlemek amacıyla Parlamento'nun onayını almaksızın halktan alınan vergileri arttırmışlar ve kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması olarak görmüşlerdir. James I mutlakiyeti savunduğu iki eseri *The True Law of Free Monarchies* ve *Basilikon Doron* ile kendinden üstün bir dünyevi otoriteyi reddederken, tahta çıktığı ilk günden itibaren Parlamento ile bir güç savaşı içinde olan Charles I kendini Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi olarak ilan etmiştir. Giderek artan gerilim, 1642 yılında Cumhuriyetçiler ve Kraliyet yanlıları arasındaki çatışmaların doğmasına sebep olmuştur. Tarihe İngiliz İç Savaşı olarak kaydedilecek bu çatışmalar sonunda, halkına ihanetten yargılanan Charles I, 1649 yılında boynu vurularak öldürülmüş ve Oliver Cromwell liderliğinde 1660 yılında Charles II'ın tahta çıkmasına kadar

devam edecek olan *Interregnum*¹ dönemi başlamıştır (Peacey, 2001: 1).² John Milton işte böyle hararetli bir dönemde eserler kaleme almış ve yapıtlarında düşüncelerini özgürce dile getirmekten kaçınmamıştır. Milton'ın politik ve dini risaleleri, çağının hızla değişen oluşumlarına ayna tutar niteliktedir.

Kendisini tüm İngiliz halkının sözcüsü addeden Milton, *Interregnum* 'a kadar, boşanma, eğitim, basın özgürlüğü, kralların öldürülmesi ve cumhuriyetçilik gibi konularda çağına ışık tutan -hatta çağının oldukça ilerisinde- birçok risale yazmış, insanoğlunun özgürlüğünü savunmuş ve Theo Hobson'ın deyişiyle her türlü baskı ve zulme karşı bir duruş sergilemiştir (2008:96).³ Özgürlükçü mizacı, Milton'ın İngiliz İç Savaşı esnasında Cumhuriyetçileri desteklemesine neden olmuştur. Milton'a göre, her insan özgür doğar ve özgür yaşamalıdır, çünkü insan Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Bu sebepten ötürü, baskıcı yönetimin ilahi yönetimle çeliştiğini dile getirir. Her ne kadar Tanrı'yı cennetin mutlak hükümdarı addetse de, Milton insanın dünya üzerindeki sınırsız güç ve hâkimiyetini kabullenmiyordu çünkü tüm insanların politik ve dini olarak özgür bireyler olması gerektiğini savunuyor, bu durumdan dolayı da despotların ve zalim hükümdarların erki ellerinde tutmalarına karşı çıkıyordu. (Bu elbette ki Charles I'ın tahtta oturmaması anlamına geliyordu). Dahası, Milton aklın gücüne ve demokratik yönetime inanıyor, zorba dini/politik yönetimler akılcılığı örnek almadıklarından, Milton kralların Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğu fikrini kabul etmiyor, kimi zamansa krallık düşüncesini toptan reddediyor ve demokratik, cumhuriyetçi bir yönetim biçiminden yana saf tutuyordu. Her durumda, Milton'ın temel kaygısını “aksi takdirde medeni bir hayatın neredeyse imkânsız hale geleceğine inandığı, özgürlüğün gelişmesi”⁴ (Chernaik, 2017: 211)⁵ [a consistent concern for the advancement of liberty, without which civilized life is scarcely possible] oluşturmaktaydı. Benzer şekilde, Kenneth Borris⁶ de *Allegory and Epic in English Renaissance Literature: Heroic Form in Sidney, Spenser, and Milton* (2000) adlı eserinde Milton'ın nasıl ki İsa insanoğlu için kendini feda etmişse, insanların da İsa'nın kanıyla kazandığı özgürlüklerini daima savunmaları gerektiğini savunduğunu konu eder. Bu bağlamda, bu makale Milton'ın seçilmiş eserlerinden yola çıkarak onun politik görüşlerini tartışmayı amaçlamakta ve Tanrı suretinde yaratılmış insanların özgür olduğunu savunan Cumhuriyetçi

---

¹ İki krallık arasında.

² Peacey, J. (2001). Introduction. *The Regicides and the Execution of Charles I*. Ed. Jason Peacey. New York: Palgrave.

³ Hobson, T. (2008). *Milton's Vision: The Birth of Christian Liberty*. London and New York: Continuum.

⁴ Metin çevirileri yazara aittir.

⁵ Chernaik, W. (2017). *Milton and the Burden of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶ Borris, K. (2000). *Allegory and Epic in English Renaissance Literature: Heroic Form in Sidney, Spenser, and Milton*. Cambridge: Cambridge University Press.

Milton'ın hükümdarların tebaası üzerindeki mutlak hükmetme güçlerini reddettiği görüşünü ortaya koymaktadır.

Milton'ın politik görüşü her ne kadar çağının oldukça ilerisinde olsa da içinde bulunduğu politik düzeni tamamen yıkamamış olması fakat yine de sesini duyurabilmeyi başarması Miltoncu politika anlayışının Kültürel Materyalizm çerçevesinde değerlendirilmesini mümkün kılar. Temel olarak, eserlerin yazıldığı dönem çerçevesinde okunması gerektiğini salık veren Kültürel Materyalizm kuramı kültürdeki çok sesliliğe dayanan ve muhalefet prensibi üzerine işleyen bir anlayıştır. Bu kuram, sistemdeki susturulmuş veya sisteme hakim olmayan/sistemdeki çoğunluğu temsil etmeyen sesleri güçlendirmek amacıyla baskın ideolojinin öğretilerine değil muhalif seslere kulak verir. Kültürel Materyalizm kuramının isim babası Raymond Williams ve onun takipçileri Alan Sinfield ve Jonathan Dollimore, Amerika'da gelişen Yeni Tarihselcilik kuramına karşı İngiltere'de ortaya koydukları görüşleriyle metinlerde veya herhangi bir bağlamsal çerçevede ötekileştirilmiş sesleri dinlemenin önemini vurgulamışlardır. Bu noktada Yeni Tarihselcilik ile Kültürel Materyalizm kuramları arasında farklara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Temelde her iki kuram da edebi eserlerin üretildikleri dönem çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ve edebiyat ile tarih arasındaki etkileşimin gözardı edilemeyeceğini savunurken, Yeni Tarihselcilik gücün yekpare olduğunu ve gücün egemenliğini baltalayan seslerin daima baskın güç içerisinde eritileceğini düşünür. Öyle ki Alan Sinfield bu kuramı “tuzak modeli” (*Faultlines* 1992: 24)⁷ [entrapment model] olarak adlandırır. Yani Yeni Tarihselcilik anlayışına göre, sistemi çökertmek için yapılan herhangi bir direnç temelde baskın gücün daha da güçlenmesine sebep olur. Bu akımın öncü kuramcılarında Stephen Greenblatt'a göre, “yıkıcılık tam da o gücün ürünüdür ve onun maksatlarını gerçekleştirmesini kolaylaştırır.” (1994: 24)⁸ [subversiveness is the very product of that power and furthers its ends]. Kısacası, Yeni Tarihselcilik kuramına göre sistemin altüst edilmesi tehlikesi baskın gücün varlığını meşrulaştırır. Öte yandan Kültürel Materyalizm, sistemdeki madun seslere odaklanarak, her ne kadar var olan baskın ideoloji tamamen alt üst edilemese de, bastırılmış düşüncelerin ve muhalif seslerin ortaya çıkarılmasını hedefler. Sinfield'ın ifadesiyle, “Kültürel Materyalizmin amacı karşı(t) taraftan yollar keşfetmek: altkültürlerde bulunan insanların gücünü geliştirmek ve güçlendirmek” (*Faultlines* 1992: 291)⁹ [a project for cultural materialism is to discover ways of taking the opposite direction: of

---

⁷ Sinfield, A. (1992). *Faultlines: Cultural Materialism and the Politics of Dissident Reading*. Oxford: Clarendon.

⁸ Greenblatt, S. (1994). “Invisible Bullets: Renaissance Authority and Its Subversion, *Henry IV* and *Henry V*.” *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism*. Eds. Alan Sinfield and Jonathan Dollimore. 2nd ed. Manchester: Manchester University Press. 18-47.

⁹ Sinfield, A. (1992). *Faultlines: Cultural Materialism and the Politics of Dissident Reading*. Oxford: Clarendon.

working with subcultures to reinforce and extend the potential of people who inhabit them] şeklinde özetlenebilir. Kültürel Materyalizm kuramı “her türlü politik baskıya [karşı] başkaldırma, altüst etme, muhalefet ve direniş yolları arar.” (Branningan 1998: 108) [looks for ways in which defiance, subversion, dissidence, resistance [against] all forms of political oppression]. Bir metinde var olan fakat çağının egemen düşüncesiyle ters düşen fikirlerin daha görünür hale gelmesini sağlamaya çalışır çünkü Raymond Williams’a göre her ne kadar bir kültürde baskın bir ideoloji hüküm sürse de

[h]içbir üretim biçimi ve bu yüzden hiçbir egemen sosyal düzen ve bu yüzden hiçbir egemen kültür gerçekte insanların tüm eylemini, enerjisini ve niyetini kapsayamaz ve kuvvetini tüketemez. (1977: 125)¹⁰

[no mode of production and therefore no dominant social order and therefore no dominant culture ever in reality includes or exhausts all human practice, human energy, and human intention]

İşte Williams’ın vurguladığı ve Kültürel Materyalizmin kabul ettiği bu kültürel çokseslilik, toplumda yeterince kuvvet bulamamış seslerin daha görünür kılınmasını gerektirir. Bu bağlamda, Sinfield susturulmuş seslerin yükseltilmesi çabasını “muhalefet” [dissidence] terimi ile açıklar. Ona göre muhalefet “erken modern dönemde özellikle devlet kurumu ve ideolojisini göz önünde tutarak otoriteye meydan okuma” (*Faultlines* 1992: x)¹¹ [challenging of authority in the early modern period, considering especially the ideologies and institutions of state] anlamına gelmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Sinfield’in altüst etme [subversion] terimi yerine muhalefet [dissidence] terimini kullanmasıdır çünkü altüst etme başarıyı ima etmektedir; yani bir durumun yıkıldığı, altüst edildiği anlaşılmaktadır. Oysaki çoğunlukla hükümet düşmez (*Faultlines* 1992: 49). [the latter may seem to imply achievement -that something was subverted- since mostly the government did not fall]. Diğer bir ifadeyle, Sinfield’a göre *muhalefet* terimi temel olarak “hükmedenin bir yönünü reddetme” (*Faultlines* 1992: 49) [refusal of an aspect of the dominant] olarak tanımlanabilir. Bu kuramsal çerçevede ışığında Milton’ın politik duruşunu muhalif olarak nitelendirmek doğru bir çıkarımdır.

---

¹⁰ Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

¹¹ Sinfield, A. (1992). *Faultlines: Cultural Materialism and the Politics of Dissident Reading*. Oxford: Clarendon.

Milton ve Politik Duruşu

Kültürel Materyalizm kuramı Milton'ın eserlerini değerlendirmek için uygun bir çerçeve oluşturur çünkü hem Milton hem de Kültürel Materyalist kuram “ikincil seslerin ortaya çıkarılmasını” (Sinfield *Unfinished Business* 2006: 25)¹² [the recovery of subordinate voices] amaçlar. Sinfield'a göre dünya görüşümüz genel dünya görüşüyle açıkça uyumsuzluk gösterip mevcut düzeni kesintiye uğratmakla tehdit ettiğinde ancak maceracı bir kişiliğe sahipsek yeni düşüncemizin varlığını kabul eder ve hikayesini yeniden anlatırız (*Faultlines* 1992: 46). Aynı şekilde yeterince maceracı ve özgür ruhlu Milton da, baskın sistemde gördüğü aksaklıkları yeni hikayeler yazarak eleştirmekten hiç çekinmemiştir. Bu bağlamda, seçilmiş eserler doğrultusunda Milton'ın cumhuriyetçilik savunuculuğu ile vücut bulan “muhalafet” hareketini örneklendirmek yerinde olacaktır.

Milton *The Tenure of Kings and Magistrates* (1649) adlı eserinde özgür insanlar ve kralları arasında gönüllülük esasına dayalı bir sözleşme olduğunu ve krallar zorbalığı ele aldıkları vakit, olur da yargıçlar harekete geçmez ise, halkın onları tahttan indirme ve hatta öldürme hakkına sahip olduklarını savunur. Yani, gücü esasen ait olduğu yere, halkın eline, geri verir. Milton'ın aykırı duruşu ve öğretileri olduğu gibi kabul etmeyen mantığı kendini Hristiyanlık inancının kutsal kitabı olan *İncil* [*The Bible*] hükümlerini yeniden yorumladığında da gösterir. Örneğin, hükümdarların yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu oldukları ve halkın onlara sorgusuz sualsiz itaat etmeleri gerektiği Yeni Ahit'in [The New Testament] Pavlus'tan Romalılar'a Mektup kısmı 13. Bölüm 1. ve 2. ayetlerinde [The Epistle of Paul the Apostle to the Romans 13:1-2] gayet açık bir şekilde dile getirilmiştir:

Her ruh kendinden daha yüce bir kudrete boyun eğsin. Çünkü Tanrı'dan üstün bir güç yoktur. Var olanlarsa Tanrı tarafından emredilmiştir. İşte bu sebeple güce direnen Tanrının hükmüne direnmiş olur: Ve direnenler kendilerine lanet getireceklerdir.]¹³

[Let every soul be subject unto the higher powers. For there is no power but of God: the powers that be are ordained of God. Whosoever therefore resisteth the power,

---

¹² Sinfield, A. (2006). *Shakespeare, Authority, Sexuality: Unfinished Business in Cultural Materialism*. London and New York: Routledge.

¹³*The Holy Bible Containing the Old and New Testaments. King James Version*. 1611. http://www.gasl.org/refbib/Bible_King_James_Version.pdf Erişim Tarihi: 10.02.2018

resisteth the ordinance of God: and they that resist shall receive to themselves damnation.]

Bununla birlikte, Milton Charles I'ın idamından yalnızca bir ay sonra yayınladığı ve temel olarak hükümdar katlini meşrulaştırmaya hizmet eden risalesinde, İncil'in farklı bir yorumlamasını benimser ve ademoğlunun Tanrı'nın suretinde yaratıldığını hatırlatarak krallara boyun eğmeyi reddeder. Milton'a göre,

Zerre kadar bilgisi olmayan bir adam bile, insanların doğal olarak özgür doğduğunu, Tanrı'nın suretinde yaratıldığını ve ona benzediğini ve bu sebeple de diğer tüm yaratılardan imtiyazlı olarak, itaat etmek için değil yönetmek için yaratıldığını inkâr edecek kadar aptal olamaz. (1991: 8)¹⁴

[No man who knows ought, can be so stupid to deny that all men naturally borne free, being the image and resemblance of God himself, and were by privilege above all creatures, born to command and not to obey.]

Bu alıntı Tanrı'nın yarattığı düzenin doğasına bir vurgu yapmakta ve insanı ilahi hiyerarşinin bir parçası olarak tüm yaratılardan üstün tayin etmektedir. Milton, zorba bir yöneticinin bu ilahi düzenle ters düştüğünü savunmaktadır çünkü O'na göre kralın görevi, insanı tüm yaratılardan üstün tutan bu düzenin istikrarını bozmak değil, devamlılığını sağlamaktır. Milton insanların başında bir kral veya yargıç bulunmasının tek nedeninin geri kalanların haklarının korunmasından ve -mademki insanlar özgür doğar- her bir bireyin özgürlüğünün güvence altına alınmasından başka bir amaçla olmaması gerektiği görüşündedir. Öyle ki bu insanlar onların "Lordları veya Efendileri değil, yalnızca Vekilleri ve Deleğeleri" (1991: 8) [Not to thir Lords and Maisters . . . but, to be thir Deputies and Commissioners] olmalıdır ve güç "ellerine teslim edilmiş" (1991: 8) [by vertue of thir intrusted power] bu vekiller kendileri birer despot haline dönüşmeden adaleti sağlamalı ve halkın özgürlüklerini korumalıdır. Fakat olur da bu yöneticiler, insanları özgürleştirmek yerine onlara baskı yapan bir zorbaya dönüşürlerse, halk o kişileri tahttan indirme hakkına sahiptir. Halkın zorba hükümdarları devirme gücüne istinaden, Milton yönetme gücünün insanın doğasında var olduğunu ve özgürlüğün doğada her bir bireye bahşedildiğini düşünmekte ve bu güç her ne kadar 'Vekillere ve Deleğelere' verilmiş olsa da, kendilerini küçük düşürenleri cezalandırma hakkının herkesin elinde olduğunu düşünür. (Dzelzainis, 1999: 80)¹⁵

---

¹⁴Milton, J. (1991). "The Tenure of Kings and Magistrates." *Political Writings*. Ed. Martin Dzelzainis. Cambridge: Cambridge University Press. 3-50.

¹⁵Dzelzainis, M. (1999). "Milton's Politics". *The Cambridge Companion to Milton*. Ed. Dennis Danielson. Cambridge: Cambridge University Press. 70-83.

[Milton . . . treats this power as human in origin, since it belonged to each individual in the state of nature. But although this power had been entrusted to ‘their Deputies and Commissioners’, it was still open to anyone to punish those who degraded themselves.]

İşte bu sebeptendir ki halkın otoritesini gözettiğini ve özgürlüğünü koruma adına ant içtiğini taşıdığı kılıca işletmiş -“hak edersem bana bile” (Milton, 1991: 25) [*Si mereor in me, Against me, if I deserve*]- Kral James’i takdir eder. Bu durumda, Milton’ın adil kralları hoş gördüğü fikrine varabiliriz ki, aynı risalede, “bakınız adil bir Kral ne büyük bir iyilik ve mutluluksa, bir Despot da o derece kötülüktür” (1991: 16-17) [look how great a good and happiness a just King is, so great a mischeife is a Tyrant] cümlesi bu savımızı destekler niteliktedir. Öyleyse, Milton’a göre, krallar ellerindeki gücü adil olmayan bir şekilde kullanmaya kalkışırsa halkın buna müdahale etme ve onu tahttan indirme gücü vardır çünkü bu kişi o zaman asli görevlerinden uzaklaşan bir despot haline dönüşmüştür. Milton despot tanımlamasını “ne Kanunları ne de halkın iyiliğini gözeten, sadece kendi ve grubunun çıkarları için yöneten” (1991: 16) [he who regarding neither Law nor the common good, reigns onely for himself and his faction] kişi olarak tanımlamıştır ve bu yöntem Milton’ın yukarıda bahsi geçen özgür doğan ve özgürce yaşama hakkına sahip bireyler düşüncesiyle taban tabana zıt düşmektedir. Bu sebeple, gücün insanlar arasında dağıtılmasını ve bunu suistimal edenlerin derhal görevden alınmasını salık verir. Yani Milton her ne kadar temelde krallara karşı çıksa da onları ancak halkın özgürlüğünü koruduğu sürece savunur ve aksi bir durumda halkın bu despotlaşan yöneticilere müdahale hakkı olduğunu öne sürer. Kültürel Materyalist çerçevede, Milton “başat kültürden ayrı . . . aktif ve ısrarcı fakat henüz açık bir şekilde ifade edilmemiş” (Williams, 1977: 126) [as distinct from the dominant . . . active and pressing but not yet fully articulated] seslerin varlığını kabul eder ve onları önplana çıkarmaya çalışır. Milton’ın bu eseri John Locke ve Thomas Jefferson’ı etkileyebilecek kadar değer görmüştür (Sheldon, 2001: 209).¹⁶

Milton paralel düşüncelerini yinelediği 1651 tarihli *Pro Populo Anglicano Defensio* [*A Defence of the People of England*] adlı eserini Fransız bilgin Claudius Salmasius’un kralların ilahi gücünü savunduğu ve İngilizleri krallarını öldürmelerinden dolayı insanlığa karşı büyük suç işlemekle suçladığı eserine cevaben kaleme almıştır. Milton eserin Önsöz’ünde kralların ilahi gücünün eski bir hurafe olduğunu ve kralın infazının bu batıl inancı çürüttüğünü söyler:

---

¹⁶Sheldon, G. W. (2001). *Encyclopaedia of Political Thought*. New York: Facts on File.

Nasıl parlaktır ki Yüce bir Tahtta bir Kralın Heybeti, işte öyle olmuştur İngiltere İnsanı da uzun zamandır süregelen o eski Hurafeden kurtuldukları ve Kralına, ya da Düşmanına, Hüküm giydirdikleri gün. (Milton, 1848: 4)¹⁷

[For what King's Majesty sitting upon an Exalted Throne, ever shone so brightly, as that of the People of England then did, when shaking off that old Superstition, which had prevailed a long time, they gave Judgment upon the King himself, or rather upon an Enemy, who had been their King.]

Kralın başının kesildiği, bu despot yönetimin sona erdiği ve kralların ilahi gücü yalanının yerle bir olduğu bu günü Tanrı'nın insanlar aracılığıyla konuştuğu gün ilan eder Milton; şöyle ki, "Kral Charles'a Krallığı ancak Tanrı vermiştir ve yalnızca Tanrı onu geri alıp Parlamenta ve Halka vermeye muktedirdir" (1848: 82). [If God alone gave a Kingdom to King Charles, God alone has taken it from him again, and given it to the Parliament, and to the People.] Milton böylece halkın gücünün Tanrı'nın eli suretinde vücut bulduğunu savunarak kral katlini meşrulaştırır. Milton savını güçlendirmek adına kralları halkının babası gibi temsil eden eğretilmeden de faydalanır:

Ah! Fakat o ikisi arasında ne büyük fark vardır. Babalarımız dünyaya gelmemize sebep olur. Kralımızsa bizi var etmez, biz onu var ederiz. Doğa hepimize Babalar vermiştir fakat kendi Kralımızı biz tayin ederiz. Yani insanlar Kral için değil, Kral insanlar içindir. (1848: 20-21)

[Alas! There's a great difference betwixt them. Our Fathers begot us. Our King made not us, but we him. Nature has given Fathers to us all, but we our selves appointed our own King. So that the people is not for the King, but the King for them.]

Milton savının devamında da aynı benzetme üzerinden gider ve her ne kadar babalarımıza katlanmak zorunda olsak da oğlunu öldüren bir babanın da ölüme mahkûm edilmesi gerektiğini savunur. Aynı şekilde bir kral da halkını öldürdüğü vakit o da aynı sona mahkûm olmalıdır. Görülüyor ki Milton'a göre bir oğul babasının himayesi altına doğduğu andan itibaren girmektedir çünkü onun hâkimiyetinde dünyaya gelmektedir ve dolayısıyla bu kan bağı bir arada tutmak için yapay bir sözleşmeye ihtiyaç yoktur. Fakat aynı durum krallar ve halk arasında geçerli değildir çünkü kralı bulunduğu konuma getiren halkın kendisidir. Milton Kral Charles I'dan bu sebeple hoşlanmaz çünkü O, gücün kendisine halk tarafından

---

¹⁷ Milton, J. (1848). "A Defence of the People of England." *The Prose of John Milton*. London: Joseph Rickerby Printer. 1-213.

verildiğini kabul etmez. Halkına karşı sorumluluk sahibi olması gerekirken, halkın kendisine karşı sorumlu olduğunu düşünmektedir çünkü kralların ilahi gücü fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Kendini Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması gören krala karşılık, Milton da Tanrı'nın gücünü arkasına alır. Öyle ki, Eski Ahit'in [The Old Testament] Tesniye [Deuteronomy] kısmından kanıt gösterip her halkın kendine bir kral atama özgürlüğü olduğunu dile getiren Tanrı'nın buyruğunu savunan Milton'a göre "bir Cumhuriyet, Monarşi'den daha mükemmel bir yönetim biçimidir ve insanoğlunun durumuna daha uygundur; ayrıca Tanrı da bu fikirdedir." (1848: 33) [a Commonwealth is a more perfect form of Government than a Monarchy, and more suitable to the condition of Mankind; and in the opinion of God himself, better for his own people]. Görülmektedir ki, Milton için Tanrı'nın gözünde bile en iyi yönetim şekli cumhuriyettir. Eğer kral en başta söz verdiği gibi halka hizmet etmeyi bırakır ve konumunu suistimal ederse, halkın kralı tahttan indirme, kendilerine yeni bir kral seçme ve hatta yönetim şeklini tümünden değiştirme yetkileri vardır çünkü Tanrı suretinde yaratılmış insanoğlu özgürdür, kendisi için seçim yapabilme hürriyetine sahiptir ve "doğa bize kötünün iyisini seçmeyi ve baskıya karşı durmayı öğretmiştir." (1848: 116) [Nature teaches us, of two evils to choose the least; and to bear with oppression]. İşte bu sebeple zorbaya dönüşen krala karşı en iyi yönetim biçimi cumhuriyetçilik yani parlamenter yönetimdir çünkü erki tek bir kişinin ellerine bırakmak doğadaki dengeye de aykırıdır: bir kral ne kadar mükemmel olsa da (cennetten kovulduktan sonra) her insanın kusurları vardır. Charles Geisst konu edilen düşünceyi şu şekilde özetlemektedir:

Doğadaki özgürlük hali Milton'ın baskıcı politik gücü kontrol altına alması için örnek aldığı bir yöntem olmuştur. Bu özgürlük ve doğal eşitliğin doğru uygulanması sayesinde, egemenlik insanlarda kalabilirdi. (1984: 75)¹⁸

[the freedom that originated in the state of nature became the convenient method Milton employed to control the coercive political power. Through a correct application of this freedom or natural equality, sovereignty resided in the people.]

Milton, aynı doğrultuda, *Eikonoklastes* (1649)¹⁹ adlı eserinde de monarşik yönetimin er ya da geç halkı köleleştirme potansiyeli olduğunu savunur. Bu eserde Charles I açıkça eleştirilmiştir çünkü Milton kralın kendi başına buyruk hareket etmesinden ve kendini tüm kanunların üstünde görmesinden dem vurur. Kralın kendisini "yüce" (1649: no page) [transcendent] ve "nihai" [ultimate] kanun olarak görmesi ve halkı şikâyetlerine rağmen ve halkın onay vermediği kurallara dayalı olarak "zorla" [forcibly] yönetmesi [as the transcendent

¹⁸Geisst, C. (1984). *The Political Thought of John Milton*. London: Macmillan Press.

¹⁹Milton, J. (1649). *Eikonoklastes*. https://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/eikonoklastes/text.shtml Erişim Tarihi: 15.02.2018

and ultimat [sic] Law above all our Laws; and to rule us forcibly by Laws to which we our selves did not consent, but complain'd of] Charles I'ın tebaasına karşı tutunması gereken sorumlu tavrı sergilemediğini ortaya koyarken, Milton'ın en baştan beri savunduğu kral katlini de meşrulaştırır. Ne ilginçtir ki, tek adam rejimine karşı olan Milton, yine tek bir adama, Oliver Cromwell'e duyduğu güveni eserlerinde göstermekten çekinmemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Milton'ın Cromwell'i hükümetin başındaki tek adam olması için desteklemediğidir. Diğer bir deyişle, *Pro Populo Anglicano Defensio* eserinde Cromwell Milton için Charles I'ın yerine geçecek bir kişi değil, onun tiranlığını tamamen ortadan kaldıracı olacak “ordumuzun en yürekli kumandanı” (1848: 143) [most valiant general of our army] adeta bir kurtarıcıdır.²⁰

Restorasyon²¹ başlangıcı eşiğinde, Milton bir diğer eseri olan *The Ready and Easy Way to Establish a Free Commonwealth* (1660)²² isimli bir diğer risalesini yazar. Yeni bir kralın tahta çıkmasına ramak kalmış olmasına rağmen, eserin isminden de anlaşılacağı gibi, Milton hükümdar katlinden yana görüş bildirir, krallık müessesini kabul etmez ve cumhuriyeti destekler. Her zaman yaptığı gibi bu risalesinde de monarşik yönetimlerin doğasında olan tehlikelere karşı uyarılarda bulunur: “tüm açık yürekli ve bilge insanların benimle aynı fikirde olacağına hiç şüphem yoktur ki, yönetimde tek bir adamın veya Lordlar Kamarası'nın olmadığı özgür bir Cumhuriyet en iyi hükümdardır.” (1835: 445) [I doubt not but all ingenuous and knowing men will easily agree with me, that a free Commonwealth without single person or House of Lords, is by far the best government]. Milton, “krallık yönetimine döndüğü takdirde kısa sürede pişman olunacağını” (1835: 444) [if we return to kingship, and soon repent, as undoubtedly we shall] açıkça dile getirmekle, yeni kralın ayak sesleri duyulmasına rağmen, cumhuriyetçi tavrından vazgeçmeyeceğini ve hiçbir gerçek cumhuriyetçinin de monarşi istemeyeceğini anlatır.

Milton'ın edebi hayatının kuşkusuz en önemli ürünü, Şeytan [Satan] ile Âdem [Adam] ve Havva'nın [Eve] cennetten kovuluşunu anlattığı eseri, 1667 yılında ilk kez basılmış ve adeta bir başyapıt niteliğindeki *Kayıp Cennet*'tir [*Paradise Lost*].²³ Bu eser, Milton'ın dünyevi krallığı reddetmesine karşın semavi krallığı kabul etmesi açısından tartışmaya açıktır. Oysaki

---

²⁰Milton, *Defensio Secundo* (1654) adlı eserinde de Cromwell'i özgürlükçü tutumundan dolayı övmüştür; fakat Cromwell'in de tek adam rejimi uygulayabilecek, erki tekeline alma ihtimaline sahip olduğunun farkındadır (ve temkinlidir).

²¹ Kral Charles II'ın 1660 yılında tahta çıkmasıyla başlayan, tiyatroların yeniden açıldığı dönemin başlangıcına verilen addır. 1649'da Charles I'ın idamından sonra ilk kez bir kral tahta çıkmıştır.

²²Milton, J. (1835). “The Ready and Easy Way to Establish a Free Commonwealth.” *The Prose Works of John Milton*. London: Westley and Davis. 443-452.

²³Milton, J. (1667). *Paradise Lost*. Ed. Barbara K. Lewalski. Malden: Blackwell.

eserinde Milton'ın Tanrı'yı mutlak bir kral olarak resmetmesindeki amaç dünyevi krallığı yüceltmek, haklı göstermek veya nefret ettiği monarşik yönetim için mükemmel bir model oluşturmak değil, tam aksine, ilahilikle monarşiyi bir tutmayı adet haline getiren beşeri gelenekleri eleştirmektir. Tanrı tüm bilgeliğin ve mükemmel adaletin sahibi ve merhamet dağıtıcıdır. İlahi erk ile beşeri erki karşılaştıran ve birbirinden kesin hatlarla ayıran Milton, beşeri yönetimin uyguladığı monarşik prensiplerin hiçbir şekilde Tanrı tarafından onaylanmış gibi görünmesini istemez. Bu aşamada Milton'ın düşüncelerini örneklerle genişletmek savımızı kuvvetlendirmek açısından yerinde olacaktır.

III. Kitap'ta, Tanrı Cennet'teki yaratılmışlara hangilerinin insanlığı kurtarmak için kendini feda edeceğini sorar ve yalnızca Oğul "onun uğruna senin bağrından kopacağım" (3: 238-239) [I for his sake will leave Thy bosom] diyerek kendini insanlık uğruna kurban etmeye gönüllü olur. Bunun üstüne Tanrı, oğlunun bu pozisyonu ilahi soyundan dolayı değil davranışından dolayı hak ettiğini dile getirir: "Değil Tanrı'nın oğlu olarak doğduğundan fakat liyakat ile" (3: 309) [By Merit more then Birthright Son of God]. Erdemin, liyakatin ödüllendirildiği bir sistem sunan Tanrı, yarattıklarının azmettikleri zaman daha yüksek mertebelere ulaşabileceğine işaret eder. Tanrı böylelikle kulları üzerinde çok sertmiş gibi görünen tavrını yumuşatmış, yarattıklarının özgürlüğünü sağlamış ve kendisiyle onlar arasında ortak bir bağ kurmuş olur. Yani Tanrı, -Âdem ve Havva örneğinde de görüldüğü gibi- yarattıklarına kendi seçimlerine göre yükselme veya alçalmaları için "özgürlük" (3: 128) [freedom] verir. İnsanoğlu, düşüşü için Tanrı'yı suçlayamaz çünkü onlar kendi özgür iradeleriyle "kendilerinin Failleri" (3: 122) [Authors to themselves] olarak yapmak istediklerini seçerler. Tanrı'nın gözünde, yarattıkları kendi özgür iradeleriyle seçim yapma ve davranışlarıyla hak ettikleri takdirde yükselme hakkına sahiptir. Yani Tanrı, veliahtlık sisteminden vekillik sistemini işletmekte ve bu sistem Milton'ın dünyevi krallıkların nasıl olması gerektiği görüşünü yansıtmaktadır. Şöyle ki, Milton, Cennet'te Tanrı'nın yarattıklarına verdiği özgürlüğün, dünya üzerinde de bireylere verilmesi gerektiğini savunur ve gücünü sözde Tanrı'dan aldığı iddia ederek zorbalık yapan kralların gerçekte yalnızca ilahi söylemi kullanarak kudretlerini arttırdıklarına işaret ederek bu durumu eleştirir. Sonuç olarak, Milton'a göre Tanrı Cennet'te mükemmel bir adalet ve mutlak bir yönetme gücüne sahiptir fakat beşerin bunu dünyada gerçekleştirmeye ne yetisi ne de Tanrı yetkisi müsaade eder.

Bu noktada Şeytan örneği de dikkate değerdir. Şeytan, Tanrı'nın hizmetine girmek istemez çünkü O ve takipçileri Cennet'te Tanrı'yı bir zorba olarak görürler. Özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Onların düşüncesine göre "Cehennem'de hüküm sürmek Cennet'te hizmet etmeye yeğdir." (1: 263) [Better to reign in Hell than serve in Heaven]. Şeytan'ın istediği Tanrı'nın

esaretinden kurtulup sözde özgürlükçü ve hak etmeye dayalı bir sistem kurmaktır fakat kısa sürede anlaşılır ki Şeytan'ın yönetme biçimi de, Tanrı'nın meritokrasisinin aksine, gücü tamamen kendi elinde topladığı, demokratik yönetimden tamamen uzak bir sistemdir. Böylelikle, Milton, aslında Tanrı'dan örnek alınarak kurulmaya çalışılan bir sistemin -ister cehennemde ister dünyada- asla doğru işlemeyeceğini ve eninde sonunda deforme olacağını göstermeye çalışır.

Dünyevi krallığın birebir kopyası, VIII. Kitap'ta, Âdem'in Tanrı'nın yarattığı hayvanlara hükmetmesi ve onları isimlendirmesiyle karşımıza çıkar:

Sana getirdim onları

Alsınlar diye senden isimlerini, ve sunsunlar bağlılıklarını

alçak bir itaatle. (8: 343-345)

[I bring them to receive

From thee their names, and pay thee fealty

With low subjection.]

Bu bölümde, Tanrı yarattığı tüm hayvanların Âdem'e "bağlılık" (8: 344) [fealty] göstermesi gerektiğini ve Âdem'in tüm hayvanların efendisi olduğunu anlatmaktadır. Buna göre, Âdem yaratılmış hayvanlara hükmetme gücüne sahiptir. Zaten onları isimlendirmiş olması, onlara sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Cennet Bahçesi'nde Âdem-hayvan ilişkisi tam olarak Tanrı'nın istediği şekildedir ve Âdem ne kadar çabalarsa çabalasın asla kendinden aşağı mertebede yaratılmışlarla iletişim kuramayacağını bilincindedir (zaten bu sebeple kendine bir eş istediğinden Havva yaratılır) çünkü hayvanlar asla Âdem'in değerine erişemeyeceklerdir. Hayvanların yaratılıştan gelen özellikleri hiçbir zaman insanınkiyle eşit olamayacak veya onun üzerine çıkamayacaktır. Bu durum Tanrı-insan ilişkine de ayna tutar nitelikte olduğundan önemlidir. Nasıl ki Âdem hayvanlar üzerinde bir Tanrı, bir kral hükümündeyse ve onlarla bir tutulması mümkün değilse, insanların da Tanrı ile bir tutulması, onun mertebesine ulaşabilmesi mümkün değildir. Milton bu çerçevede bir nevi cennetteki hayvanlarla dünyadaki insanları özdeşleştirir ve Tanrı ile insanın asla kıyaslanamayacağını, karşılaştırılamayacağını gözler önüne serer. Bu bağlamda, insanın Tanrı'yı taklit etmeye çalışması nafi bir çabadır. Asıl çarpıklık krallar ve krallıklardan öte insanoğlunun Tanrı'yı taklit etme, dünyada onun rolünü oynama çabası ve bir ölümlünün diğer bir ölümlüye hükmetme arzusudur. Âdem örneğini kullanarak, Milton esasen ilahi yönetim yapısıyla dünyevi yönetim yapısının birbirinden son derece farklı olduğunu göstermeye çalışarak, kralların sözde Tanrı'dan yetki aldıklarını savunarak monarşik bir yönetim biçimi benimsemelerinin ne derece temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır (ve bu durum kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar

doğuracaktır). Dahası, Tanrı'yı doğru olarak tanıdığını savunan ve onun suretinde yaratıldığına inanan bir bireyin, Tanrı'nın dünya üzerindeki monarşik yönetimi onaylamayacağını bilmesi gerekir çünkü Tanrı'nın Cennet'teki yönetim biçimi tüm erki tek elde toplayan monarşi değil bireylerin yeteneklerine ve liyakate göre yükselmesine imkân veren meritokrasidir.

Milton, bununla birlikte, dünyevi monarşiyi benimsemiş bireylerin/kralların Tanrı'ya yabancılaştığını gösterir. Bu sebeple, Kayıp Cennet'te bahsettiği krallar zalimdir ve olumsuz temsil edilmiştir. Kuşkusuz bu kralların en çarpıcı örneği XII. Kitap'ta karşımıza çıkan Nemrut'tur [Nimrod]. Nemrut, aşağıda da görüleceği üzere, hırsları ve eşitlikten, kardeşlikten yana olmayan kalbiyle adeta zorbalığın vücuda gelmiş halidir:

Kibirli ve hırslıydı kalbi, değildi hoşnut
Adil eşitlik ve kardeşlikten,
Hak etmediği Hakimiyetti iddia ettiği
Kardeşleri üzerine, ve mahrum etmişti
Uyum ve Doğa'nın kanununu dünya üzerinden,
Avlayarak (ve Hayvanlar değil İnsanlardı oyuncağı)
Savaşta ve düşmanca tuzaklarla
Reddedenleri boyun eğmeye o zorba imparatorluğuna:
Güçlü bir Avcı olarak anılacaktı bu yüzden
Tanrı'dan önce, Cennet'e rağmen,
Veya Cennet'ten iddia ederek ikinci egemenliği;
Ve İsyandan alacaktı adını,
Suçlamasına rağmen isyandan diğerlerini. (12: 25-37)
[Of proud ambitious heart, who not content
With fair equalitie, fraternal state,
Will arrogate Dominion undeserv'd
Over his brethren, and quite dispossess
Concord and law of Nature from the Earth,
Hunting (and Men not Beasts shall be his game)
With Warr and hostile snare such as refuse
Subjection to his Empire tyrannous:
A mightie Hunter thence he shall be styl'd
Before the Lord, as in despite of Heav'n,
Or from Heav'n claming second Sovrantie;
And from Rebellion shall derive his name,

Though of Rebellion others he accuse.]

Nemrut doğanın kanununa karşı gelmektedir çünkü savaşta insanları avlamakta -kendinden düşük mertebede olan hayvanları değil- ve zorba hükümlarlığına boyun eğmeyenleri katletmektedir. “Tanrı’dan önce” (12: 34) [Before the Lord] ifadesiyle kendini Tanrı’dan üstün gördüğü “ikinci egemenlik” (12: 25) [second Sovrantie] isteğiyle de tıpkı Stuart hanedanlığına mensup krallar Charles I ve James I gibi Tanrı’nın ilahi gücüne sahip olduğunu, hemen Tanrı’nın ardından geldiğini iddia etmektedir. Diğerlerini kendine karşı asi olmakla suçlamasına karşın kendisi en büyük asiliği kendini dünyada Tanrı ile eş tutarak yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, Milton bu eserinde Annabel Patterson’ın deyişiyle “politik haksız istikabın uyumsuz yanlışlığını (1992: 138)²⁴ [the absurd falsity of political usurpation] göstermeye çalışarak dünyada Tanrı rolüne bürünmeye çalışan kişilerin edepsizliğinden dem vurmıştır.

Sonuç

Tarihsel olaylar toplumun belleğinde yer ederken, Dürrin Alpakın Martinez Caro’nun da dile getirdiği gibi o dönemde üretilmiş “entelektüel eserler hem zihinleri aydınlatır hem de dönemin çatışmasının bir kaydını tutar” (326).²⁵ [these intellectual products do illuminate minds and serve as a record of the conflict]. Bununla birlikte, Kültürel Materyalizm temelinde düşünüldüğünde John Milton’ın risaleleri ve *Kayıp Cennet* eseri yalnızca bulunduğu dönemdeki egemen düşünceyi kayıt altına almakla kalmaz, beşeri bir uyanış sağlayabilmek gayesiyle mevcut monarşik düzene direnir. Milton, her ne kadar Sinfield’in dediği gibi politik düzeni yıkmaya konusunda etkili bir başarı sağlayamasa da -çünkü Oliver Cromwell liderliğindeki Interregnum dönemi sonrasında Charles II tahta çıkmıştır- döneminin sessizleştirilmiş yönü olan cumhuriyet yönetimini duyurabilmesi açısından ele aldığımız kuram çerçevesinde başarıya ulaştığı sonucuna varmak mümkündür.

Bu bağlamda, asi kral Nemrut ve yukarıda bahsedilen diğer örnekler ve eserler ışığında ve Milton’ın eserlerini ürettiği kargaşalı dönem göz önüne alındığında, Milton’ın dünyada Tanrı rolüne bürünmüş zorba hükümdarları asla takdir etmeyeceğine, bu kişilerin gerçekte hiçbir zaman onlara verilmemiş otoriteyi gasp ve suistimal ettiklerini düşündüğüne, bireye dayatmalar yapmanın onun doğasına aykırı olduğunu ortaya koymaya çalıştığına, hiçbir koşulda bir bireyin kendisiyle aynı kategoride başka bir bireye hükmetmesinin mümkün olmayacağını savunduğuna

---

²⁴ Patterson, A. (1992). *John Milton*. London: Routledge.

²⁵ Alpakın Martinez Caro, D. (2016). “The Spanish Civil War Through the Novelists’ Eyes.” *DTCF Dergisi* 56.1, 324-337.

ve insanlığa yaraşır yönetim biçiminin monarşi değil cumhuriyet olduğunu anlatmaya çalıştığına varmak mümkündür. Milton'ın politik düşüncesi “her şeyin üstünde tuttuğu özgürlük, bireysellik ve hoşgörü gibi kavramlara sıkı sıkıya bağlılık ve kararlılık” (Radzinowicz, 1978: 116)²⁶ [consistency and a faithful adherence to the overriding concepts of freedom, individualism, and toleration] esasına dayanır. Milton dünyevi krallıkları onaylamamıştır çünkü daima bireylerin özgür olarak doğduklarına ve kendi muhakeme yetileriyle kendilerini yönetebileceklerine inanmıştır. Bu sebeple, erki elinde tutan tek bir kişinin sınırsız özgürlükle diğerlerini yönetmesi fikrine sıcak bakmamış, gerektiğinde zorba kralların halk tarafından devrilebileceğini savunmuş ve bu sebeple kral katlini makul bulmuş, güçlerini Tanrı'dan aldıklarını iddia eden kralların savlarını cennet ve dünya üzerindeki yönetimi yan yana ele alıp karşılaştırarak çürütmüş, kendilerini Tanrı'nın elçisi ilan eden kralların esasen Tanrı'nın yolundan saptıklarını veya eninde sonunda bozulacaklarını göstermeye uğraşmış (her ne kadar *The Tenure of Kings and Magistrates* adlı eserinde nispeten daha ılımlı bir tutum sergilemiş ve adil kralların halkı yönetebileceğini söylemiş olsa da), bunu önlemek için cumhuriyetçi yönetimi çözüm olarak sunmuş ve temelde, her bir bireyin kendi kendine hâkim olmaya yetebilecek akli güce sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Milton'ın fikirlerinin, bir cumhuriyetçi olarak, ölümünden yüz yıl sonra filizlenecek Fransız İhtilali'nin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” düsturunun tohumları olarak konu edilen eserlerde gömülü olduğu ve düşünce yapısının çağının çok ötesinde olduğu su götürmez bir gerçektir.

Kaynakça

Alpakin Martinez Caro, D. (2016). “The Spanish Civil War Through the Novelists' Eyes.” *DTCF Dergisi* 56.1, 324-337.

Borris, K. (2000). *Allegory and Epic in English Renaissance Literature: Heroic Form in Sidney, Spenser, and Milton*. Cambridge: Cambridge University Press.

Branningan, J. (1998). *New Historicism and Cultural Materialism*. London: Palgrave Macmillan.

Chernaik, W. (2017). *Milton and the Burden of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dzelzainis, M. (1999). “Milton's Politics”. *The Cambridge Companion to Milton*. Ed. Dennis Danielson. Cambridge: Cambridge University Press. 70-83.

---

²⁶Radzinowicz, M. A. (1978). *Toward “Samson Agonistes” The Growth of Milton's Mind*. Princeton: Princeton University Press.

- Geisst, C. (1984). *The Political Thought of John Milton*. London: Macmillan Press.
- Greenblatt, S. (1994). "Invisible Bullets: Renaissance Authority and Its Subversion, *Henry IV* and *Henry V*." *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism*. Eds. Alan Sinfield and Jonathan Dollimore. 2nd ed. Manchester: Manchester University Press. 18-47.
- Hobson, T. (2008). *Milton's Vision: The Birth of Christian Liberty*. London and New York: Continuum.
- The Holy Bible Containing the Old and New Testaments. King James Version.*
http://www.gasl.org/refbib/Bible_King_James_Version.pdf Erişim Tarihi: 10.02.2018
- Milton, J. (1649). *Eikonoklastes*.
https://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/eikonoklastes/text.shtml Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Milton, J. (1667). *Paradise Lost*. Ed. Barbara K. Lewalski. Malden: Blackwell.
- Milton, J. (1835). "The Ready and Easy Way to Establish a Free Commonwealth." *The Prose Works of John Milton*. London: Westley and Davis. 443-452.
- Milton, J. (1848). "A Defence of the People of England." *The Prose of John Milton*. London: Joseph Rickerby Printer. 1-213.
- Milton, J. (1991). "The Tenure of Kings and Magistrates." *Political Writings*. Ed. Martin Dzelzainis. Cambridge: Cambridge University Press. 3-50.
- Peacey, J. (2001). Introduction. *The Regicides and the Execution of Charles I*. Ed. Jason Peacey. New York: Palgrave.
- Patterson, A. (1992). *John Milton*. London: Routledge.
- Radzinowicz, M. A. (1978). *Toward "Samson Agonistes" The Growth of Milton's Mind*. Princeton: Princeton University Press.
- Sheldon, G. W. (2001). *Encyclopaedia of Political Thought*. New York: Facts on File.
- Sinfield, A. (1992). *Faultlines: Cultural Materialism and the Politics of Dissident Reading*. Oxford: Clarendon.
- . (2006). *Shakespeare, Authority, Sexuality: Unfinished Business in Cultural Materialism*. London and New York: Routledge.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

MACHIAVELLI VE NİZAMÜLMÜLK’TE DEVLET YÖNETİMİ: HÜKÜMDAR (PRENS) VE SİYASETNAME ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Özkan GÖKCAN*

ÖZ

Siyaset bilimi disiplini tarihinde hükmedene devlet yönetimi ile ilgili tavsiyeler verme düşüncesi üzerine kurulu eserlerin önemli bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Siyasetname ve Hükümdar’ı nitelikleri ve kapsamı itibariyle bu eserlerin en önemlileri arasında saymak mümkündür. Bu çalışmada söz konusu iki eser üzerinden Machiavelli ve Nizamülmük’ün devlet yönetimine yönelik düşünceleri ve tavsiyeleri incelenmektedir. Devletlerin nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili fikirler sunan Nizamülmük ve Machiavelli, düşüncelerinin ve tavsiyelerinin benzeştiği ve farklılaştığı konular üzerinden karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nizamülmük, Machiavelli, Hükümdar (Prens), Siyasetname

* Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozkangokcan@gmail.com.

STATE MANAGEMENT IN MACHIAVELLI AND NİZAMÜLMÜLK: A COMPARATIVE ANALYSIS ON THE PRINCE AND SIYASETNAME

ABSTRACT

It is possible to say that the works based on the idea of giving advice on the state administration had an important position in the history of political science discipline. Because of their It is possible to count Prince and Siyasetname among the most important of these works due to their quality and scope. This study examines the ideas and suggestions of Machiavelli and Nizamülmülk towards the state administration through the two works. This study examines the ideas and suggestions of Machiavelli and Nizamulumuk towards the state administration through the two works. Nizamülmülk and Machiavelli, who provide ideas on how governments should be governed, are subjected to a comparative analysis over issues that are similar and different from their thoughts and recommendations.

Keywords: Nizamülmülk, Machiavelli, Prince, Siyasetname

GİRİŞ

Siyaset bilimi disiplini tarihinde hükmedene devlet yönetimi ile ilgili tavsiyeler verme düşüncesi üzerine kurulu eserlerin önemli bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Bu eserler arasında yer alan Siyasetname ve Prens'in gerek nitelikleri ve kapsamı gerekse aynı oldukları iki farklı düşün dünyasına ve medeniyete ilişkin yansıttıkları bilgiler nedeniyle siyaset bilim literatüründe ayrı bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. İki farklı devlet adamının ve siyaset bilimi düşünürünün devlet yönetimine ilişkin görüşlerini yansıtan Siyasetname ve Prens, içeriklerindeki değerlendirmeler ve tavsiyeler bağlamında birbirlerinden çeşitli farklılıklar gösterdiği gibi önemli benzerlikler de göstermektedir. Söz konusu benzerlikler ve farklılıkların Machiavelli ve Nizamülmülk'ün siyasal ve kültürel kimlikleri, yaşadıkları devrin ve devletin koşulları, devlet yönetimindeki konumları ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle her iki düşünür ve devlet adamının düşünce ve tavsiyelerinin yaşadıkları dönemin koşullarından, siyasal kimlik ve konumlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Bu çalışmada iki farklı medeniyetin düşünsel zenginliklerini yansıtan Hükümdar ve Siyasetname adlı eserler üzerinden Machiavelli ve Nizamülmülk'ün devlet yönetimine ilişkin değerlendirmeleri ve tavsiyeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Bu kapsamdan hareketle çalışmanın birinci bölümünde, Nizamülmülk'ün siyasete dair düşüncelerinin hangi siyasal, toplumsal ve kültürel ortamda şekillendiğine ve yapıtı olan Siyasetname adlı esere

ilişkin genel bilgilere yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde benzer bir değerlendirme Machiavelli ve bu çalışmaya konu olan eseri Hükümdar (Prens) için yapılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Machiavelli ve Nizamülmülk'ün Hükümdar ve Siyasetname adlı eserlerinin devlet yönetimi ile ilgili düşünceleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Bu karşılaştırmalı analiz Nizamülmülk ve Machiavelli'nin söz konusu eserlerinde nasıl bir yöntem izlediklerine, eserlerini yazma gerekçelerine, dönemin siyasal atmosferinin etkilerinin eserlerinde ne derece görüldüğüne, hangi devlet şeklini incelediklerine, egemenliğin kaynağına ilişkin görüşlerine, hükümdarın nitelikleri ve görevlerine ilişkin düşüncelerine, siyaset-kadın ilişkisine, devlet-toplum ilişkisine, din-devlet ilişkisine ve bürokrasiye nasıl baktıklarına, ordu ve savaş hakkındaki fikirlerine odaklanılarak yapılmaya çalışılmaktadır.

1. Nizamülmülk ve Eseri Siyasetname²⁷

Asıl adı Ebu Ali Kıvamuddin (Giyasuddevle, Şemsü'l-Mille) Hasan bin Ali bin İshak et-Tusi olan Nizamülmülk, tarihi kayıtlara göre 10 Nisan 1018'de İran'ın bugünkü Razavi Horasan Eyaleti topraklarında yer alan antik Tus şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının varlıklı ve saygıdeğer bir kişilik olması nedeniyle devrin en iyi şartlarında yetişme imkanına sahip olan Nizamülmülk, meşhur fakihlerden Ebu'l Kasım Abdullah'ın yanında tahsil görmüş, 11-12 yaşlarında Kur'an'ı ezberlemiş, genç yaşta fıkıh ve edebiyat alanında saygı görmeye başlayan bir isim olmuştur.²⁸ Gençlik yıllarında babası ile beraber Gazneliler Devleti'nin Horasan Valisi'nin emrinde çalışan Nizamülmülk, 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı'nda Selçukluların Gaznelileri yenilgiye uğratması sonrası Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir. Devlet yönetimi konusunda bilgi ve deneyimini arttırması da Selçuklu Devleti'nin hizmetinde görevler almasıyla gerçekleşmeye başlamıştır.²⁹ Selçuklu Devleti'nin hizmetinde ilk olarak bugünkü Afganistan topraklarında yer alan Belh şehrinde vali Ebu Ali bin Şadan'ın emrinde idari görevler üstlenen Nizamülmülk, ilerleyen dönemlerde onunla anlaşamayarak Çağrı Bey'in yanına bugün Türkmenistan toprağı olan Merv şehrine gitmiştir. Horasan valisi olarak görev yapan Çağrı Bey'in ölümünün ardından Tuğrul Bey tarafından Horasan'ın idaresi ile görevlendirilen Nizamülmülk, bu görevdeki başarısı ile kısa sürede dikkatleri üzerine çekmiştir.³⁰

---

27 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, Çeviren Mehmet Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

28 İbrahim Kafesoğlu, "Nizamülmülk", *İslam Ansiklopedisi Cilt 9* içinde, İstanbul: MEB Basımevi, 1993, s. 329-333.

29 Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Veziri Nizamülmülk ve Tarihi Rolü", *Milli Kültür* 1/5, 1977: 9-16.

30 Abdulkerim Özyayın, "Nizamülmülk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi/Cilt 33*, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 194-196.

Nizamülmülk'ün devlet yönetiminde hızla yükselmesi, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Alparslan döneminde olmuştur. Çağrı Bey'in Alparslan'a takdim ederken "ona bir baba gibi sahip çık" dediği rivayet edilen Nizamülmülk, Alparslan'ın tahta geçiş sürecinde önemli rol oynamış ve bunun mükafatı olarak Kunduri'nin yerine 7 Aralık 1063'te vezir olarak atanmıştır.³¹ 1072'de Alparslan'ın ölümünün ardından, Nizamülmülk'ün devlet yönetimindeki asıl becerilerini göstereceği Melikşah dönemi başlamıştır. Bu dönemde de vezirlik görevine devam eden Nizamülmülk, devlet teşkilatında idari, mali ve askeri alanlarda yaptığı düzenlemeler ile Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemini yaşamasını sağlamıştır. Melikşah döneminde Samani ve Gazneli örneğine uygun şekilde Selçukluların saray teşkilatını ve büyük divanını kurmuş olan Nizamülmülk, istifa (maliye), arz (milli müdafaa), eşraf (teftiş), tuğra (hariciye) divanlarını ve İslam geleneklerine dayanan mahkemeleri vücuda getirmiş, ayrıca meliklerin emirlerindeki eyaletlerde küçük divanlar tesis etmiştir.³² Yapılan düzenlemelerin etkisiyle oluşan sağlam devlet teşkilatı, diğer Türk devletlerine de örnek olmuştur.

Nizamülmülk 29 yıl süren vezirlik görevi süresince Büyük Selçuk Devleti'nin bilim alanında gelişmesine özel bir önem atfetmiştir. İslam dünyasının önemli bilginlerini Bağdat, Hamedan, Rey, Herat, İsfahan, Nişabur, Belh ve Merv gibi şehirlerde kurduğu Nizamiye medreselerinde toplayarak, Büyük Selçuklu Devleti'ni, bilimin her dalına önem veren ve koruyan yüksek bir kuruluş haline getirmeye çalışmıştır. Nizamülmülk'ün bilime ve bilim insanlarına verdiği önemin önemli bir göstergesi de 1074 yılında bir rasathane inşa ettirerek astronomi bilimi ile ilgilenenleri burada toplaması olmuştur.³³ Burada bilim insanları ile yaptığı toplantılar sonucunda İran takviminde değişiklik yapılmasını isteyen Nizamülmülk, Sultan Melikşah'ın Celalüddeve lakabına nispetle Celali adı verilen bir takvimin oluşturulmasına öncülük etmiştir.³⁴ 1092 yılında Bağdat'tan İsfahan'a giderken sufi kılığına bürünmüş ve Hasan Sabbah'ın fedaisi olduğu düşünülen biri tarafından hançerlenerek öldürülen Nizamülmülk, 29 yıl süren vezirliği boyunca Büyük Selçuklu Devleti'ne birçok hizmette bulunmuş, devlet yönetimine ilişkin görüşleri ile kendinden sonraki devlet adamlarına örnek olan bir yönetici ve düşünür olmuştur.

Nizamülmülk'ün geride bıraktığı en önemli yazılı eser olan Siyasetname (Siyer el-Mülük), Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Melikşah'a yöneticilik sanatı ile ilgili

---

31 Özyayın, "Nizamülmülk", s. 194-196.

32 Kafesoğlu, "Nizamülmülk", s. 330.

33 Özyayın, "Nizamülmülk", s. 194-196.

34 Özyayın, "Nizamülmülk", s. 194-196.

bilgiler vermek üzere Farsça³⁵ kaleme alınmış bir eserdir.³⁶ Nizamülmülk eseri Siyasetname'yi, 1077–1078 yıllarında Melikşah'ın devlet ve ilim adamlarından ülkesinin durumu ile ilgili düşüncelerini, daha önceki hükümdarlar tarafından uygulanan ve kendisinin de uygulayabileceği yönetim ilkelerini kaleme alıp kendisine sunmalarını istemesi üzerine yazdığını ifade etmiştir.³⁷ Başlangıçta 39 fasıl olarak tertip edilen eser, diğer devlet ve ilim adamlarının yazdığı eserlerle beraber 1091 yılında Sultan Melikşah'a sunulmuş, sunulan eserler arasından sadece Nizamülmülk'ün Siyasetname'si Sultan Melikşah'ın takdirini kazanmıştır.³⁸ Daha sonraki yıllarda Siyasetname üzerindeki çalışmalarına devam eden Nizamülmülk, esere ağırlıklı olarak saltanata yönelik İsmaili tehdidi³⁹ ile ilgili yeni fasıllar eklemiş ve bu yeni fasılların eklenmesiyle Siyasetname'nin tamamlanmış hali 51 fasıla⁴⁰ ulaşmıştır.⁴¹ Tamamladığı eserini 1092 yılında Bağdat'a gitmek üzere çıktığı son yolculuğundan önce, saray katibi Muhammed bin Nasih'e teslim eden Nizamülmülk, başına bir şey geldiği takdirde eserin Sultan Melikşah'ın bizzat şahsına verilmesini söylemiştir.⁴²

Nizamülmülk Siyasetname'de Sultan Melikşah'a devlet yönetimi ile tavsiyeler vermenin yanı sıra, Büyük Selçuklu Devleti'nin askeri, siyasi, mali ve hukuki yapısını

---

35 Büyük Selçuklu Devleti, İran medeniyetinden oldukça etkilenmiş bir devletti. Zira Selçuklu Devleti'nin saray ve ordu dili Türkçe olmakla birlikte resmi dili Farsça'ydı. Hem bu durumun hem de Nizamülmülk'ün kendisinin Fars kökenli olmasının Siyasetname'nin Farsça yazılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

36 Nizamülmülk'ün eserinin adı olan siyasetname, aynı zamanda özellikle Arap, Fars, Hint ve Türk edebiyatında örnekleri görülen bir edebi türün genel adıdır. Siyasetnameler, genellikle hükümdarlar için kaleme alınan ve onlara hükümdarın sahip olması gereken nitelikler, hükmetmenin koşulları ve kuralları, iktidarın nasıl korunacağı hakkında yol gösterici tavsiyeler sunan eserlerdir. Siyasetnameler genellikle tek bir hükümdara veya hükümdar adayına sunulsa da güçlü bir yönetim, refah düzeyi yüksek bir ülke ve düzgün işleyen bir devlet mekanizması kurmak isteyen bütün yöneticilere yönelik eserlerdir. Var olan durumdan hareketle olması gerekene yönelik tavsiyeler ve değerlendirmeler sunan siyasetnamelerde Yunan filozoflarının, Uzak Doğu yöneticilerin, İslam öncesi Arap krallarının anlatı ve siyasal tecrübeleri, hadis ve ayetler başta olmak üzere çeşitli İslami kaynaklar referans gösterilerek tavsiyeler ve değerlendirmeler sunulmaktadır. Nizamülmülk'ün Siyasetname'si dışında, Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib), Kabusname (Sultan Keykavus), El Medinetül Fazıla (Farabi), Es Siyasetüs Şeriyeye (İbni Teymiye), El Ahkamüs Sultaniyye (Maverdi) bu türde yazılmış önemli eserler arasında sayılabilir. gösterilmektedir. Siyasetnameler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; H. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012; Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2004): 1-21; Orhan Keskintaş, *Adalet, Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

37 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 3.

38 Mehmet Taha Ayar, "Sunuş", *Siyasetname* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. xi.

39 Nizamülmülk, Siyasetname adlı eserinde İsmailî tehdidi ile iki aktörü kastetmektedir. Bunlardan ilki dönemin en önemli siyasal aktörlerinden ve Selçukluların en önemli rakiplerinden olan Şii/ İsmailî Fatımiler Devleti'dir. Nizamülmülk'ün daha öncelikli gördüğü İsmailî tehdidi ise Fatımilerden dini liderin kim olacağı tartışması nedeniyle ayrılan Hasan Sabbah tarafından Alamut Kalesi'nde kurulan Nizari- İsmailî devletidir. Nizamülmülk, Hasan Sabbah'ın Alamut Kalesi'nde kurmuş olduğu düzenle ve bu düzen içinde yetişen fedailerle mücadelenin bir devlet politikası olarak benimsenmesi gerektiğini savunmuştur.

40 Siyasetname 51 fasıldan oluşmasına rağmen, Nizamülmülk eserinin 50 fasıldan oluştuğunu yazmıştır. Bakınız; Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 5.

41 Ayar, "Sunuş", s. xi-xii.

42 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 345.

incelemiş, kurumların aksayan yanları ve alınması gereken tedbirler üzerinde durmuş, halkın durumu ile ilgili olarak hükümdara bilgiler sunmuştur. Bu nedenle Siyasetname, Selçukluların devlet teşkilatı ile ilgili önemli bilgiler veren ve dönemin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısının analiz edilmesini kolaylaştıran bir eser niteliği taşımaktadır. Nizamülmülk, 51 fasıl altında topladığı Siyasetname'yi oluştururken, kendi tecrübelerinden, kahramanları genellikle eski İran kralları, geçmiş halifeler, emirler ve sultanlar olan hikayelerden, Kur'an ayetlerinden, Hz. Muhammed'in hadislerinden, sahabelerin örnek hareketlerinden yararlanmıştır. Her fasılda, önce ele aldığı konu ile ilgili kendi düşüncelerini açıklamış sonrasında ise düşüncelerini detaylandırmak ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak için hikayelere, hadislere, ayetlere yer vermiştir.

Nizamülmülk'ün Siyasetname'de ele aldığı her bir faslın birbiriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin hükümdarın görevlerinden bahsedilen bir fasılda aynı zamanda halktan, saraydan, ordudan ve öteki devlet yöneticilerinden de bahsedilmiştir. Ancak yine de fasılları ele aldıkları temel konular bakımından ayrı ayrı değerlendirmek mümkündür. Nizamülmülk, eserin giriş faslında eserin yazılış amacı ile ilgili bilgiler verip, fasılların fihristini sunduktan sonra, diğer fasıllarda pratik ve somut nitelikteki tavsiyelerine ve değerlendirmelerine yer vermiştir.

Siyasetname döneminin siyasal gelişmelerine ışık tutan ve devlet yönetimi ile ilgili somut ve pratik öneriler sunan özgün niteliğe sahip bir eser olmakla birlikte katı mezhepçi bir içerik barındırması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Hanefilik ve Şafilik dışındaki İslam mezheplerini sapkınlık olarak nitelendiren Nizamülmülk, eserinde özellikle Şii'lere yönelik olumsuz bir tutum otaya koymuş ve Şii'leri her türlü devlet görevinden uzak tutulması gereken bir inancın mensupları olarak görmüştür.⁴³ Şii İslam inancının bir mezhebi olan İsmaililik'i Allah'ın lanetlediği bir mezhep olarak tanımlayan Nizamülmülk, Şii'lerin Zerdüşter ve Hariciler ile Ehli Sünnet Müslümanlara karşı işbirliği yaptığını ve hükümdarın bu duruma karşı dikkatli olması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴ Nizamülmülk'ün Şii'lige karşı yaklaşımı, dönemin Selçuklu-Fatımi rekabetinden hem etkilenmiş hem de bu rekabeti etkilemiştir. Sünni Selçuklular ile Şii Fatımiler arasındaki siyasal rekabet Nizamülmülk'ün Şii'lige yönelik tehdit algısında önemli rol oynamakla birlikte, Büyük Selçuklu Devleti'nin Mısır merkezli Şii Fatımi halifesine karşı Bağdat'taki Sünni halifeyi desteklemesinde de doğrudan etkili olmuştur.

---

43 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 231-232.

44 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 297-334.

2. Machiavelli ve Eseri Hükümdar (Prens)⁴⁵

Kısaca Machiavelli olarak bilinen Niccolò di Bernado dei Machiavelli, 3 Mayıs 1469'da Floransa'da hukukçu bir babanın oğlu olarak soylu ama yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. 1498 yılına kadar olan yaşamı hakkında pek bilgi bulunmayan Machivelli'nin klasik Yunan ve Latin edebiyatı öğrendiği, babasından hukuk bilgisi edindiği ve Floransa Üniversitesi'nde eğitimini tamamladığı ileri sürülmektedir.⁴⁶ Siyasal yaşama ilk adımını, 1498 yılında Floransa Cumhuriyeti'nin ikinci yazmanı olarak sarayda göreve başlamasıyla atan Machiavelli, kısa sürede kentin yönetimini elinde tutan Soderini ailesinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ortaya koyduğu tavır ve davranışlarıyla ikna edici bir duruş sergilediği için iyi bir temsilci olabileceğini düşünen Floransa yöneticileri, Machiavelli'ye 1506 yılından itibaren özellikle dış ilişkilerle ilgili daha önemli görevler vermişlerdir.⁴⁷

Özellikle 1506-1512 yılları arasında Floransa Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği birçok diplomatik girişimde başrolü oynayan Machiavelli, bu dönemde İtalya'nın küçük prensliklerine, Fransa'da XII. Louis'nin sarayına, Kutsal Germen İmparatoru Maximillian'a ve daha başka hükümdarlara, Floransa Cumhuriyeti adına ziyaretler gerçekleştirmiştir.⁴⁸ Bu ziyaretler sırasında, farklı koşullar altında şekillenen siyasal yönetim uygulamalarını yakından gözleme fırsatı bulan Machiavelli'nin özellikle ünlü İtalyan Prens Cesare Borgia'ya (Valentino) ve Fransa Kralı XII. Louis'ye yaptığı ziyaretlerden düşünsel anlamda oldukça etkilendiği iddia edilmektedir.⁴⁹ Bu etkinin başta Hükümdar adlı eser olmak üzere, Machiavelli'nin diğer eserlerinde de kendini gösterdiği kabul edilmektedir.

1512 yılı hem Floransa hem de Machiavelli için bir dönüm noktası olmuştur. 1512'de İspanyol ordu birliğinin Floransa'ya saldırıp Cumhuriyet ordularını darmadağın etmesinin ardından, Medici Ailesi Floransa'ya dönüp kente yeniden egemen olmuştur. Machiavelli aynı yıl Medicilere karşı gerçekleştirilen bir komploda adı geçtiği için yakalanarak işkence görmüş ve ardından sürgüne gönderilmiştir.⁵⁰ Bir anda itibarı ve hayatı yerle bir olan Machiavelli, sekiz yıl sürecek sürgün hayatı boyunca kendisini yazmaya vermiş ve başta en önemli eseri olarak kabul edilen *Hükümdar (Prens)* olmak üzere, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*

45Niccolò Machiavelli, *Hükümdar*, Çeviren Necdet Adabağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

46Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens'in İktidarından Devlete", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 320.

47Necdet Adabağ, "Giriş", *Hükümdar* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. vii.

48Mete Tuncay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Yeni Çağ*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 43.

49Adabağ, "Giriş", s. viii.

50Mehmet Ali Ağaoğulları, "Prens'in İktidarından Devlete", s. 320-321.

adlı eserini bu sürgün döneminde yazmıştır. Machiavelli söz konusu eserlerinde o güne dek öne sürülen savların aksine siyaset bilimi disiplininin bağımsızlığını savunan iddiaları ile dikkat çekmiştir.⁵¹

1520 yılında bağışlanarak Mediciler tarafından yönetilen Floransa’da çeşitli diplomatik işlerde görevlendirilen Machiavelli’nin bu dönemde üstlendiği en önemli görev Floransa tarihini yazmak olmuştur. Machiavelli kendisine bu görevin verilmesi üzerine “Floransa Devletinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Söylevler” adıyla bilinen bir anayasa taslağı kaleme almıştır.⁵² Ne var ki 1527 yılında Medicilerin devrilip Floransa yönetiminin tekrar cumhuriyetçilerin eline geçmesi ile Machiavelli tüm görevlerinden alınmış ve güven duyulmayan bir insan olduğu gerekçesiyle tekrar sürgüne gönderilmiştir. Sürgünde, unutulmuşluğun ve içine düştüğü sefaletin yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle hastalanan Machiavelli, 22 Haziran 1527’de hayatını kaybetmiştir.⁵³

Hükümdar veya Türkçedeki diğer çevirilerinde kullanılan ismi ile Prens, Machiavelli’nin 1513 yılında sürgündeyken yazdığı en önemli eseridir. Machiavelli, arkadaşı Francesco Vettori’ye 10 Aralık 1513’te yazdığı mektupta tarihin en önemli siyasi metinlerinden biri olarak kabul edilen Hükümdar’ı hükümdarın ne olduğunu, kaç çeşit hükümdarlık bulunduğunu, hükümdarlığın nasıl ele geçirilip korunduğunu ve nasıl yitirildiğini irdelemek için yazdığını söylemiştir.⁵⁴ Machiavelli Hükümdar’da ülkesinin (İtalya’nın) bir an önce siyasi bağımsızlığını kazanabilmesi için tavsiyelerde bulunmuş ve İtalya’nın değişik bölgelerini yöneten hükümdarlardan birinin yüreklilik gösterip tüm İtalya’yı birleştirmesini ve ülkeyi yabancı egemenliğinden kurtarmasını dilemiştir.⁵⁵

Machiavelli, kendisini üne kavuşturan eseri olan Hükümdar’ı sadece hükümdarlık (iktidar) biçimlerini incelemek, İtalya’nın parçalanmış siyasi yapısını ortaya koymak ve bu durumu ortadan kaldıracak tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazmamıştır. Machiavelli, Hükümdar ile dönemin Floransa’sını yöneten Medicilerin gözüne girmeyi de amaçlamıştır. Zira Machiavelli Hükümdar’ı yazdığı dönemde içinde bulunduğu sürgün hayatının yarattığı maddi ve en önemlisi manevi yıkımdan kurtulmak, tekrar eskisi gibi üst düzey devlet işlerinde görev

---

51Adabağ, “Giriş”, s. xi.

52Mehmet Ali Ağaoğulları, “Prens’in İktidarından Devlete”, s. 321-322.

53Quentin Skinner, *Düşüncenin Ustaları: Machiavelli*, Çeviren Cemal Atila, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 118-126.

54Machiavelli, “Niccolò Machiavelli’nin Francesco Vettori’ye Yazdığı Mektup”, *Hükümdar* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 106.

55Machiavelli, *Hükümdar*, s. 97-101.

almak istemiştir. Bu yüzden Hükümdar'ı İtalya'nın ve kendi kurtuluşu için umut bağladığı ünlü Floransa hükümdarı Lorenzo de' Medici'ye sunmak üzere kaleme almıştır.⁵⁶

Hükümdar'ın “Muhteşem Lorenzo de' Medici'ye” başlıklı sunuş kısmında Machiavelli'nin kendi sıkıntılarından kurtulmak için Medicilerin dikkatini çekmeye çalıştığı oldukça net bir şekilde görülmektedir. Machiavelli bu kısımda, eserin önemini kendi uzun deneyimleri ve gözlemleri sonucu ulaştığı değerlendirmelere bağlayarak aslında fark edilme isteğini ortaya koymuştur. Sunuşun son cümlesi olan “eğer yüceliğiniz zirvesinden kimi zaman bakışlarınızı aşağılara çevirirseniz, nasıl da, peşimi bırakmayan kara yazgımın, durmaksızın, hak etmediğim tokadını yediğimi görürsünüz”⁵⁷ ifadesi, Machiavelli'nin fark edilme ve yönetimde görev alma isteğinin somut bir ifadesi olmuştur.

Machiavelli, 26 bölümden oluşan Hükümdar adlı eserinde, devlet görevlerinde edindiği deneyimlerinden ve özellikle diplomatik ziyaretler sırasında yaptığı gözlemlerden yararlanmıştı. Gerçekleştirdiği diplomatik ziyaretlerde XII. Louis, Maximillian, Cesare Borgia gibi dönemin ünlü devlet adamlarını tanıma imkanı bulan Machiavelli, onların yönetim biçimlerini çok iyi gözlemlemiştir. Yaptığı gözlemleri, kendi deneyimleri ile birleştiren Machiavelli, Hükümdar'da ağırlıklı olarak tarihi olayları ve varolan yönetim biçimlerini ele alarak sonuçlara ulaşmıştır. Eserinde hükümdarın ne olduğunu, kaç çeşit hükümdarlık bulunduğunu, hükümdarlığın nasıl ele geçirilip korunduğunu ve nasıl yitirildiğini ele alan Machiavelli, şöhretini bu konuları ele alırken ortaya koyduğu yeni siyasal perspektife borçludur. Machiavelli'nin söz konusu yeni siyasal perspektifinde sunduğu var olan gerçekliklerden hareket etme, olanı olması gerekenden ayırma ve iktidarı korumak için idealist değil pragmatik bir yaklaşım benimseme ilkeleri, onu birçoklarına göre modern siyaset anlayışının kurucusu haline getirmiştir.⁵⁸ Bir Rönesans devlet ve siyaset kuramcısı olan Machiavelli “amaca giden her yol mubahtır” ilkesini siyasete yerleştirip sınırsızlığı ve ahlaki ilkesizliği meşrulaştırdığı gerekçesiyle siyaset bilimciler tarafından eleştirilmiş ve eleştirilmeye devam etmektedir. Ancak birçok siyaset bilimciye göre ise Machiavelli Sokrates'in felsefede yaptığını yapıp iktidarı ve siyaseti gökyüzünden yeryüzüne indirerek (iktidarı Tanrı'dan alıp hükümdara vererek) modern siyaset biliminin kurucusu olmuştur.

3. Siyasetname ve Hükümdar: Karşılaştırmalı Bir Analiz

---

56 Machiavelli, Hükümdar, s. 97-101.

57 Machiavelli, Hükümdar, s. 2.

58Kurtul Gülenç, “Niccolò Machiavelli”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e* içinde, Ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 136.

Tarih boyunca, devletlerin nasıl yönetilmesi gerektiğiyle ilgili olarak yöneticilere tavsiyeler sunan birçok eser yazılmıştır. Ama kuşkusuz ki bunların hiçbiri Siyasetname ve Hükümdar kadar önemli sayılmamış veya tanınmamıştır. Biri Doğu/İslami devlet geleneğinin diğeri ise Batı tarzı devlet geleneğinin özelliklerini yansıtan bu iki eser, farklı dönemlerde yazılmış olsalar da iki farklı kültürün, geleneğin, dünya anlayışının ve medeniyetin içerik bakımından birbirine karşılık gelen başyapıtları olarak kabul edilmektedir. Düşünceleri İslam medeniyeti içinde şekillenen Nizamülmülk ile Batı medeniyeti içinde şekillenen Machiavelli, dönemlerinin hükümdarlarına devleti yönetmenin incelikleri hakkında tavsiyeler sunmuştur. Bu açıdan bakıldığında her iki eserin de yazılış amaçlarının aynı olduğunu ve hükümdarlara doğru olduğuna inandıkları yönetim şeklini anlatmak olduğunu söylemek mümkündür.

Hem Hükümdar hem de Siyasetname'nin yazıldığı dönemlerin siyasi atmosferini fazlasıyla yansıtan bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Machiavelli ve Nizamülmülk, içinde buldukları dönemin koşullarını çok iyi incelemiş ve bu incelemeleri eserlerine yansıtmış iki devlet adamıdır. 29 yıl boyunca Büyük Selçuklu Devleti'nde vezir olarak görev yapan Nizamülmülk, Selçukluların en ihtişamlı yıllarını görmüştür. Nizamülmülk'ün Siyasetname'yi yazdığı yıllarda, Büyük Selçuklu Devleti sınırlarını hızla genişleten bir devlettir. Federatif bir devlet sistemi biçiminde, birçok devletin tek bir merkezden yönetilmesi esasına göre oluşturulmuş bir devletler topluluğu olan Selçuklular, yönetimi altında farklı kökenlerden gelen halkları barındırmaktaydı. Farklı kökenlerden ve kültürlerden gelen halkları başarılı bir şekilde yönetebilecek hükümdarın temel niteliğinin adaletli olmak olduğunu dile getiren Nizamülmülk, bunu bütün eseri boyunca vurgulamıştır. Nizamülmülk eseri Siyasetname'de Büyük Selçuklu Devleti'nin yaşadığı siyasi problemlere de önemli bir yer ayırmıştır. Batınlık ile ilgili yaptığı değerlendirmeler bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Nizamülmülk'ün, Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılma nedenlerinden biri olarak gösterilen Batınlık hareketlerine oldukça detaylı değinmesi, birçokları tarafından vezirin öngörüsünün bir göstergesi olarak da kabul edilmiştir. Zira Nizamülmülk, Siyasetname'nin kırk yedinci faslında, Müslümanları doğru yoldan çıkarmakla suçladığı Batınlıları detaylı bir şekilde ele almış ve Sultan Melikşah'ı onların yayılmacılığına karşı uyarmıştır.⁵⁹

Nizamülmülk gibi Machiavelli de yaşadığı dönemin siyasi atmosferini eserinin içeriğine fazlasıyla yansıtmıştır. Machiavelli'nin Hükümdar'ı yazdığı dönemde İtalya, ulusal bütünlüğünü tamamlamış Fransa ve Almanya gibi ülkelere nazaran birbirleriyle mücadele eden kent-devletlere bölünmüş bir toprak parçasıydı. İtalyan kent-devletlerinin birbirleriyle olan

---

59 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 297-325.

mücadelesi, İtalya'nın siyasi bir birlik kurması önünde engel oluşturduğu gibi dışarıdan gelen kralların İtalya üzerinde egemenlik kurma isteğini de arttırmaktaydı. Machiavelli İtalya'nın bu parçalanmış durumunu gözlemleyerek Hükümdar'ı kaleme almıştır. Floransa Cumhuriyeti yönetiminde görev aldığı dönemde yabancı ülkelere gerçekleştirdiği ziyaretler, onda yabancı egemenliğinden arındırılmış ve siyasi birliğini sağlamış, yeni bir ulusal İtalyan devletinin kurulması ile sorunların çözülebileceği düşüncesini uyandırmıştır. Machiavelli'nin Hükümdar'ın altıncı bölümünden itibaren özellikle yeni prenslikler üzerine odaklanması, bu düşüncenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Machiavelli'nin Hükümdar'ın son bölümünde, yeni bir hükümdarın çıkıp İtalya'yı barbarların elinden kurtarması ve İtalya'nın siyasi parçalanmışlığına son vermesi gerektiğini dile getirmesi dönemin siyasi koşullarının düşünceleri üzerindeki etkisinin önemli bir örneğidir.⁶⁰ Öte yandan Machiavelli başta Hükümdar olmak üzere eserlerinde dile getirdiği fikirleri ile İtalya'da Rönesans döneminin en önemli figürlerinden biri olmuştur. Machiavelli'nin dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak ortaya koyduğu fikirler, Avrupa'da Ortaçağ karanlığının ve dogmalarının yerini yeni bir siyaset bilimi anlayışının almasına katkı sunmuştur. Bu anlamda Machiavelli'nin dönemin siyasal atmosferini iyi analiz ederek ortaya koyduğu fikirler ile İtalya'da başlayıp Avrupa'ya yayılacak yeni bir siyaset bilimi anlayışının mimarlarından olduğunu söylemek mümkündür.

Hem Hükümdar'ın hem de Siyasetname'nin yönteminin tarihsel olduğunu söylemek mümkündür. Hem Nizamülmülk hem de Machiavelli, Siyasetname ve Hükümdar'da ortaya koydukları fikirleri ve tavsiyelerin doğruluğunu tarihte yaşanmış gerçek olaylarla desteklemiştir. Nizamülmülk öne sürdüğü bir fikrin veya tavsiyenin asıl açıklamasını Müslüman ülkelerin, İslam öncesi İran'ın, Çin'in, Orta Asya'nın tarihinden verdiği örneklerle yapmıştır. Bu örneklerde, eski İran krallarının, halifelerin, emirlerin ve sultanların gerçek deneyimlerini hikayeleştirerek anlatmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in hadislerine ve Kur'an ayetlerine de sıklıkla başvurmuştur. Machiavelli ise daha ziyade Avrupa tarihinden verdiği örneklerle fikirlerini ve tavsiyelerini desteklemiştir. Roma İmparatorluğu'nun, Eski Yunan'ın, İtalyan kent-devletlerinin hükümdarlarının gerçek deneyimlerinden ve yönetim biçimlerinden örnekler vermiştir. Bu örnekler, hükümdarın sahip olması gereken nitelikleri açıklama noktasında Machiavelli'ye oldukça yardımcı olmuştur. Ayrıca İtalya'yı yabancı egemenliğinden kurtaracak hükümdarın nasıl bir yönetim anlayışına sahip olması gerektiğini de verdiği tarihi örnekler ile desteklemiştir.

---

60 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 97-101.

Machiavelli Hükümdar adlı eserinde siyasi sorunlara ilişkin düşüncelerini ve tavsiyelerini açıklamada, tarihi olaylara ve gözlemlerine oldukça önem vermiştir. Bu nedenle Hükümdar, Batı siyasal düşünceler tarihinde gerçek bir yenilik olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Zira Machiavelli Hükümdar'da, siyasal sorunları, dinden, metafizikten ve ahlak ilkelerinden olabildiğince soyutlayarak ele almıştır. Bu anlamda Hükümdar, teolojik dogmalara ve felsefe geleneklerine dayanarak değerlendirmeler yapma alışkanlığına karşı alternatif bir yöntem sunmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki Machiavelli'den yaklaşık 400 yıl önce Nizamülmülk de bir düşünür ve devlet adamı olarak değerlendirmelerini ve tavsiyelerini tarihi olaylara ve gerçeklere dayanarak zaten yapmıştır. Ancak Nizamülmülk siyasal düşünceler tarihinde hiçbir zaman Machiavelli kadar incelenen bir isim olmamıştır.

Nizamülmülk Siyasetname'yi, vezirlik yaptığı dönemde Sultan Melikşah'ın isteği doğrultusunda yazmıştır. Bunu Hükümdar'ın giriş faslında çok net bir şekilde ifade etmiştir.⁶² Oysaki Machiavelli Hükümdar'ı tamamen kendi isteğiyle sürgün döneminde yazmıştır. Machiavelli'nin Hükümdar'ı yazmasında içinde bulunduğu sürgünün yarattığı maddi ve manevi yıkımın etkisi çok fazla olmuştur. Hükümdarı yazarak Medicilerin gözüne girmeyi ve tekrar devlet yönetiminde görevlendirilmeyi umut etmiştir.⁶³ Bu isteği o kadar güçlüydü ki Hükümdar'ı 1513 yılı içinde çok kısa bir sürede tamamlamıştır.⁶⁴ Nizamülmülk ise Machiavelli'nin yaşadığı kişisel kaygıların hiçbirini yaşamamıştır. Eseri bir devlet adamının erişebileceği en üst düzey görevlerden birini yerine getirirken yazmıştır ve dolayısıyla Machiavelli gibi kendini ispatlama çabası gütmemiştir. Bunun belki de en açık kanıtı Machiavelli'nin Hükümdar'da kendi deneyimlerini, tecrübelerini ve gözlemlerini öven ifadelerine Siyasetname'de rastlanmamasıdır. Ancak bu Nizamülmülk'ün Siyasetname'yi dikkatli ve titiz bir şekilde hazırlamadığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine Nizamülmülk diğer devlet ve ilim adamlarının yazdıklarından daha başarılı bir eser yazmak için Siyasetname üzerinde uzun yıllar uğraşmış ve Sultan Melikşah'ın böyle bir eserin yazılmasını talep etmesinden yaklaşık 15 yıl sonra eserini son haline getirebilmiştir.

Hem Hükümdar'da hem de Siyasetname'de inceleme alanı siyasi otoritenin tek bir kişinin elinde toplandığı monarşist devletlerdir. Nizamülmülk Siyasetname'de, hükümdarı devlet sisteminin merkezine koyan monarşist bir yaklaşım benimsemiştir. Tüm güç ve siyasal iktidar sultanın elindedir. Ama ona göre bu güç ve iktidar bir baskı unsuru olarak

---

61 Tuncay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Yeni Çağ*, s. 44.

62 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 3.

63 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 1-2; 103-108.

64 Adabağ, "Giriş", s. xiii.

kullanılmamalıdır. Zira sultan hükmetme yetkisini Allah'tan aldığı için adil ve şefkatli olmak zorundadır.⁶⁵ Nizamülmülk gibi Machiavelli de eserinde monarşileri incelemiştir. Ancak Machiavelli, Hükümdar'da monarşizmi incelerken, "Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler" adlı eserinde cumhuriyet düşüncesini ele almıştır.⁶⁶ Onun Hükümdar'da İtalya'nın siyasi birliğini ve bağımsızlığını sağlamak için yönetimin güçlü bir hükümdarın elinde toplanması gerektiğini savunması, dönemin koşulları ile birebir ilişkilidir. Machiavelli cumhuriyetin kurulmasının zorluğunu göz önünde bulundurarak, güçlü bir monarşiyi yabancı egemenliğinden kurtulmanın ilk yolu olarak göstermiştir.

Machiavelli ve Nizamülmülk'ün siyasal iktidarın kaynağına ve meşruiyetine yönelik düşünceleri birbirinden farklılık göstermektedir. Her ikisi de bu çalışmada ele aldığımız eserlerinde siyasal iktidarın tek elde toplandığı devletleri incelemiş olsa da siyasal iktidarın kaynağı ve meşruiyeti noktasında farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Nizamülmülk, "Allahü Teala her çağda halk arasından birini seçerek onu hükümdarlara yaraşır birtakım özelliklerle donatır. Dünya işleri ve cihan ahalisinin kamu düzeninden onu sorumlu kılarak fitne ve kargaşa kapısını onun eliyle kapatır" ifadesiyle, siyasal iktidarın kaynağını Allah'a diğer bir ifadeyle ilahi bir güce dayandırmıştır.⁶⁷ Allah'ın yönetme yetkisini belli kişilere verdiğini ifade eden Nizamülmülk, halkın yönetme yetkisine sahip olan kişilerin emirlerini yerine getirmekle hükümdarın da halka karşı adil ve şefkatli olmakla diğer bir ifadeyle Allah'ın emirlerini yerine getirmekle sorumlu olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ Nizamülmülk'e göre hükümdar veya halk, Allah'ın emirlerini yerine getirmekte tereddüde düşerse, Allah onları yaptıkları çirkin işlerin karşılığı olarak cezalandırır.⁶⁹ Bu noktadan hareketle Nizamülmülk'ün siyasal iktidarın meşruiyetini ve varlığını sürdürebilmesini, temelde bir dış dayanağa dayandırdığını söylemek mümkündür.

Nizamülmülk siyasal iktidarın meşruiyetini öncelikle Allah'a dayandırırken ikincil olarak iktidarın irsiliğine dayandırmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nde hükümdarlığın babadan oğula geçmesi onun bu düşüncesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Ona göre hükümdarlık görevi hem kutsaldır hem de irsidir yani eski İran'da olduğu gibi babadan oğula geçmelidir. Bu düşüncesini, eserinde örnek bir hükümdar olarak ele aldığı İran Kralı Nuşirevan'ın bir

---

65Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11-16.

66 Adabağ, "Giriş", s. xiv.

67Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11.

68 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11-14.

69Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11.

konuşmasından naklettiği “Biliyorsunuz ki bu saltanatı Hüda azze ve celle bana bahşetti. Öte yandan babamdan miras aldım” ifadesiyle ortaya koymuştur.⁷⁰

Machiavelli'nin Hükümdar'da, Nizamülmülk'ün aksine siyasal iktidarın kaynağına bir kutsallık atfetmediği görülmektedir. Aslında Machiavelli Hükümdar'da, siyasal iktidarın kaynağından çok meşruiyeti ve varlığını sürdürülebilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Hükümdar incelendiğinde Machiavelli'nin iktidarın (devletin) kendi varlığını, dışarıdan bir dayanağa gereksinim duymaksızın sürdürebileceğini savunduğu görülmektedir. Dolayısıyla siyasal iktidar kendi dayanaklarını iç dinamiklerinde bulmak zorundadır. Machiavelli bu noktada sadece Nizamülmülk'ten değil Ortaçağ Avrupası'nda dünyevi iktidarın kaynağını ve meşruiyetini Tanrı'ya dayandıran düşünürlerden ve anlayıştan da ayrılmaktadır. Machiavelli'nin iktidarın kaynağı ve meşruiyetine ilişkin Tanrı'yı değil insanı merkeze koyan fikirleri, Rönesans Hümanizmi'nin klasik bir yansıması olarak kabul edilmektedir.

Machiavelli Hükümdar'da siyasal iktidarın varlığını sürdürebilmesi noktasında halkın desteğini ve güvenini kazanması gerekliliğine merkezi bir önem atfetmiştir.⁷¹ Hükümdarlığın türüne göre, hükümdarın yazgısının, becerisinin, ordusunun ve yasalarının siyasal iktidarın varlığını sürdürebilmesinde rol oynayacağını belirtmiştir. Siyasal iktidarın meşruiyetini açıklamada ahlaki ölçütlere veya Tanrı'ya başvurmayan Machiavelli, Hükümdar'da meşruiyetin kaynağını iktidarın kendisi olarak belirlemiştir. Dolayısıyla Machiavelli'nin düşüncesiyle iktidarı elinde tutanın meşruiyeti de elinde tuttuğunu söylemek mümkündür. İktidarın meşruiyetini belirleyen hükümdar olduğu için, hükümdarın siyasal iktidarın birliğini ve bütünlüğünü korumak için yaptığı her şey meşru olarak kabul edilebilmektedir.

Nizamülmülk ve Machiavelli'nin ayrıştığı önemli bir noktada da hükümdarın niteliklerinin neler olması gerektiğine ilişkindir. Nizamülmülk Siyasetname'de, bir hükümdarın sahip olması gereken en temel niteliği “adil olma” olarak belirlemiştir.⁷² Hükümdarın vereceği tüm kararlarda, yapacağı tüm işlerde adil olması gerektiği Siyasetname'nin tümünde vurgulanan bir düşüncedir. Hükümdar adil olmalıdır çünkü o, Allah'ın emirlerini yeryüzünde uygulayan kişidir. Nizamülmülk hükümdarın sahip olması gereken başka nitelikler de saymıştır. Siyasetname'de bu niteliklerden en önemlileri, temiz bir ahlaka sahip olmak, yiğit olmak, sözünde durmak, Allah'ın yarattıklarına karşı şefkatli ve merhametli olmak, dine bağlı

---

70 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 42.

71 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 5, 37-40.

72 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11.

olmak, sanattan anlamak, hayırsever ve cömert olmak, ilimle ilgilenmek ve ilim adamlarına saygı duymak olarak ifade edilmiştir⁷³

Machiavelli hükümdarın siyasal iktidarın birliğini ve bütünlüğünü koruyacak niteliklere sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Bu yüzden Machiavelli'ye göre süreç içerisinde değişen şartlar doğrultusunda hükümdarın sahip olması gereken nitelikler de değişebilmektedir.⁷⁴ Bu noktada Machiavelli'ye göre hükümdar pragmatist olmalıdır. Ona göre kimi hükümdarlar cömert kimleri cimri, kimileri hayırsever kimileri açgözlü, kimileri yufka yürekli kimileri acımasız, kimileri sözünde durmaz kimileri sadık, kimileri korkak kimileri yavuz ve cesur, kimileri dini bütün kimileri imansız olabilir.⁷⁵ Hükümdar bu niteliklerin hepsine birden sahip olamayacağı için önemli olan, devleti ayakta tutmasına yardım edecek niteliklere sahip olmasıdır.⁷⁶ Bu nedenle hükümdar devletin bekasını tehlikeye düşürebilecek her türlü ihtimali göz önünde bulundurarak, cömert olmak yerine cimri olmayı, merhametli olmak yerine zalim olmayı, gerektiğinde verdiği sözden dönmeyi tercih edebilmelidir.⁷⁷ Machiavelli'ye göre, hükümdarın dikkat etmesi gereken şey, aşağılanmasına ve nefret edilmesine neden olacak niteliklere sahip olmamaktır. Açgözlü, halkının malına ve ırzına göz diken, kararsız, mızumsuz, kaypak hükümdarlar, nefret edilen ve aşağılanan hükümdarlardır.⁷⁸

Nizamülmülk, hükümdarın temel görevlerinin dünya işlerini düzenlemek ve kamu düzenini sağlamak olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Hükümdar bu görevlerini, hizmetinde çalışanlar aracılığıyla yerine getirmektedir. Bu yüzden hükümdarın, önemli mertebelerin atamalarını layıkıyla yapmak sorumluluğu vardır.⁸⁰ Görevini aksatan veya yolsuzluk yapan olursa, onun görevine devam etmesine veya son verilmesine hükümdar karar verir.⁸¹ Ayrıca hükümdarın yer altı suları için kanallar açmak, ırmaklara yataklar yaptırmak, köprüler inşa ettirmek, yerleşim birimlerini düzenlemek, görkemli mekanlar ve konaklar yaptırmak, medreselerin inşa edilmesine öncülük etmek gibi başka görevleri de vardır.⁸² Hükümdarın görevlerini yerine getirirken dikkat etmesi gereken temel husus her işte olduğu gibi adil olmaktır.

Machiavelli Hükümdar'da, hükümdarın görevlerine ilişkin spesifik bilgiler vermemiştir. Ona göre ister yazgıyla ister beceriyle, ister seçimle ister zorbalıkla iktidara gelmiş

---

73 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 13.

74 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 59-80.

75 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 59-60.

76 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 60.

77 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 59-68.

78 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 69.

79 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11.

80 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 12.

81 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 12.

82 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 12.

olsun, hükümdarın temel görevi devleti dış ve iç tehditlere karşı korumak, devletin birliğini ve bütünlüğünü sağlamaktır. Bu nedenle hükümdar iyi yasaların ve güçlü bir ordunun sağlanması ile sorumludur.⁸³ Machiavelli hükümdarın görevlerinden sadece orduya ilişkin olanlara detaylı olarak değinmiştir. Bu aslında onun güce verdiği önemin bir göstergesidir. Zira Machiavelli orduya, silahlara ve savaşla ilgili her türlü yöntem ve düzenlemelere önem veren hükümdarın iktidarını koruyabileceğini belirtmiştir.⁸⁴ Bu nedenle Machiavelli'ye göre hükümdar savaş fikrinden hiçbir zaman uzak kalmamalı ve ordu ile ilgili görevlerini her zaman yerine getirmelidir.⁸⁵ Bu görevler, ordunun düzenini sağlamak, talim ve terbiyesini yerine getirmek, ava gitmek gibi eylemsel, tarih okumak, tarihteki ünlü kişilerin girişim ve eylemlerini öğrenmek gibi kuramsal görevlerdir.⁸⁶

Hem *Siyasetname*'de hem de *Hükümdar*'da kadınlara ilişkin ilginç ifadeler yer verildiğini söylemek mümkündür. Nizamülmülk kadınların devlet işlerinden anlamadığını bu yüzden onlara devlet işi verilmemesi gerektiğini söylemektedir. Tarihin bütün dönemlerinde, hükümdarın karısı hükümdara hakim olduğunda fitne ve fesattan başka bir şeyin ele geçmediğini savunan Nizamülmülk, kadınların bir neslin devamı için var olduğunu ve bu yüzden devlet işleri ile uğraşmamaları gerektiğini söylemiştir.⁸⁷ Kadınlara yönelik benzer bir yaklaşımı, Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserinde de görmek mümkündür. Machiavelli hükümdarın aşağılanmaktan ve nefret edilmekten neden uzak durması gerektiğini ele aldığı bölümde, hükümdarın kadınsı olarak tanınması durumunda aşağılanacağını ifade etmiştir.⁸⁸ Burada hükümdarın kadınsı olması, korkaklık, kararsızlık, güçsüzlük, ağırbaşlı olmama ile özdeşleştirilmiştir.

Machiavelli ve Nizamülmülk, devlet-toplum ilişkisini ele açış açısından da önemli farklılıklar göstermektedir. Nizamülmülk *Siyasetname*'de devleti yönetme yetkisini Allah'tan alan hükümdarın, dünya işlerini düzene sokmakla ve kamu düzenini sağlamakla görevli olduğunu söylemiştir.⁸⁹ Halk ise Allah adına bu yetkiyi kullanan ve tek otorite olan hükümdara itaat etmekle yükümlüdür. Halkın otoriteye itaat etmesi gerekliliği, hükümdarın Allah'ın emirlerini uygulayan kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hükümdara itaat, aslında Allah'ın emirlerine itaattir. Ancak bu Nizamülmülk'ün devlet-toplum ilişkisini, tamamen emir-komuta üzerine oturttuğu anlamına gelmemektedir. Tam aksine Nizamülmülk, devlet-toplum

---

83Machiavelli, *Hükümdar*, s. 46.

84Machiavelli, *Hükümdar*, s. 56.

85Machiavelli, *Hükümdar*, s. 57.

86 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 57-58.

87 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 255.

88Machiavelli, *Hükümdar*, s. 69.

89 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11.

ilişkinin karşılıklı sorumluluk çerçevesinde ele almıştır. Ona göre hükümdar Allah'ın emirlerine, halk da hükümdarın emirlerine uymakla sorumludur. Hükümdar sınırsız bir güce sahip değildir ve meşruiyetini Allah'tan alır. Nizamülmülk hükümdarın halka karşı adil ve şefkatli olması gerektiğini söylerken aslında otoritesinin sınırlı olduğuna da değinmiştir. Zira hükümdar bu durumun dışına çıktığında Allah'ın emirlerini çiğnemiş olur ve meşruiyetini kaybeder. Hükümdar ilahi kuralların dışında hareket eder ve halkına karşı zalim olursa Allah tarafından cezalandırılır.⁹⁰

Machiavelli'nin devlet-toplum ilişkisine bakışı ise daha farklıdır. Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserinde birey ve toplum, siyasal iktidarın varlığını devam ettirebilmesinin aracıdır. Machiavelli'nin devlet-toplum ilişkisine yönelik değerlendirmeleri, insanın doğasının kötü olduğuna yönelik düşüncesi ve siyasal iktidarın birliğini ve bütünlüğünü önceleyen yaklaşımı üzerinden şekillenmektedir. Machiavelli'ye göre hükümdar topluma hiçbir zaman tam olarak güvenmemelidir. Çünkü ona göre insanın doğası kötüdür. İnsanları, “nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakar, korkak ve çıkarıcı” oldukları yönünde bir genellemeye tabi tutmaktadır.⁹¹ Dolayısıyla Machiavelli'ye göre hükümdar, siyasal iktidarın birliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek için, insanın doğasının kötü olduğunu unutmamalı ve topluma karşı ona göre bir davranış sergilemelidir. Bu anlamda yine Hükümdar'da geçen şu ifade oldukça çarpıcıdır; “Eğer söz vermesini gerektiren gerekçeler ortadan kalkmış ve verdiği söz aleyhine dönecekse, akıllı biri verdiği sözü tutmaz ve tutmamalıdır. İnsanlar iyi yaradılışlı olmuş olsalardı, bu ilkenin geçerliliği olmazdı, ama kötü yaradılışlı oldukları için sana verdikleri sözü tutmayacaklarına göre, senin de sözünde durman gerekmez.”⁹² Machiavelli'de Nizamülmülk'ün aksine, egemenliğin dayandığı ve egemenliği sınırlayacak bir güç olmadığı için, hükümdarın topluma karşı davranışlarını sınırlayacak bir güç de yoktur. Hükümdar, temel amacı olan devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak için, gerektiğinde zalim, zorba, cimri, baskıcı olabilir ve verdiği sözleri tutmayabilir.⁹³ Hükümdar devletin çıkarları noktasında her türlü baskıya ve güce başvurabilir. Bu noktada topluma düşen ise hükümdara koşulsuz boyun eğmektir. Çünkü toplum siyasal iktidarın devam ettirilebilmesinin aracıdır.

Hem Nizamülmülk hem de Machiavelli, hükümdarın devlet işleri ile ilgili kararlar verirken bilge insanlarla istişare etmesi gerektiğini belirtmiştir. Nizamülmülk'e göre hükümdar, alimler ve cihan görmüşlerle istişare ederek devlet meseleleri ile ilgili karar vermelidir.

90Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 11-16.

91 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 64.

92Machiavelli, *Hükümdar*, s. 67.

93 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 60-68.

Hükümdar, mesele ile ilgili olarak alimlerin görüşlerini dinlemeli ve ileri sürülen görüşleri karşılaştırarak en doğru olanı seçmelidir. Nizamülmülk devlet meseleleri ile ilgili olarak alimlerle istişare etmeyen hükümdarı, muhakeme yeteneğinden yoksun ve başına buyruk olarak tanımlamıştır.⁹⁴

Machiavelli'ye göre ise sağduyulu bir hükümdar, sarayına bilge insanları almalı, onlara devlet meseleleri ile ilgili sorular sorup fikirlerini almalı, huzurunda özgürce konuşmalarını sağlamalı ve her şey ile ilgili bilgi edindikten sonra son kararı yine kendisi vermelidir. Hükümdar bilgi sahibi olduktan sonra kesin ve net kararını vermeli, kararlarında inatçı olmalıdır. Kendisine söylenen her fikre kapılıp durmadan kararını değiştirmemelidir. Zira bu onun saygınlığını yitirmesine neden olur.⁹⁵

Nizamülmülk Siyasetname'de ordunun daha ziyade yapısı ile ilgili bilgiler vermişken, Machiavelli Hükümdar'da işlevi ile ilgili bilgiler vermiştir. Nizamülmülk'e göre ordunun tek bir ırktan teşkil olması tehlikeler doğurur. Bu yüzden orduda farklı ırklardan asker bulundurulmasına çaba gösterilmelidir. Askerlere verilecek maaş belirlenmiş olmalıdır ve bu maaş onların geçimlerini sağlamasına yetecek düzeyde olmalıdır. Askerler ihtiyaçlarını ve taleplerini, üstleri aracılığıyla hükümdara ulaştırmalıdır. Askerler, üstlerine karşı haddini aşarsa cezalandırılmalıdır.⁹⁶

Machiavelli'ye göre ise ordu, iyi yasalarla beraber hükümdarlıkların sahip olması gereken temel altyapıyı oluşturmaktadır. Ordu, devletin ayakta durmasını sağlayan unsurdur. Paralı askerler veya başka ülkelerden alınan yardımcı askerler ile oluşturulan ordu, siyasal iktidar için her zaman tehlikelidir. Bu yüzden bir hükümdar için en iyi ordu kendi öz güçleri ile oluşturduğu ordudur. Hükümdar, kendi öz güçlerine dayanan bir ordu kurmayı tercih etmeli ve ordu ile ilgili görevlerini sadece savaş zamanında değil barış zamanında da yerine getirmelidir.⁹⁷

Hem Siyasetname'de hem de Hükümdar'da iki devlet adamının savaşa ilişkin düşüncelerini görmek mümkündür. Nizamülmülk'ün savaşa ilgili düşüncelerine ilişkin en net ifadeler Siyasetname'nin sonunda yer almaktadır. Eserin son paragrafında yer alan “hükümdar düşmanlarla sonrasında barış olacağını hesap ederek savaşmalı; savaşı göz ardı etmeyecek şekilde barışa girişmeli” ifadesi, Nizamülmülk'ün savaşı tüm olasılıkların göz önünde bulundurulması gereken bir süreç olarak algıladığını göstermektedir.⁹⁸ Nizamülmülk

---

94Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 127-128.

95Machiavelli, *Hükümdar*, s. 90.

96Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 141, 143, 175.

97Machiavelli, *Hükümdar*, s. 46-59.

98Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 344.

Siyasetname’de savaş ile ilgili düşüncelerini çok açık ifadelerle açıklamamış olsa da onun eserinde orduya ve ordunun yapılanmasına verdiği önem savaşı önemli bir olgu olarak gördüğünün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Machiavelli Hükümdar adlı eserinde savaşı, hükümdarın en ince ayrıntısına kadar bilmesi gereken bir sanat olarak tanımlamıştır.⁹⁹ Ona göre savaş, siyasal iktidarın kazanılmasında ve korunmasında kullanılacak etkili bir yoldur.¹⁰⁰ Tüm hükümdarlıkların sahip olması gereken temel altyapı unsurlarından birinin güçlü silahlı kuvvetler olduğunu söylemesinin nedenlerinden biri de budur.¹⁰¹ Machiavelli’ye göre hükümdar savaş tarihini çok iyi bilmeli, savaş fikrinden hiçbir zaman uzak kalmamalı ve barış zamanında savaş zamanında olduğundan daha çok bu fikirle ilgilenmelidir.¹⁰² Machiavelli’nin bu düşünceleri, onun da Nizamülmülk gibi savaşı tüm olasılıkların göz önünde bulundurulması gereken bir süreç olarak algıladığını göstermektedir.

Her iki devlet adamı da eserlerinde, doğrudan savaşın özüne ilişkin bilgiye yer vermekten ziyade savaşın araçsallığı üzerinde durmuştur. Her ikisi de savaşa iktidarı sağlamanın ve korumanın bir aracı olarak bakmış, savaşın doğasına veya meşruluğuna yönelik felsefi bir tartışmaya girmemiştir. Kuşkusuz ki bunda her iki düşünürün, yaşadıkları dönemin siyasal ortamı oldukça etkili olmuştur. Nizamülmülk sınırlarını savaş yoluyla genişleten bir devletin vezirliğini yapmaktaydı. Ayrıca Batinilerin, Karmatilerin, Hurreme-din taraftarlarının yayılcılığı ve isyanları onu oldukça endişelendirmekteydi. Böyle bir ortamda savaşı siyasal iktidarın varlığını korumak için başvurulan en temel çözüm yollarından biri olarak görmüştür. Machiavelli ise savaşlarla parçalanmış, sürekli olarak yabancı egemenliği tehdidi altında olan İtalya’yı incelemiştir. Savaşı İtalya’yı barbarların elinden kurtarmanın bir yolu olarak görmüştür.¹⁰³ Bu nedenle o da Nizamülmülk gibi savaşın doğasından veya meşru bir çözüm yolu olup olmadığından ziyade, siyasal iktidarın sağlanması ve korunması üzerindeki rolüne değinmiştir. Çünkü her ikisinin de yaşadıkları dönemde savaş sorunların çözümünde başvurulan olağan ve öncelikli bir yöntem olarak görülmüştür.

Machiavelli ve Nizamülmülk din-devlet ilişkisi konusunda birbirlerinden farklı fikirler öne sürmüştür. Nizamülmülk, hükümdarın hem dinin hem de devletin efendisi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴ Aslında Nizamülmülk’ün hükümdarın yönetme yetkisini Allah’tan aldığını söylemesi din ve devlet işlerinin tek bir otoritenin altında toplandığına açıkça işaret etmektedir.

---

99 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 56.

100 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 56.

101 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 46.

102 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 57.

103 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 97-101.

104 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 268.

Nizamülmülk'e göre hükümdar dine zarar verecek dini bozuklara prim vermezse, hem hak yoldan ayrılmaz hem de memleketinde kötü emeller ve sapkınlıklar ortadan kalkar.¹⁰⁵ Bu yüzden ona göre dini işlerle ilgilenmek, hükümdarın temel görevi olan kamu düzenini sağlamanın bir parçasıdır.

Nizamülmülk Siyasetname'de hükümdarın din ile ilgili işlerine yönelik spesifik bilgi vermemiş daha ziyade dinin dünyevi işler ve kamu düzeninin sağlanması üzerindeki rolüne değinmiştir. Nizamülmülk'e göre hükümdar, görevlerini layıkıyla yerine getirebilmek için dindar, dini vecibelerini yerine getiren bir kişiliğe sahip olmalıdır.¹⁰⁶ Batını ve Karmati gibi sapkın ve Müslüman düşmanı olarak nitelediği mezheplerin yayılmasını engellemek hükümdarın görevlerinden biridir.¹⁰⁷ Hükümdar haftada bir veya iki defa din ulemasını huzurunda kabul ederek onlardan Allah'ın emirlerini ve peygamber kıssalarını dinlemelidir. Çünkü bu onun, dini ve dünyevi konularda izleyeceği çözüm yolları konusunda aydınlanmasını sağlar.¹⁰⁸ Siyasetname'de dikkat çekici bir nokta da Nizamülmülk'ün tüm Müslümanların siyasal ve dini otoritesi olan Abbasi halifesi ile Selçukluların siyasal ve dini otoritesi olan hükümdar arasındaki ilişkiler hakkında hiçbir şey söylememesidir. Siyasetname'de ilişkilerin boyutu veya nasıl olması gerektiği ile ilgili herhangi bir bilgi veya tavsiye bulunmamaktadır.

Machiavelli'nin din-devlet ilişkisine yönelik düşünceleri, dönemin Batı dünyasında önemli bir siyasal güç olan Kilise'nin etkisiyle şekillenmiştir. Machiavelli'ye göre Kilise (din), ulusal İtalyan devletinin birliğinin ve bütünlüğünün sağlanması önündeki en önemli engellerden biridir.¹⁰⁹ Kilise'nin dünyevi iktidarının genişlemesi ve İtalya üzerinde egemenlik kurması, hükümdar için büyük bir tehlikedir.¹¹⁰ Bu nedenle Machiavelli'ye göre din devletin yani hükümdarın kontrolü altında olmalıdır. Bu noktada pragmatist bir bakış açısı sergileyen Machiavelli devleti ayakta tutmak ve halkın desteğini kazanmak zor olduğu için, hükümdara, dindar olmasa dahi dindarmış gibi gözükmemesini tavsiye etmiştir.¹¹¹ Aslında bu düşüncesiyle dinin toplumsal yaşamın önemli bir unsuru olduğunu da kabul etmiştir. Onun kabul ettiği din, hükümdarın elinde olması gereken ve halkı kontrol etmeye, etkilemeye yarayan bir araçtır. Bu nedenle hükümdar, verdiği sözleri tutma konusunda veya eylemlerinde dine ve insanlığa aykırı davranışa da, bu aracı çok iyi kullanıp dindar gibi görünmelidir.¹¹² Çünkü Machiavelli'ye göre

---

105Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 77.

106 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 13.

107 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 297-325.

108 Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 77.

109Machiavelli, *Hükümdar*, s. 43-46.

110Machiavelli, *Hükümdar*, s. 43-46.

111Machiavelli, *Hükümdar*, s. 68.

112 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 66-69.

aksi bir durumda Kilise, üst bir otorite olarak hükümdarlığa egemen olur ve İtalya'nın ulusal birliği sağlanamaz.

Machiavelli'nin din-devlet ilişkisine yönelik en önemli eleştirisi, dünya işlerini tamamen Tanrı'nın ve yazgının yönettiğine inananlardır. Bu noktada insanın dünyanın değişimine hiçbir şekilde karşı koyamayacağı şeklindeki görüşü reddeden Machiavelli, dünya işlerinin yönetiminde yazgı ve insanın özgür istencinin yarı yarıya rol oynadığını savunmuştur.¹¹³ Aslında Machiavelli hümanist yaklaşımı derinden özümlediği için dünya işlerinin yönetiminde tamamen insanın özgür istencinin rol oynamasını istemiştir. Ancak kendi sürgün deneyiminin de etkisiyle insanın özgürlüğünün mutlak olmadığını görmüş ve yazgının rolünü kabul etmiştir. Tam bu noktada hükümdara yeni bir çözüm yolu sunan Machiavelli, yazgının engellenemeyen rolüne karşılık hükümdara, yazgısını kendi kontrolü altında tutmasını tavsiye etmiştir.¹¹⁴

Sonuç

Bu çalışmada, Nizamülmülk'ün ve Machiavelli'nin devlet yönetimine dair düşünceleri, onların en önemli eserleri olarak kabul edilen Siyasetname ve Hükümdar üzerinden incelenmiştir. Bu incelemede, her iki düşünürün din-devlet ve devlet-toplum ilişkisine bakışları, siyasal iktidarın kaynağı ve meşruiyeti ilgili düşünceleri, eserleri yazış amaçları, kullandıkları yöntem ve ne tür devletleri inceledikleri, ordu, kadınlar ve savaş ile ilgili düşünceleri, hükümdarın karar verme süreci, sahip olması gereken nitelikler ve görevleri ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. Bu konu başlıkları üzerinden, iki düşünürün değerlendirmelerinde ve tavsiyelerinde benzeştiği ve farklılaştığı noktalar, analiz edilmeye çalışılmıştır.

Nizamülmülk'ün ve Machiavelli'nin çalışmamıza konu olan eserleri üzerinden yaptığımız bu analizde her iki düşünürün de düşüncelerini belirli temel kavramlar üzerinden şekillendirdiği sonucuna varılmıştır. Nizamülmülk'te bu adalet kavramıyken, Machiavelli'de güç ve çıkar kavramlarıdır. Her ikisinin değerlendirmelerinde ve tavsiyelerinde görülen farklılıkların temelini burada yattığını söylemek mümkündür. Hem Nizamülmülk'ün hem de Machiavelli'nin devlet adamlarına sunduğu tavsiyelerin dönemin koşulları doğrultusunda şekillenmiştir. Çalışma da görüleceği üzere İtalya'nın parçalanmışlığı Machiavelli'nin, Şii/Sünni rekabeti ise Nizamülmülk'ün düşünce ve tavsiyelerine doğrudan etki etmiştir. Bu anlamda her iki devlet adamının da eserlerini kaleme alırken gerçekçi ve pragmatik bir yaklaşım

---

113 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 94.

114 Machiavelli, *Hükümdar*, s. 93-96.

benimsediğini söylemek mümkündür. Machiavelli hükümdara en kısa yoldan İtalya'nın birliğini sağlamanın yollarını sıralarken, Nizamülmülk Büyük Selçuklu Devleti'nin bekasının nasıl sürdürüleceğini, iç ve dış tehditlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatmıştır.

Siyasal düşünceler tarihi veya siyaset teorisi üzerine yazılan eserlere veya yapılan tartışmalara bakıldığında, Siyasetname'nin hiçbir zaman Hükümdar kadar tartışılan ve ilgi gören bir eser olmadığı görmek mümkündür. Bunun nedenleri ayrı bir tartışma konusu olsa da en temel nedenin bilgi ve teoriye Batı merkezli bir bakış açısının hakim olması olduğu söylenebilir. Oysaki eseri Siyasetname'yi Hükümdar'dan yaklaşık 400 yıl önce kaleme alan Nizamülmülk, çalışmada da görüleceği üzere devlet yönetimiyle ilgili düşünceleri ve tavsiyeleri, oldukça önemli ve tartışılmaya değer olan bir devlet adamı ve düşünürdür. Bunu fark etmek için ise Batı merkezli oryantalist bakış açısının az da olsa dışına çıkmanın yeterli olacağını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Adabağ, Necdet, “Giriş”, *Hükümdar* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. vii-xxvi.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, “Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2004): 1-21.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Niccolo Machiavelli: Prensın İktidarından Devlete”, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 319-354.

Ayar, Mehmet Taha, “Sunuş”, *Siyasetname* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. vii-xxvi.

Gülenç, Kurtul, “Niccolò Machiavelli”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e* içinde, Ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 134-164.

Kafesoğlu, İbrahim, “Nizamülmülk”, *İslam Ansiklopedisi Cilt 9* içinde, İstanbul: MEB Basımevi, 1993, s. 329–333.

Keskintaş, Orhan, *Adalet, Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Köymen, Mehmet Altay, “Selçuklu Veziri Nizamülmülk ve Tarihi Rolü”, *Milli Kültür* 1/5, 1977: 9-16.

- Machiavelli, Niccolò, *Hükümdar*, Çeviren Necdet Adabağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Machiavelli, Niccolò, “Niccolò Machiavelli’nin Francesco Vettori’ye Yazdığı Mektup”, *Hükümdar* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nizamü’l-Mülk, *Siyasetname*, Çeviren Mehmet Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Özaydın Abdulkerim, “Nizamülmülk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi/Cilt 33*, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 194–196.
- Skinner, Quentin, *Düşüncenin Ustaları: Machiavelli*, Çeviren Cemal Atila, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004.
- Tuncay, Mete, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi: Yeni Çağ*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Türk, H. Bahadır, *Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Makale Geliş Tarihi: 25. 04. 2018**Makale Kabul Tarihi:** 05.06 .2018**Orcid ID:** 0000-0003-2749-4277

TÜRK SİNEMASINDA DİN ADAMI TİPLEMESİ*

Handan KARAKAYA**

 Z

Sinema toplumsal hayatın en önemli iletişim kanallarından biri olarak, toplumun her kesimi tarafından ilgi görmektedir. Tüm dünyada sinema, değişen yaşam biçimlerinin görünürlüğünü sağlayan bir sanat dalı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Cumhuriyet  ncesi ve sonrası dönemde Türk toplumunun en önemli değişim araçlarından birini oluşturan sinema, sosyo-kültürel hayatımızın hemen her alanında karşılığını bulan yapıtlar ortaya koymuştur. Bu bağlamda Cumhuriyet ideolojisinin ve batı tipi modernleşmenin toplumda yerleşmesi noktasında rol modellerin biçim kazandığı bir alan olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle toplumda bir tarafta modernleşme araçları ve bu araçların biçimlendirdiği yaşam tarzları dururken, diğer tarafta Ağa-Muhtar ve Din Adamı üçlüsünün bir direnç noktası olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu süreçte Türk Sineması'nda din adamları olumsuz karakterler olarak sunulmaktadır. Bu araştırmanın konusu da, Türk filmlerinin olumsuz karakterlerinden biri olan din adamı karakterinin analizidir. Bu analiz Cumhuriyet sonrası yapılan sinema filmlerinin 2000'lere kadar olan kısmını kapsamaktadır. Bu süreçte  ne çıkan filmler sinemada etkili olan akımlar bağlamında değerlendirilecektir. Bu filmler arasında örneklem olarak ise, din adamı tiplerine yer verilenlerin en tipik örnekleri olarak Vurun Kahpeye, Kibar Feyzo, Zügürt Ağa,  kağıtı, Kuma, Kiracı, Yoksul ve Sakar şakir filmleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada amacımız, Türk Sineması'nda sunulan din adamı tiplerinin ideolojik, siyasal ve sosyo-kültürel arka planını ortaya koymaktır. Araştırma nitel bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Din Adamı, Toplum, Karakter, Temsil.

* Bu makale Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Alanında Doç Dr. Mustafa Yahya Keskin'in danışmanlığında hazırlanan "Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemeesi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinin  zetidir.

** Dr.  ğr.  yesi., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, hkarakaya@firat.edu.tr

THE TYPECASTINGS OF RELIGIOUS FUNCTIONARY IN THE TURKISH CINEMA

ABSTACT

As one of the most important communication channels of social life, cinema is attracting attention from every segment of the society. All over the world, cinema has emerged and developed as an art branch that provides the visibility of changing lifestyles. The cinema, which constitutes one of the most important change tools of the Turkish society before and after the Republic, has revealed works that find its counterpart in almost every area of our socio-cultural life. In this context, it can be defined as an area where role models are formed at the point of settlement of the Republican ideology and western type modernization. On the one hand, the tools of modernization and the lifestyles that these tools form are standing in this direction while the Chef of soil- village headman and the Clergyman are defined as a resistance point on the other side. In this process, the clergy in the Turkish cinema are presented as negative characters. The subject of this research is the analysis of the character of the cleric, one of the negative characters of the Turkish films. Among these films, as examples, the most typical examples of the types of religious manuscripts are Vurun Kahpeye, Kibar Feyzo, Zügürt Ağa, Üçkağıtçı, Kuma, Tenant, Yoksul and Sakar Şakir. Our aim in this study is to reveal the ideological, political and socio-cultural background of the clerical typology presented in Turkish cinema. Research is a qualitative study. In this study interview, observation and document review techniques were used together.

Key words: Cinema, Clergyman, Society, Character, Representation

Giriş

Hayata dair gerçekliğin izlenmesi ya da yeniden yaratılması amacıyla toplumsal yaşam ve ayrıntıları üzerinde dolaşan kameranın yansıttıkları “sinema” kavramının yaratım sürecinin başlatıcısı olarak tarif edilebilir. Şiir ve edebiyatta önemli sanat alanlarıdır. Bunlar da sinema gibi hayata dair birçok mesaja sahiptirler ancak mesajların iletim dilleri farklıdır. Sinema, hayatın daha dolaysız gözlemlerinden doğmaktadır (Tarkovski, 1992:77). Sinema, zamanın akışını, yeryüzünde birer gölge gibi dolaşan, yakamoz gibi yanıp sönen anları ve insanları, Hızır’la İskender’in ab-ı hayat arayışını, gizemini bulmak üzere yola koyulmuş gibidir. Görünen her zaman bir başkasının resmidir, sinema hayatın görüntüsüdür, insan ötekinin aynasıdır. Bireyin kendi içindeki diğer bireyler her an yenilenen ruhun izdüşümü olarak görülebilir (Yalsızuçanlar, 1998:241). Sinema halka yönelik bir sanat alanı olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda bir yönüyle halkın eğlence ve boş zaman etkinliği olarak değerlendirilirken diğer yandan bir kültürlenme aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle

de tüm diğer sanatları potasında eriten yedinci sanat olarak değerlendirilmektedir(Scognamillo, 1997:9). Yalsızuçanlar(1998:53) sinemayı şimdiki zamanın yeniden üretildiği düşsel bir alan olarak tanımlamıştır. Sinemanın hazırladığı düşler dünyası bazen bir gerçekliğin yansıması olurken bazen de ideale duyulan özlemlerin ifadesi olmuştur.

Sinemanın en önemli muhatabı olan toplum, sosyal gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlik(Fichter,1996:73)olarak perdenin etkilerine açıktır. Bu bağlamda toplumu gelişigüzel ya da geçici insan yığınlarından ayırt etmek gerekir. Bir oyun alanındaki ayaktopu izleyicileri, bir trendeki yolcular, gelişigüzel bir araya gelmiş insan yığınlarıdır. Dolayısıyla gösteri ya da yolculuk bittiğinde bu yığınlar da ortadan kalkarlar. Toplum belli bir paylaşımı ve sürekliliği de yapısal bir unsur olarak bünyesinde barındırır. Ortak bir kültürü farklı etkileşim alanlarında bir araya gelerek oluşturur(Ozankaya,1996:11).

Bu kültür kendi içerisinde olumlu ve olumsuz değerlerini biçimlendirme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda din de toplum açısından önemli bir kaynaktır. Türk toplumsal yapısı içerisinde de din ve din adamı kavramları farklı biçimsellikleri içinde barındıran bir sunum kazanmıştır. İslam dini içerisinde bir din adamı sınıfı olmaması ve böyle bir sınıfın tavsiye edilmemesine rağmen Türk toplumunda bu kavramı karşılayan birçok yapılanma biçiminden söz edilebilir. Toplumun dini vecibelerini yerine getirmesi için devletin tayin ettiği imamların yanında bir de toplumun kendi içinden çıkardığı din adamları söz konusudur. Bunlar şeyhler, dervişler, veliler şeklinde isimler taşımaktadır. Bu yönüyle Türk toplumu içerisinde resmi din görevlilerinin yanında toplumun kendi içerisinde çıkardığı din adamları da varlık göstermektedir. Bunlar toplumun biçimlenmesi ve toplumsal rollerin nasıllığı konusunda etkin bir güce sahip olabilmektedirler.

Levis(1991:400-402)Türk İslamlığına dair birkaç düzeyden bahsetmektedir. Ona göre, resmi, hukuki, dogmatik devlet dini, medreseler ve ulema sınıfı; ve ifadesini büyük derviş tarikatlarında bulan, kütlelerin popüler, mistik, sezgisel inancı farklı açılardan din algısını oluşturmaktadır. Halk açısından en çok rağbet gören yaklaşım ise sözel bir din anlatısına dayanan tarikatlardır. Her ne kadar İslam, Allah ile kul arasında bir aracı kabul etmese de toplumun saygı duyduğu şeyhler, dervişler bu bağlamda dinin topluma aktarım kapıları olarak algılanmıştır. Tüm bu kavramlar arasında modernleşme süreci Türk toplumunda yeni bir toplumsallığın temelini oluşturmaya çalışmıştır. Bu toplumsallık içerisinde pozitivist değerlerin öneminin altı çizilirken, din ve dine dair unsurlar geçmişin geride bırakılması gereken kırıntıları

olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla sinema belleklerde, yeni bir toplumsallık kurgularken, halk dinini dışarıda bırakmaya çalışmıştır.

Sinema Tarihi

Dünya sanatları içerisinde yedinci sanat olarak kendine yer bulan sinema, tarihsel serüvenine “sinematograf” kavramıyla başlamıştır. Sinema'nın “Sinematograf” kavramının kısaltılmasından oluştuğunu belirten Scognamillo(1997:13)'ya göre: “Fransızca'dan gelen ‘sinematografin ana kökeni Yunanca’dır. Sinema= Sinematograf= Kinematograf=Kinematografos yani hareketin kaydı, hareketin yapılışı, tespiti İngilizce karşılığı “Mation Picture” aynı anlamdadır, yani hareket halinde, hareketli resimler görüntülerdir. 28 Aralık 1895 yılında Paris ‘Capucines Bulva’ındaki ‘Grant Cafe’ Hint salonundaki gösteri ile başladığı söylenen sinema tarihinin, resimlerin hızla hareket ettirilmesi prensibine dayandığı bilinmektedir. 1880’lerde Britanya’da ve başka bazı yerlerde Eadweard Muybridge, fotoğraflarla önemli deneyler gerçekleştirmiş, bu da Fransa’da Etienne Jules Marey’in çalışmalarını etkilemişti. Amerika’da ise daha önce telefon, fotoğraf ve elektrik ampulünün geliştirilmesine katkıda bulunmuş olan Thomas Edison, William Dickson’ın da bir fotoğraf plağıyla eş zamanlı olarak film gösteren bir araç icat etmişti. Ayrıca 1889’da ilkel bir kamera ve projeksiyon makinesi geliştirmiş (ve 1951 tarihli ‘Magic Box’adlı filme konu olmuş) olan İngiliz William Fries Greene’i de unutmamak gerekir. Lumiere kardeşler, şüphesiz, kamera ve projeksiyon makinesini birleştiren Sinematografi geliştirmekle büyük bir atılım yapıp, bu yarışta öne geçmişlerdir(yesilcam.gen.tr).

Ortaya çıkışından itibaren tüm toplumlarda bir heyecan yaratan sinema, kendini tanıtan kadar bir deneme döneminden geçmiştir. Paris halkı şaşırtıcı buluşla 1895 yılının sonunda tanışırken, Almanya’da ‘Biyoskop’un yaratıcıları Max ve Emile kardeşler halka açık ilk gösterilerini Berlin’deki ‘wintergarten’ salonunda 1 Kasım 1895’te gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda gelişmelerden çok uzak olmayan Amerika ise, aynı yıl sinematograf ile tanışmış ve Edison’un Kineoskop’unu tarihin sayfalarında bırakmıştır. Çekoslovakya’da sinema erken(1896)yerleşmekle kalmamış, mimar Krizenecky’nin çektiği ilk dört kısa film 1898’de Prag’da yer alan ‘Mühendisler Sergisi’nde gösterilmiştir. Sinemanın erken dönemde keşfedildiği ülkelerden birisi de Avustralya’dır. Öyle ki, oradaki ilk sinema gösterileri Viyana’da 1896’da gerçekleştirilmiş; üç yıl sonra ise kentin ilk lüks sinema salonu ‘Kinopalast’ ismiyle açılmıştır. İngiltere, P. G. Roget (1824), J. Herschel (1826), W. Horner (1836), H. Desvignes (1860) gibi araştırmacıların çalışmalarıyla sinemanın tarih öncesine ışık tutmaya

çalışmıştır. İngiliz sineması, William Friese-Green ve R. W. Paul ile başlamış; William Friese-Green 1893 kendi çekim ve gösterim aracının patentini almıştır. 1896 ise delikli (perfore) film ile çalışan bir alıcı ve göstericinin patentine sahip olmuş, İtalya'nın ilk sinemacısı Filoteo Alberi'ni bu dönemde kendini göstermiştir. İspanya sinema alanında gelişmeyi paylaşan ülkeler arasındadır. 1896'da fotoğrafçı Fructuoso Galabert ilk sinema filmini çekmiştir. Sinema alanında biraz geç kalan Macaristan, ilk belgesel filmini 1901'de, Danimarka ve Portekiz ise 1899'da çekerek sinema dünyasının kapılarından girmeyi başarmışlardır(Sconamillo,1997:16-17).

Sanat Tarihi açısından çok eski bir sanat olmayan sinema, Lümiere kardeşlerin bir icadı olarak yeni dönem sanatları arasına girmiştir. 1895 tarihinde Batı toplumlarının gündemine giren sinema, Osmanlı toplumuna girmekte de gecikmemiştir. İlk defa Polonyalı bir Yahudi olan Sigmund Weinberg aracılığı ile İstanbul'a getirilmiştir. Bu yıllarda sadece birkaç büyük kentte varlık gösteren sinema, daha sonraki yıllarda elektriğin de yaygınlaşmasıyla ülkenin birçok kentine götürülmüştür. Sinemanın ilk kez dünyada gösterimi ile ülkemize gelişi arasında çok uzun bir zaman dilimi söz konusu olmamasına rağmen, sinema, dünyada izlediği başarılı var olma sürecini Türk sinemasında gösterememiştir. 1914'te Fuat Uzkınay, "Ayestefanostaki Rus Abidesinin Yıkılışı"nı görüntüleyerek ilk Türk filmini gerçekleştirmiştir. 1915'de Enver Paşa'nın denetiminde, Merkez Ordu Sineması kurulmuştur. Türkiye'de çekilen ilk konulu film, Sedat Simavi'nin 1917'de çektiği "Pençe ve Casus"dur. 1922 yılında ilk özel film şirketi olan Kemal Film kurulmuştur. İkinci özel film şirketi ise 1928'de kurulan İpek Film şirketi olmuştur(Battal, 2006:106). Türk sinemasının, aslen bir tiyatrocunun oğlu olan Muhsin Ertuğrul'la başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Ertuğrul'un bu dönem sineması "tiyatrocular dönemi" olarak da isimlendirilmektedir. Ancak Ertuğrul'dan önceki dönemde de sinemada tiyatrocuların etkin olduğu bilinmektedir. Ertuğrul, 1922-1939 yılları arasında Türk sinemasının tek egemeni olarak 19 uzun metrajlı film çekmiştir. Özgüç(2005:17)'ün aktardığına göre o dönemde Fuat Uzkınay, Ahmet Fehim, Sedat Simavi gibi başka yönetmenler de vardır ancak çok fazla varlık gösterememişlerdir. Ertuğrul 1916 yılından beri Almanya da oyuncu ve yönetmen olarak çalışmalarını sürdürdüğü sırada yurda dönerek, Kemal Film'de "Bir Facia-i Aşk" ve "Boğaz İçi Esrarı (Nur Baba)" adlı çalışmaları gerçekleştirir. 1923 yılına gelindiğinde Türk sinemasındaki 'tek adam' dönemi başlamıştır. Ertuğrul aynı yıl içerisinde "Ateşten Gömlek" filmini gerçekleştirir ve Türk kadınlarını filmde oynatarak bir ilke imza atar. Ertuğrul, Peyami Safa'nın aynı adı taşıyan romanı "Sözde Kızlar"ı sinemaya uyarladıktan sonra 1925 yılında Rusya'ya giderek çalışmalarına orada devam eder. Muhsin Ertuğrul'un sinema egemenliği 1922 da

başlarken henüz çok yeni bir sektör olan sinemada varlık göstermeye çalışan film şirketlerinin de sinema denince ilk akıllarına gelen kişi Ertuğrul dur(Refiğ, 1971:89). 1944 yılında Faruk Kenç gibi Baha Gelenbevi gibi sinemacılar da yurtdışında sinema eğitimi alarak yurda dönmüş ve sinemayı tiyatrunun etkisinden kurtarmaya çalışmışlardır. Ancak piyasa tamamen Melodram türüne teslim olduğu için bu dönem yeni filmler pek ilgi görmemiştir. Gelenbevi II. Sinema dışı yönetmendir. “Deniz Kız”ı filmi Gelenbevi’nin ilk yönetmenlik denemesidir. Türk sinemasında sinemasal bir dilin öncüsü olmak isteyen Faruk Kenç, 1944 yılın da İstanbul film şirketini kurar ve “Hasret” filmini yönetir. Bu film aynı zamanda tiyatro dışı sanatçılar olan Münir Nurettin ve Oya Sensev’i sinemaya taşır. Bu dönemde de piyasa şartları sinematografik girişimlerin önünü kesmiştir. Yönetmenler bir süre sonra piyasa filmlerin uyumlu filmler yapmaya başlamışlardır. Ayrıca 1947 yılında Vedat Örfi Bengül’ün kurduğu şirket aracılığı ile Mısır filmlerinin ithali hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak melodramların piyasadaki etkinlik alanı genişleyerek sinemasal çalışmaların büyük bir kısmını bu alana hapsedmiş ve bir “halk sineması” anlayışının doğumunu beslemiştir. Bunun yanında melodram türünün piyasa hâkimiyetini ve ‘tek adam’ı kırma çalışmaları azda olsa varlık göstermiştir. Bunların başında 1949 yılında Ö. Lütfi Akad tarafından çekilen “*Vurun Kahpeye*” filmi ikinci bir kırılma noktasını oluşturmuş olarak değerlendirilebilir(Battal,2006:110-114). 1950’lerde başlayan Yeşilçam dönemi ekonomik endişelerin ön planda olduğu bir sinemadır. Bu sinema döneminde ekonomik nedenlere bağlı olarak para getiren filmleri çekmeye özen gösterilmiş ve melodramlar piyasadaki gücünü devam ettirmiştir.

Sinema ve Toplum İlişkisi

Sinema, bireylerin algılarında toplumun genelini etkileyen bir sanat olarak değerlendirilebilir. Sinema karanlık bir salonda toplumdaki bir parçaya hitap eder. Bu parçanın yaşamı anlama, anlamlandırma, hayatının içinden değerlere bakma, kadın, erkek, cinsellik, gibi yaşamsal konuları algılama biçimine hitap edebilir. Perde de gözlemlenen yaşam kesitinin, onu izleyen topluluk üzerinde birçok etkiye sahip olduğu bilinmektedir. İzleyici perde de gördüğü filmin bir parçası olarak verilen değerlerin içinde yaşar o derelerin yaşanış biçimine katılır. Bir bakıma izleyici karanlık bir salondan baktığı öteki yaşamın canlı bir parçası olur. Bu bağlamda sinema bizim hayatımızdan değerler taşıdığı gibi sanatsal okuma biçimine dayalı olarak yeni değerlerinde üreticisi konumundadır. Aynı anda birçok duyumuza hitap eden sinema, toplumu okuma konusunda sosyal bilimcilere ışık tuttuğu gibi toplumsal sorun ve çelişkilerin yansıdığı bir ortam olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Şasa(2003:17)’nin akıllılar dünyasının bir

kıyısında, sisli bir dağın başına çöreklenerek dünyayı bu çelişkileri ile anlamlandırmaya çabası doğru bir okumadır.

Micheal ve Douglas(1997:37)'a göre, bir kültüre egemen olan temsiller aslında can alıcı önem taşırlar ve bu yönüyle yalnızca psikolojik duruşları şekillendirmekle kalmaz, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edileceğine ilişkin olarak da, yani, toplumsal yaşamın, toplumsal kurumların şekillendirilmesinde hangi figür ve sınırların baskın çıkacağı konusunda da çok önemli roller üstlenirler. Bu noktada İzlenen rollerin içselleştirilmesi ve bu rollerin idealize edilmesi nedeniyle izleyici filmin verdiği duygu ve düşünsel tutum yönünde, film içinde ilerler. Bunların en iyi örneklerini bizim sinemamızda sinemasal yaklaşımlarda gözlemlemek mümkündür. Özellikle popüler Türk sinemasında konu, verilmek istenen değerler etrafında şekillenirken, aynı zamanda tutum ve davranışları da biçimlendirir. Popüler Türk sinemasında işlenen en önemli temalarda biri ailenin kutsallığı ve geleneksel değerlerin ataerkil bağlamda korunması temeline dayanır. Bu bağlamda seyircinin filme ve yaşanan olaylara duygusal katılımı ancak filmdeki karakterlerle özdeşleşebilmesine bağlı olarak oluşur. Sinema, kamera açıları ve hareketlerini, dekor ve kostümü, ışığı, oyunculuğu, çeşitli film hilelerini kullanarak yarattığı atmosferle bu özdeşleşmeye katkıda bulunmaya çalışır. Bu gerçeklik yansımaları, perdede görünenlerin değil, gerçek dünyanın nesnel bir yansıması olduğu izlenimini verirler. Özdeşleşmenin sağlanmasıyla filmdeki olaylara kendini kaptıran seyirci, filme düşünsel olarak katılmak yerine filmin anlatısının kendini yönlendirmesine izin verirken, aynı zamanda filmdeki verili mesajları sorgulamadan pasif bir şekilde kabul eder(Topçu, 2004:157-158). Sinema, bir takım yerel değerlerin eleştirilmesi bir kısmının da korunarak daha da içselleştirilmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Birçok yönüyle modernleşme biçimi şekle dayalı olan Türk toplumsal yapısındaki dönüşümün, kurgulanmış anlatılar aracılığı ile yeni şekiller aldığı söylenebilir. Bu çerçevede, filmsel anlatılar, toplumsal etkileşimdeki sınıf, cins ve ırk çatışmalarının belirleyiciliğini gizleyerek, “nesnel”, “yansız” bir bakış açısı imal etmeye çalışır. Ortadan kaldırılamayan toplumsal çelişkilere, giderilemeyen gerilimlerle imgesel ya da biçimsel çözümler icat etme işleviyle, anlatı biçimleri üretmenin kendisi, başlı başına ideolojik bir eylem olarak tanımlanmaktadır(Abisel, 2005:35). Sinema toplumsal bir sanattır ve toplumun içinde çıkan bireyler tarafından üretilmektedir. Buna bağlı olarak toplumun sahip olduğu değer ve yargıların yeniden bir okunmasının sunumu olarak değerlendirilebilir.

Türk Sinemasında Etkili Olan Akımlar ve Sinemaya Etkileri

1. Toplumsal Gerçekçi Sinema ve Filmsel Anlatı

Toplumsal gerçekçi akım, 1960 darbesinden sonra sinemada etkili olmuş önemli bir akımdır. Bu dönemde çekilen filmler, sinemada egemen olan melodram türün egemenliği üzerinde bir kırılma noktası ve sinemayı yeni bir anlayışa doğru evriltme çabası olarak değerlendirilmektedir. Uçakan(1977:23)'a göre ise, 27 Mayıs ihtilal'ından sonra su yüzüne çıkmış olan Marksist zihniyetin sinemaya yansıma biçimidir. Bu akımın etkili olduğu filmlerde konu, toplumsal gerçekler etrafında şekillenmektedir. Bu filmlerin konuları göç olgusu, işçi sınıfının hakları, mülkün dağılımındaki adaletsizlik gibi konular etrafında, gerçekçiliği temel alma biçiminde kendini göstermektedir. 1960 darbesi, bir çok sinema yazarı tarafından sinema sanatını özgürleştirici ve sosyal meselelerin sinema açısından ele alınışının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu müdahale ile beraber sinemanın kamerası, sosyal hayattan uzakta yaratılmış pembe hayatların (melodramlar) üzerinden alınarak, topluma ve gerçek yaşanmışlıklara çevrilme çabasıdır. Ancak bu farklılaşmalar ayrıca 'gerçeklik'in nasıllığını da tartışılır hale getirmiştir. Başlangıçta sinemacılar batılılaşma noktasında benzer tutumlar sergilerken, sonraki yıllarda özellikle Kemal Tahir ve onun düşüncelerine yakın olan Halit Refiğ, Metin Erksan gibi yönetmenler "nasıl bir batılılaşma?" sorusunun çengelini zihinlere taşımışlardır. Bu dönemde klasik Marksist düşünce çerçevesinde batılılaşmayı yorumlayan aydınlar, bu bakış açısına paralel olarak sinemada gerçekliğin arayışı içine girmişlerdir. Bu görüşün en önemli temsilcisi daha sonra Sinematek Derneği'nin kurucularından olan Onat Kutlar olarak bilinmektedir. Buna bağlı olarak yeni düşünce akımları ve bunların yansıması olan filmler doğmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu ve DP(Demokrat Parti)'nin politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilen sosyal ve ekonomik sorunlar sinemasal bir dille anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında yine dönemin politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirilen ekonomik, sosyal sorunlar öne çıkarılmıştır (Türk, 2001:146).

1960 darbesiyle beraber ortaya çıkan 'toplumsal gerçekçi' akım Marksist bir pencereden Türk toplumunu okumaya çalışmış ve buna bağlı olarak işçi, emek ve gelir dağılımındaki adaletsizlik konuları perdeye taşınmıştır. Bu dönemde çekilen filmler, sinemada egemen olan melodram türün egemenliği üzerinde bir kırılma noktası ve sinemayı yeni bir anlayışa doğru evriltme çabasıdır. Bu akımın etkili olduğu filmlerde konu toplumsal gerçekler etrafında şekillenmektedir. Bu filmlerin konuları göç olgusu, işçi sınıfının hakları, mülkün dağılımındaki adaletsizlik gibi konular etrafında şekillendiğini daha önce ifade etmiştik. Döneme damgasını vuran filmleri şöyle sıralayabiliriz:

-Gecelerin Ötesi, Erksan, 1960

- Yılanların Öcü, Erksan,1962
- Susuz Yaz, Erksan,1963
- Şehirdeki Yabancı, Refiğ,1963
- Gurbet Kuşları, Refiğ,1964
- Karanlıkta Uyananlar, Göreç 1964
- Bitmeyen Yol, Sağıroğlu,1965 dir.

YILANLARIN ÖCÜ:

Senaryo: Metin Erksan

Yönetmen: Metin Erksan

Yapımcı: Be-Ya Film (Nusret İkbal)

Yıl: 1962

Filmin Konusu: Karısı ve çocuklarıyla toprağı işleyerek yaşamını sürdüren Kara Bayram'la, evinin önünde ev yaptırmak için temel atan Haceli arasında geçen çatışmaların öyküsüdür.

Film, anlatılan ilişkilerin Türk toplumsal yapısı ile uyumlu olmadığı noktasında büyük eleştiriler almış ve gösterimi esnasında protesto edilmiştir. Filmde, Kara Bayram'ın, evinin önüne ev yaptıran Haceli ile mücadelesinde köyün iktidar güçlerinin Haceli'nin yanında yer almasının altı çizilmeye çalışılmıştır. Bu noktada ekonominin belirlediği güç dengelerine dayalı bir hak ve özgürlükler sistemi eleştirilmiştir. Kara Bayram, fakir olmasından dolayı karşısındaki güçleri kıramamış ve bu haksızlığa boyun eğmek zorunda kalmıştır. Filmde dini değerlere doğrudan bir eleştirinin yapılmamasının yanı sıra, köyün hakim güçlerinden biri olan muhtar, dindar bir karakter olarak karakterize edilmiştir. Dini değerler, ekonomik çıkarları ve otorite merkezlerini meşrulaştıran bir içerikle sunulmaktadır. İrazca, mert, güçlü ve geleneklerine bağlı bir kadın olarak tasvir edilmesine karşın, oğlunu, düşmanı Haceli'nin karısı ile birlikte olamaya ikna etmiştir. Bu yönüyle kendisi ve toplumu için önemli saydığı bir değer olan namus kavramının çıkarlar söz konusu olunca kırılabileceği ifadelendirilmiştir. Bu bağlamda Türk

köylüsünün inançlarını, aralarındaki ilişkileri bütünüyle materyalist açıdan değerlendirirken, aralarındaki çatışmaları “sınıf bilinci” yaklaşımı ile ele alma gayreti göze çarpmaktadır (Uçakan,1977:30). Filmde kırsala ait toplumsal yapının ekonomi temelli bir tabakalar sistemine sahip olmakla birlikte paraya dayalı güç ve kuvveti elinde bulunduran tabaka meşruluğunu dini bir görünüme yaslamaktadır. Filmsel anlatıda insanlar arasındaki ilişkinin dayandığı bireysel temele ve bu temel içinde eriyen insanın yalnızlığına vurgu yapılmıştır.

2.Devrimci Sinema ve Filmsel Anlatı

Türk sinemasında Yılmaz Güney’in temsilcisi olduğu Devrimci Sinema, toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal yaşam sıkıntılarına görsellik getirme iddiasını ortaya koymaya çalışmıştır. Yılmaz Güney, kan davası yüzünden memleketi Urfa’dan ayrılarak Adana’ya yerleşmiş mevsim işçisi Hamit Pütün’ün yedi çocuğundan biri olarak 01. 04. 1937 tarihinde Adana’nın Yenice köyünde dünyaya gelmiştir. Güney, çocukluğunda şiirler, öyküler yazmış ve üniversite öğrenimi sırasında işçilik yaparak geçimini sağlamıştır. Üniversite öğrenimini sürdürdüğü İstanbul’da 1958’de Atıf Yılmaz’ın yanında film oyunculuğu ve senaristlik yapmaya başlayarak sinemaya girmiştir. Oyuncu, senarist, yönetmen yardımcısı olarak 1961 yılına dek, “Bu Vatanın Çocukları”, “Alageyik”, “Karacaoğlan’ın Kara sevdası”, “Tütün Zamanı”, “Ölüm Perdesi”, “Dolandırıcılar Şahı”, “Kızıl Vazo”, “Seni Kaybedersem”, “Tatlı Bela” gibi filmlerde yer almıştır(Battal,2006:192). Birçok sinema yazarı, Güney’in sinema serüvenini iki dönemde inceler. Bu dönemlerin birinci kısmını “Umut” filmine kadar yaptığı filmler oluştururken ikinci aşama “Umut” filmi ile başlamaktadır.

Güney, ilk filmlerinde tamamen olağan üstü kahramanları canlandırmaktadır. Kadın, silah ve at Güney filmlerinin vazgeçilmez aksesuarları olarak filmlerde kullanılmıştır. Akad’ın çektiği “Kızılırmak Karakoyun” filminde ki pasif oyunculuğuna kadar yenilmez bir kahramandır Güney. Bu filmle beraber yeni bir başlangıç yapar ve kendini yeniden yaratır. “Umutsuzlar” ve “Arkadaş” filmleri Güney’in silahsız, atsız ve avratsız dönemini temsil eden filmlerdir. Güney’in günlük hayatımızdaki diyalektik yapıyı “Umut” filmi ile sinemaya taşıdığını ifade eden Battal(2006:201)’a göre “Umut” filmi, yaşanan ve fakat yaşanırken derinlikleri fark edilmeyen gerçeklikten bahsetmektedir. Ancak bu gerçeklik anlayışı birçok sinemacı tarafından fazla maddileştirilmiş olarak değerlendirilmektedir. Türk toplumsal yapısı içerisinde birincil ilişkilerin öncelendiği ve geleneksel değerlerin değişimi sürecinde yaşanan sancılar göz önünde bulundurulduğunda ‘Umut’ filmindeki faytoncunun dramı, daha çok ikincil

ilişkilerin hâkim olduğu sanayi toplumlarına özgü bir dram olgusunun dillendiricisi olarak değerlendirilmiştir.

Devrimci sinemada Güney, toplumdaki ekonomik gelir dengesizliklerini, geleneklerin toplumsal ilişkiler üzerindeki baskıcı gölgesini “Seyit Han”, modernleşmenin getirdiği işsizlik ve iş gücü fazlalığını “Sürü” ve yine kurulu düzenin bozukluklarını “Sürü”, “Aç Kurtlar” filmleri ile ortaya koymaya çalışmıştır. Türk toplumsal yapısının bireyci bir temele dayanmayan dokusunu “Umut” filminin karşılığı olan ilişkiler ağından söz etmek zorlaşmaktadır. Bu noktadan bakıldığında Güney sineması, melodramların yapay dünyalarının dışında gerçek yaşama ilişkin sahneleri perdeye taşıma yönünden takdir görüp hatta gerçekliğin yansımaları olarak değerlendirilirken bir yandan da toplumsal yapıyı yanlış okuması yönüyle de eleştirilen bir sinema olmuştur.

Umut

Senaryo: Yılmaz Güney

Yönetmen: Yılmaz Güney

Yapımcı: Güney Film (Yılmaz Güney)

Yıl: 1970 Filmin

Konusu: Tüm umudunu meçhul bir defineye bağlayan beş çocuklu bir faytoncunun öyküsüdür.

Umut filmi faytoncu Cabbar'ın yoksulluk karşısındaki çaresizliğini yenmek için piyango, define gibi alanlara merak sarması ve bu hayallerinin gerçekleştirme mücadelesi etrafında şekillenmiş bir filmidir. Cabbar, teknik gelişmelerle ortaya çıkan ulaşım araçlarıyla mücadele edememenin ezikliğini yaşarken, film hurafe inanışların ve metafizik olguların insanları ne büyük boşluklara sürüklediğinin altını çizmektedir. Olağanüstü güçlerinin yardımıyla definenin yerini Cabbar' a buldurmaya çalışan hoca, boş inançların insanları oyalaması ve umutsuzluğa düşürmesini temsil eden bir unsur olarak sunulmaktadır. Güney, Umut filmi ile insanın yaşam gerçeğini, metafizik değerlerin ya da inanışların değiştirme gücünün olmadığını ve bu uğurda harcanan çabanın da boş bir uğraş olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bir yönüyle aklın sorgulayıcı yapısı içerisinde manevi değerlerin yaşamdaki karşılıkları eleştirisi olarak da değerlendirilebilir. Cabbar, eğitimsiz ve çaresiz bir karakter olarak Hoca'nın verdiği boş umutlara kapılarak gerçeği gözden kaçırmaktadır. Din, hoca üzerinden insanları boş hayallere sürükleyen ve gerçeklerden kopuk bir olgu olarak ortaya konmaktadır.

3. Ulusal Sinema ve Filmsel Anlatı

Toplumsal gerçekçi akımın toplumla gereken diyalogu kuramaması ve yeterince benimsenmemesi, sinemada farklı düşünsel çıkışları besleyen bir süreç oluşturmuştur. Bu bağlamda yönetmenler, Türk toplumsal yapısını yeniden okumak, toplumun değişim sürecini takip etmek adına yeni bir girişimin hazırlığına başlamışlardır. Halit Refiğ'in öncülüğünde Metin Erksan, Duygu Sağıroğlu gibi yönetmenler, halkı anlamak ve onun kültürel dokusuyla uyumlu filmler yapmanın izini sürmek adına farklı sinema filmleri çekmeye başlamışlardır. Bu hareket, Türk düşünce tarihinde bir takım kırılma noktalarının yansımalarını da üzerinde taşımaktadır. Özellikle Kemal Tahir'in Halit Refiğ üzerindeki etkileri bu yeni oluşumların düşünsel temellerini oluşturmaktadır.

Ulusal sinema, 27 Mayıs hareketinin 10 Ekim 1965 seçimlerinde siyasi arenada başarısızlığa uğraması ile ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs, darbeye bel bağlamış yönetmenlerde bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu dönemde yapılan filmlerin başarısız olması ve yönetmenlerin kendi imkânlarıyla piyasa koşullarına dayanmaya çalışması, yeni arayışların önünü açmıştır. Ulusal sinemanın öncüsü olan Halit Refiğ, bir batılılaşma hareketi olarak değerlendirilen 27 Mayıs'ın başarısız olmasını "halka rağmen halk için" anlayışının sökmemesi olarak yorumlamış ve halk kültürünü öğrenmeye yöneldiğini ifade etmiştir(Yaylagül, 2004:259).

Özellikle Halit Refiğ'in önderliğinde 1965 sonrasında yönetmenler toplumu biraz daha kendi penceresinden okuma çabasına girmiş ve bunu sonucunda "Ulusal Sinema" ve "Halk Sinema"sı tartışmaları doğmuştur. Bu bağlamda "Ulusal Sinema" anlayışının temel düşünsel yapısını, Batı'lı manada bir gelişmişliğin her toplumda aynı süreci yaşamadığı gerçeği oluşturmaktadır. Türk toplumsal yapısının modernleşme sürecinde izlediği biçimsel batılılaşma süreci, kendi tarihi gerçekliğine yaslanan bir modernleşme anlayışının önünü kesmiş olarak değerlendirilmiştir(Ülken, 1992:22). Halit Refiğ'in "Ulusal Sinema" anlayışının temelini içinde yaşanan kültürü anlama ve ayrıntılarını görme oluşturmaktadır. Metin Erksan da bu konuda benzer görüşleri paylaşır ve Refiğ'e bu konuda destek verir. Onlara göre, Türk toplumunu oluşturan ekonomik, politik, sosyal ve dini etkenler vardır ve bu etkenler sinema dilinden uzak tutulamaz. Dolayısıyla sınıfsız bir toplum olan Osmanlı-Türk toplumunda sınıflı toplumlarda geçen filmsel kurguların kabul görmesi zordur. Proleterya olmayan bir topluma proleterya olarak uydurulan köylü sınıfı, bu bakışı oluşturmaya yetmemektedir(Yaylagül,2004:263). Refiğ, Türk toplumsal yapısıyla uyumlu bir sinematografik yapı geliştirmek için "Ulusal Sinema" kavramı etrafında filmlerini şekillendirme çabası içerisine girmiş, halkı dikkate alarak

üretmeye çabalamıştır. Ancak bu dönem üretilen filmlere bakıldığında toplumun yerel değerlerinin, modernleşmenin önünde duran engeller olarak “Vurun Kahpeye”, (Refiğ,1973), “Hudutların Kanunu”(Akad,1966), “Çalığışu” (Seden,1966) vurgulanmasından çok da uzaklaşıldığı söylenemez.

Akad’ın 1949 yılında çektiği “Vurun Kahpeye” filminde dini değerler imam karakteri üzerinden eleştirilmiş ve bu karakter değişimin ve modernleşmenin önünde duran bir tip olarak tasvir edilirken, filmin en olumsuz karakteri Hacı Fettah(inancı temsil eden bir karakter) olarak öne çıkmaktadır. Ancak “Vurun Kahpeye” filmini yeniden çeken Refiğ bu noktada daha yumuşak bir ifadelendirmeye girdiğini şöyle açıklamaktadır:

“Milli mücadelenin en temel belgesi Mehmet Akif’in yazdığı İstiklal Marşı’dır. O marşın metni benim için çok önemliydi. Dolayısıyla ben ‘Vurun Kahpeye’ yi yaparken İstiklal Marşını esas aldım. Bu bence işin gerçek özüne yaklaşımdı. Yani milli mücadele o ruhla kazanılmıştı. Ve orada şunu yapmak istedim, ki milli mücadeleye karşı çıkan yobazların varlığı, irtica meselesi bir gerçektir. Ama bunların oluşturduğu tehdit bir toptan din ve İslam düşmanlığına dönüşmemelidir. Çünkü milli mücadeleyi gerçekleştiren insanlar yobazlara rağmen inanmış insanlardı.”(12.01.2008 tarihinde kendisiyle yaptığımız söyleşiden)

Dolayısıyla ulusal sinemanın temsilinde önemli filmlerden biri olan “vurun Kahbeye” filmi her yönetmenin elinde yeni bir biçim almış ve özellikle Refiğ tarafından dinin modernleşmenin öncüleri açısından bir sorun olmadığına altı çizilmeye çalışılmıştır.

“Ulusal Sinema” anlayışının izlerini taşıyan filmleri Uçakan(1977:53) şöyle aktarmaktadır: Bir Türke Gönül Verdim (Refiğ,1967), Kuyu (Erksan,1968), Sevmek Zamanı (Erksan,1965), Fatma Bacı (Refiğ,1972), Vurun Kahbeye (Refiğ,1973), Hudutların Kanunu(Akad,1966), Ah Güzel İstanbul(Batıbeki,1966), Çalığışu (Seden,1966), Kızılırmak-Karakoyun (Akad,1967), Ana (Akad,1967), Sinekli Bakkal (Dinler,1967), Yaprak Dökümü (Ün, 1967), Zilli Nazife(Ün 1967), Cemo (Batıbeki,1975), Kuma (Batıbeki, 1975) filmleri olarak saymaktadır

Vurun Kahbeye

Yapımcı: Hürrem Erman

Yönetmen: Halit Refiğ

Senarist: Orhan Aksoy, Halit Refiğ

Tür: Dram

Yapım Yılı:1973

Konusu: İstanbul'dan Anadolu'ya öğretmenlik yapmaya giden bir kadının Milli Mücadele'ye verdiği desteğin anlatıldığı filmde, Hacı Fettah, Kuva-yi Milliye'ye destek veren Ömer Bey'den ve öğretmen Aliye'den rahatsızdır. Bu açıdan bakıldığında toplumda modernleşmenin öncüleri ile yerel güçler karşı karşıyadır. Dolayısıyla Fettah, Ömer Efendi hakkında dedikodu yayarak kasabalıyı Aliye'ye ve Kuva-yi Milliye'ye karşı kışkırtır.

Vurun Kahbeye filmi, Türk sineması açısından din adamı tiplemesinin en klasik örneklerinden biridir. Aliye öğretmen karakteri aydınlığın kırsal üzerine taşınışında bir araçtır ve karşısında dini sömüren bir yobaz karakteri vardır. Bu yobaz karakteri, özellikle dedikodu ve söylentilerle halkın değerlerini kullanmakta ve öğretmeni toplum dışına itmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türk toplumunda özellikle kırsal yörelerde insan hayatlarını biçimlendiren değerleri tekelinde bulunduran din adamı karakterinin, toplumu yönlendirme gücünün ve bunu nasıl kullandığının altı çizilmeye çalışılmaktadır. Hacı Fettah karakteri Aliye öğretmeni devre dışı bırakmak ve sahip olduğu düzeni sürdürmek için toplumun en hassas noktalarını kullanır. Çeşitli ahlaki iftiralarla toplumu Aliye öğretmene karşı galeyana getirir. Son sahnede bunu başarmış görünür. Ancak burada seyirciye, dinin temel kaynaklarının değişimin temsilcileri açısından öneminin büyük olduğu mesajı verilmeye çalışılır. Refiğ bu mesajın özellikle altını çizmek ister. Bunu yapmak için de Akad'ın çektiği versiyonda Aliye öğretmene Tahsin Bey'in hediye ettiği madalyonu, Kuran ile değiştirir. Böylece Refiğ'in çektiği "Vurun Kahbeye" filminde Aliye öğretmen taşlanarak öldürülürken, elinin içinde Yüzbaşı Tahsin Bey'in hediye ettiği Kuran çıkar. Bu bağlamda toplumu biçimlendiren değerlerin Hacı Fettah karakteri tarafından temsil edilemediğini ifade eden bir mesaja yer verilmiş olur. Birçok Refiğ filminde dikkat çekildiği gibi, toplumun dini değerlerine karşı bir mesafenin olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Toplum bir dönüşümün eşiğine doğru götürülürken, sahip olduğu değerlere karşı gereken saygının gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu noktada milli mücadeleye ruhunu veren manevi değerler, Ömer Efendinin şahsında görünür kılınırken, Hacı Fettah ise karşı durulması gereken bir karakter olarak öne çıkmaktadır.

4.Milli Sinema ve Filmsel Anlatı

1965 sonrasında Türk sinemasında yeni akımlar oluşmuştur. Bir kısım sinemacıların (Halit Refiğ, Metin Erksan... gibi) Türk toplum yapısıyla barışık ve aynı zamanda modern değerlerin taşıyıcısı filmlerinin yanında, sinemada dini yada mistik öğelerin varlığını farklı bir pencereden ele almak isteyen Yücel Çakmaklı ve Mesut Uçakan da yeni bir sinema söyleminin öncüleri olmuşlardır. 1960'lardan sonra toplumsal sorunların daha fazla dile getirildiği bir alan

olan sinema, bu bağlamda ‘Milli Sinema’ aracılığı ile toplumu geçmişteki değerleri ile yüzleştirecek, kendi açılarından bir çeşit yozlaşmanın önünde durmaya çalışan bir çaba olarak ortaya çıkmıştır.

‘Milli Sinema’ akımı Necip Fazıl’ın senaryolarından beslenen bir sinema olmasının yanında, ortaya çıktığı dönemin siyasal yapısının gerekleri ile uyumlu olarak sinemada farklı bir çıkış hareketidir. Milli sinemacılar toplumun geçmişte yaşadıkları değerleri savunurken devrimci sinema taraftarları filmlerinde Türk toplumunun gelecekte görmek istedikleri değerlerini ortaya koymuşlardır. Bu farklı iki toplumsal grup aynı toplum içerisinde yaşamakta ve topluma egemen olan düşünceleri dile getirmektedir. Milli sinemanın en önemli temsilcisi olan Yücel Çakmaklı, Osmanlı toplumunu İslamcı bir perspektifle değerlendirerek, dönemin ihtişamlı günlerine dönmenin ve bu dönemi biçimlendiren dini değerlere sadakatin önemini vurgulayan yapıtlar ortaya koymuştur. (Yaylagül, 2004:271).

Necip Fazıl’ın kaleme aldığı “Bir Adam Yaratmak” metninden yola çıkarak üç bölümlük bir TV dizisi oluşturan Çakmaklı, İlk yönetmenlik denemesini “Kâbe Yollarında” adlı bir belgeselle gerçekleştirmiştir. 1969’da Elif Film’i kuran Çakmaklı, 1970-74 arası çektiği tüm filmlerde, dinsel ağırlıklı konularla, İslami kesimin el üstünde tuttuğu bir yönetmen olmayı başardı. Çakmaklı ilk dönem filmlerinde, kurtuluşun, kendi öz değerlerimizde aranması gerektiğinin altını çizen filmlere imza attı. 1980’li yıllarda televizyon dizilerine ağırlık verirken, bu dizilerde de dini değerlerin önemini vurgumla çabasıydı(Yalsızuçanlar,1998:21). Bunun yanında “Oğlum Osman”, “Kızım Ayşe”, “Memleketim” 1974 yılına kadar sürdürülen milli sinema anlayışının ilk ürünleridir. Çakmaklı, bu anlayış doğrultusunda batı kültürü karşısında yolunu şaşırarak ve sonra da huzuru kendi değerlerine dönmede bulan gençleri konu almıştır(Özgüç, 2005:189). Çakmaklı 1989 yılında çektiği “Minyeli Abdullah” filmi ile başörtüsü yasağının gündeme taşınmıştır. Böylece “Beyaz Sinema” adı verilen daha ideolojik bir tabana oturtulmuş filmlerle gündeme gelmiştir. Milli sinemanın yeni bir anlayış oluşturmak ya da yerli değerlere sahip çıkmak adına oluşturduğu sinemasal dil, bu yönüyle bir çok eleştirinin hedefi olmuştur(Özgüç, 2005:189).

Yücel Çakmaklı’nın 1970 yılında çektiği “Birleşen Yollar” ilk milli sinema örneğidir ve popüler Türk sinemasının bildik kalıplarını kırma noktasında önemli sayılabilecek bir filmidir. Ancak sanatsal manada yeterli bulunmamış ve birçok eleştiri almıştır. “Oğlum Osman” ise eğitim ve çevre aracılığı ile bireylerin hayatlarını yozlaştıran batılılaşmaya karşı gene eleştirel bir yaklaşımla sunulmuştur. Bu tip filmsel anlatılarda verilmek istenen düşüncenin, toplumun dönüşüm sürecinde izine rastlanmayan yapay hayat kesitleri taşıması, filmleri birçok eleştirinin hedefi yapmıştır. Bu bağlamda Milli sinema, popüler Türk filmlerine alternatif

olabilecek yeni bir çıkışa öncülük yapma amacını taşımaktadır. Ancak işlenen konuların doğru diyalog ve sahnelerle zenginleştirilememesi gerçekliğinden uzakta, hayal ürünü kahramanlar ve bunların varlığı ile uyumlu bir sosyal hayat biçimini yaratmıştır.

Minyeli Abdullah:

Senaryo: Bülent Oran

Yönetmen: Yücel Çakmaklı

Yapımcı: Feza Film (Mehmet Tanrıseven)

Yıl: 1990

Filmin Konusu: Olaylar 1960 yıllarında Mısır'da Nasır'ın iktidar döneminde geçer. Hapisten çıkan Abdullah, boşandığı eşi Sevda'ya tekrar yaşamını birleştirir. Olaylar büyüyen oğlu ve kızıyla birlikte sürüp gider.

Minyeli Abdullah ekonomik sıkıntılarla başlayan hayatını devam ettirirken, dinine ve bu dinin şekillendirdiği ahlakına bağlılığından dolayı çeşitli sıkıntılar yaşamaya başlar. Filmin etrafında şekillendiği temel unsur, dindar bir insanın inancından dolayı yaşamak zorunda olduğu sıkıntılardır. Minyeli Abdullah eşi ve çocukları ile alabildiğine sade bir hayat yaşarken, tutuklanır. Hapis hayatı boyunca mümkün olduğu kadar sabırlıdır ve hakkında verilme ihtimali olan idam kararına karşı da bu sükûnetini korumaktadır. İçinde bulunduğu zor şartlara rağmen Abdullah mümkün olduğu kadar ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir. Mısır da yönetimin değişmesi ile Abdullah affedilir ve özgür kalır. Ancak hayatında çok şey değişmiştir ve eski yaşam biçimine dönmesi mümkün değildir. Abdullah hapiste iken eşi Sevde ailesinin baskısı ve ekonomik zorluklar nedeni ile ondan boşanır. Kendi ailesinin yanında yaşamaya başlayan Sevde içinde bulunduğu duruma çok üzülmeye rağmen çocukları için buna katlanmak zorunda olduğunu düşünmektedir. Evde yalnız kalan Abdullah'ın annesi oğlu ile karşılaşmasının sevinç ve heyecanına dayanamaz ve ölür. Annesinin ölümüne çok üzülen Abdullah, eski işine geri dönmez. Kahire'ye giderek oradaki tren garında hamallık yapmaya başlar. Hamallıktan kazandığı para ile fakir bir öğrenciyi okutan Abdullah, hırsızlık yaparken yakaladığı bir çocuğa da dükkân açarak ticaret yapmasını sağlar. Bütün hayatında hedefi öldükten sonraki yaşamı olan Abdullah insanlar tarafından çok sevilir. Filmin temel mesajı, dünya hayatının değersizliği ve bunun karşısında ibadetin ve ahret için çalışmanın önemidir. Bunun yanında Abdullah karakteri içinde bulunduğu olumsuzluklara sabrı ile inanmış bireyi olması gereken biçimi temsil etmektedir. Pratik hayatta karşılığı olması mümkün olmayan eylemleri ve teslimiyetçi kişiliği ile ölümden sonraki hayata odaklanır.

Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemesi

Türk toplumu genel bir tutum olarak dinini, değer verdiği bilgili ve veli kişilerden dinleyerek öğrenmeyi sevdiğinden dolayı, din adamı kavramı yerleşik bir biçim kazanmıştır. Konu hakkında çok defa görüşlerine başvurduğumuz Ilgaz(Defne Ilgaz) da “toplumun bastonları”(Ilgaz ile 09. 10. 2007 tarihinde yapılan söyleşiden) olarak nitelendirdiği din adamlığı kurumunun Türk toplumunda yerleşmesi ve kurumsal bir yapı kazanmasını, toplumumuzun dinleyerek öğrenme geleneğini benimsemesine bağlamaktadır. Bu bağlamda Türk toplumsal yapısı içerisinde kökleşen ‘din adamı’ kavramı daha çok, halkın peşinden gittiği veliler, şeyhler, cinci ya da muskacı hocalar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu biçimsellik içinde kendini gösteren din adamları, halkın kendi arasından çıkan kendisine özel bir takım yeteneklerin yüklendiği kişilerdir. Devletin tayin ettiği eğitilmiş imamlar çoğunlukla bu kavramın dışında tutulmuştur. Ancak, genel olarak Türk filmlerinde din adamı olarak bu cinci, büyücü ya da muskacı tiplerin öne çıkarıldığını ifade edebiliriz. Örneğin “Kibar Feyzo” filminde “Topal Hoca” karakteri bir din adamı olarak sunulurken, halkın kendi arasından çıkan bir tip olarak değil de dinin bizzat yarattığı karakterler olarak ele alınmıştır. “Topal Hoca” karakteri muska yapmakta ve çeşitli büyü ve sihirleri yine birtakım karşı sihirselsel ve büyüsel işlemlerle bozmaya çalışmaktadır. Dinin asıl kaynağında bu tip uygulamalar yasaklanmasına ve uygulayıcılarının da cezalandırılacağı İlahiyatçılar tarafından ifade edilmesine rağmen, geçmişte ve günümüzde bu tip uygulamalarla sıkça karşılaşmak mümkündür. Aynı şekilde “Vurun Kahpeye” (Ö. Lütfi Akad) filminde de “Hacı Fettah” karakteri, halkın kendi arasından çıkan bir din adamıdır ve eğitimsizdir. Buna rağmen yaşadığı kasabanın insanlarını sadece konuşmaları ile peşinden sürüklemeyi başarmaktadır. Çevresindeki insanları metafizik dünyanın değerleri (cehennem, kasabanın lanetleneyeceği, namus vs) ile korkutarak değişim karşısında sorgusuzca bir tutum almaya doğru itebilmektedir. Bu yönüyle “Hacı Fettah”, kasaba içerisinde kendi otoritesini sağlamlaştırırken, insanları da peşinden sürüklemeyi başarmış ve dini değerlere olan saygıyı üzerinden tutumlarına meşruluk kazandırmıştır. Vurun Kahpeye filminde Hacı Fettah, kasabanın namusunu kirlettiğini iddia ettiği Aliye öğretmeni, halkı galeyana getirerek linç ettirmiştir. Söz konusu filmlerde halkın inanma duygusunun kutsal değerler üzerinden nasıl sömürüldüğünün altı çizilirken, halkın sorgulayıcı bir yaklaşımı benimsemesi gerektiğinin de mesajları verilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde dini kurumlar ve bunların idaresinde görev alan din adamları, toplumun birçok yönden idaresinde ve kontrol altında tutulmasında görev almış,

Cumhuriyet'ten sonra bu kurumların işlevini kaybetmesi sonucunda Türk toplumu benzer bir konumda algıladığı dini eğitimi olmayan insanlara, benzer bir işlev yüklemiştir. Bu bağlamda toplumun kendi içinden çıkan eğitimsiz insanlar, din adamı kavramının içini doldurmaya çalışmış ve birçok suiistimal faydacılık tutumu da bu kavram içerisinde eritilmiştir. Türk toplumsal yapısı içerisinde gerek inanç pratiklerinin uygulanmasını, gerekse hastaların iyileştirilmesi, büyü bozulması, kısmet açılması gibi davranışların gerçekleştirilmesinde din adamları öne çıkarılmaktadır. Toplumun kendilerine olan güvenini ve sadakatini kullanan bu tip din adamları, Türk sinemasında gözlemlenen “din adamı” karakterlerinin yaratımını beslemiş görünmektedir.

1. Kırsalda Din Adamı Tipolojisi: Türk filmlerinde din adamı karakterleri genelde halkın kendi arasından çıkan imamlar, şeyhler ve hocalardır. Filmlerde din adamı konumundaki bireyler genel olarak sarıklı, tespihli, cüppe, aba, şalvar gibi kıyafetler giyerler. Bu bağlamda çoğunlukla filmlerde gözlemlenen din adamlarının halkın giyim tarzından farklı bir tarzı benimsediklerini ifade edebiliriz. Örneğin “Zügürt Ağa” filminde Şeyh, başındaki beyaz örtüsü ve üzerinde uzun, beyaz elbise biçimindeki kıyafeti ile köyün diğer üyelerinden farklı bir giyime sahiptir. İslam dini, din adamı kavramına toplumsal bir işlerlik kazandırmamasına rağmen, daha öncede ifade ettiğimiz gibi Türk toplumunun dinleyerek öğrenme geleneği ve eski Türk geleneklerine bağlı olarak din adamı kavramı toplumda dini pratiklerin bir parçası olarak kökleşmiş görünmektedir.

Din adamı konumundaki kimseler, toplumun genelinden farklı bir giyim tarzı seçerek, bir yönüyle giyim tarzları üzerinden toplumsal etkinliklerini pekiştirme yoluna gitmişlerdir. “Kuma” filminde de imam konumundaki kişi uzun siyah cüppesi, başında kısa takkesi, elinde uzun tespihi, belinde kuşağı ve şalvarı ile içinde yaşadığı köydeki genel giyim tarzından daha farklı bir giyim biçimine sahiptir. Bu bağlamda Türk filmlerinde gözlemlenen din adamları, genel olarak kılık kıyafet devrimlerine muhalif bir sunuma sahiptir. “Üçkağıtçı” filmindeki Raif karakteri de köyün genelinden farklı bir giyim tarzına sahip olmakla beraber, kıyafet renginin siyah seçilmesi de kendisine ayrı bir güç eklemektedir. Siyah, yalnızlığın, gizemi temsil eden bir renk olmakla birlikte bir güç göstergesi olarak da kullanılır. Siyahın ölüm ve matem rengi olması Raif karakteri üzerinden ölüm korkusunun da temsilini içermektedir. Raif karakterinin siyahlar içinde ürkütücü de bir görünümü vardır. Filmlerde din adamları genelde, sakalları alabildiğine dağınık, iri gözlü, kilolu, estetik olmayan giyim tarzına sahip insanlardan oluşmaktadır. Toplumun genelinden farklı giyinen bu karakterler, hem giyim tarzları hem de fizyolojik özellikleri ile alabildiğine iticidirler.

2. Cinci Büyücü ve Hoca Açmazı: Türk toplumsal yapısı içerisinde geleneksel dinin inanç pratikleri arasında en çok dikkat çeken unsurlardan biri de din adamının cinci, büyücü, muskacı biçiminde algılanmasıdır. Türk filmlerinin bir çoğunda din adamı olarak sunulan karakter muska yapan, büyü bozan ya da dileklerin gerçekleşmesi için büyü yapan kimseler olarak sunulmaktadır. “Kuma” filminde imam siyah giyimi ve arkasında yürüyen dört çarşafı karısı ile bir büyücü işlevindedir. Hanım karakteri, çocuğu olmadığı için imama götürüldüğünde, Hanım’ın göbeğini açarak üzerine Arap harfleri ile bir takım yazılar yazmıştır. “Kibar Feyzo” filminde Topal Hoca karakteri tıpkı bir üfürükçüyü andırmaktadır. Feyzo’nun kara sevdadan kurtulması için okuduğu bir takım duaları yüzüne doğru üfleemektedir. “Zügürt Ağa” ve “Üçkağıtçı” filmlerinde ise Şeyh ve Raif Efendi hem hastaları iyileştirmekte hem de yağmuru yağdırmak için güvenilen kişiler olmaktadır. “Sürü” filminde de çocukları ölen ve aynı zaman da konuşmayan Berivan, hem çocuklarının ölmemesi hem de hastalığının tedavi edilmesi için imama götürülmektedir. Din adamları toplumda muskacı, cinci gibi algılanmasının yanında gayb bilgilerine sahip kimseler olarak ta sunulmaktadır. Yılmaz Güney’in “Umut” filminde Hoca defineyi kendi öngörü güçleri ile bulmaya çalışmaktadır.

Geleneksel inanç pratiklerinin uygulanması noktasında rehber kabul edilen din adamları, toplumun kendi içinden öne çıkardığı çoğunlukla da keramet gösterdiğine inanılan kimseler olmaktadır. Bu karakterler dinin toplum içerisindeki uygulayıcıları olarak algılanmaktadır. Örneğin Şamanlar, İslamiyet inancı ile birlikte değişerek Dede şeklini almış ve bu bağlamda Dedeler, geçmişteki Şamanların birçok özelliğini taşımışlardır. Gelecekte haber vermek, hastaları iyileştirmek gibi özellikleri devam etmiştir. “Gökçe Çiçek” filminde de obanın bir dedesi vardır. Gökçe Çiçek ona gelir ve akıl danışır(Velioğlu, 2005:126). Bu noktada geçmiş dönemlerden beri Türk toplumunda manevi değerlerin bilgisine sahip olduğuna inanılan kimseler, hem kutsal kabul edilmiş hem de bir din adamı kavramını karşılamıştır. Toplumda fala bakan, muska yazan, büyü yapan kişiler genelde din adamı olarak algılanmış, buna karşılık gelen karakterler sinemada hicvedilmiştir. Türk Toplumda eğitilmiş din adamları, sosyal statülerini genelde bu muskacı ve üfürükçülerle paylaşmak zorunda kalmıştır. Bu toplumun bilinçaltında din adamlarına karşı bir genellemeyi de beraberinde getirmiş, yobazlık, üçkâğıtçılık, üfürükçülük tüm din adamları üzerine genellenmiştir.

3. Modern Şehir Ortamında Karakter Değiştiren Din Adamı: Toplumu tepeden dönüştürülme anlayışı çerçevesinde Cumhuriyet projesinin bir seçkin proje olması ve toplumun orta ve alt kısımlarının nasıl olsa üst düzeydeki dönüşümlere ayak uyduracağı, toplumsal derinliklerinin ancak zaman içinde oluşacağı varsayımı, hiç amaçlanmayan, hatta

istenmeyen bir gelişme olarak köylülerin şehirlere akın etmesi ile hızla sarsılacak ve yeni toplumsallaşma biçimleri ortaya çıkaracaktır(Armağan, 1999:80). Bu bağlamda batılı toplumlarla hiçte aynı nitelikte olmayan kentleşme biçimleri, köy-kent karışımı bir kültüründe yaratıcısı olmuştur. Bu yeni kentleşme biçimi, birçok sosyal, ekonomik, kültürel sorunu birlikte yaratırken, sinema, uzun yıllar perde de bu sorunlara mizahi bir dil kullanarak görsellik kazandırmıştır. Kırsaldan kente doğru ilerleyen nüfus, kentte çok aşağılardan (hamallık, kapıcılık, temizlik...) başlayarak kendine bir hayat kurarken, çok nadirde olsa sınıflar arası geçiş yaşamıştır.

Bu filmlerde çizilen din adamı, kentin temel gerçeği olan paraya çok yakın duran bir karakterdir. Popüler Türk filmlerinde (Yoksul, Kiracı, Sakar Şakir...) Hacı bakkal, Hacı ev sahibi rollerinde verilen karakterler, başlarında takkeleri, ellerinde doksan dokuzluk tespihleri, bol paça pantolonları ve üzerlerindeki uzun palto veya cüppeye benzeyen uzun kıyafetleri ile dikkat çekerler. Bu karakterler dillerinden duayı eksik etmeyen, yaptıkları ticarete dinin insanlar üzerinde uyandırdığı güven duygusundan yararlanan karakterlerdir. Bu bağlamda Ilgaz(2007), Türk toplumunun dini sembollere karşı diğer Müslüman milletlerden farklı olan tutumunu şöyle tarif eder:

“Türkler tasavvuf yoluyla İslam’ı benimsemişlerdir. Dolayısıyla bizim geleneğimizde veliler ve dervişler peygamberin varisleri gibidir. Bu insanlara karşı sorgusuz bir inanma anlayışı besleriz. Cumhuriyet sonrası Tekke ve zaviyeler kapatılsa da biz bu kurumları kalbimizde kapatamamışızdır. Ve onları temsil eden sembolleri üzerinde taşıyan her kişiye karşı aynı saygı ve hürmet gösterilmiştir.” (09. 10. 2007de yapılan söyleşiden)

İzlediğimiz filmlerde de bu sembollerden takke, tespih, sakal gibi sembolleri üzerinde taşıyan bakkal, (Sakar Şakir) ev sahibi (Kiracı) gibi karakterler olarak öne çıkmaktadırlar. Filmlerde bu karakterler, hem dini sembolleri üzerlerinde taşıyarak halkın güvenini giden yolları açarlar, hem de ticaretlerine alabildiğine hile karıştırır ve usulsüzlük yaparlar. Kentte din adamı artık yeni bir konum kazanmış, ticaret ve her yolu kullanarak para kazanan karakterlerdir. Bunlar toplumun dine düşkün kesimi olarak tarif edilirken, dini bir kurumu temsil etmezler. Örneğin “Kiracı” filmindeki hacı ev sahibi tiplemesi, konuşmaları ve tutumu ile dini bütün bir adamdır. Ancak kiracısının kirayı artırması için türlü hilelere başvurmaktan da çekinmez.

Din, birçok yönüyle geleneğin en son sığınağı, en son savunma kalesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar, kolayca dinin gereğiymiş gibi bir nitelik kazanabilmektedir. Bunun bir uzantısı

olarak kentin bireyci yaşamında bu değerler çoğunlukla gözü açık insanlar tarafından kullanılarak fayda sağlama konusunda araçsallaşabilmektedir(Subaşı, 1999:219).

Dindar insanlara ve özellikle hacı, imam sıfatı taşıyan insanlara karşı toplumun güven duygusunun bu insanlar tarafından nasıl pervasızca sömürüldüğü ortaya konulurken aynı zamanda toplumda bu tiplere karşı yeni tutumlar gelişmektedir. “Hacıdan Hocadan, Karanlık Gecedan Korkacaksın” gibi söylemler bu yeni tutumun ifadeleri olarak değerlendirilebilir. Popüler Türk filmleri, sinemayı farklı bir “halk sineması” biçimselliğine doğru evirmiştir. Ertem Eğilmez’in sinemaya kazandırdığı isimler arasında yer alan Kemal Sunal, İlyas Salman, Şener Şen’li filmler modernleşmenin meydana getirdiği kırılmaların kişilikler ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerinin komedi tarzında dillendirilişinin somut örnekleridir. Bunun yanında siyasal sistem içinde izlenen günü birlik politikaların toplumu sürüklediği noktalara dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu bağlamda “Zügürt Ağa”, “Kibar Feyzo”, “Davaro”, “Koltuk Sevdası”.... . gibi filmler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç

Dönemin siyasi politikalarına bağlı olarak eleştirilen bozuk düzen ve bunu meşrulaştıran kanunlar, köşeyi dönme politikası güden insanlara elverişli bir ortam sağlamaktadır. Bu ortamdan en çok faydalanan kimselerin başında bu din adamları gelmektedir. Gerek “Sakar Şakir” gerekse “Kiracı” filminde din adamı karakterleri çoğunluğun sahip olduğu ekonomik standartların üzerinde bir standarda sahiptirler. Özellikle kiracı filminde ev sahibi rolündeki karakteri kirayı zamansız artırma ve kiracıların bu bedeli ödemesi için çeşitli yalan hikâyeler anlatmaktan çekinmez. Toplum içerisinde “cimri” olarak değerlendirilebilecek bu kimseler parayı biriktirirken bir başka açıdan da kazanma oranlarını artırmaya çalışırlar. Bu oranın artması noktasında kanuna ve toplumsal ahlak kurallarını fazlaca önemsemezler. İnsanlarla konuşurken dini bir takım sözcükleri sıkça kullanarak bir güven duygusu yaratmaya çalışırlar. Örneğin “Sakar Şakir” filminde dindar bakkal karakteri terazide bir dizi usulsüzlük yaptığı gibi mahalle halkının hesaplarını da zaman zaman kabartmaktadır. Filmlerde görüldüğü kadarı ile özellikle kent ortamında dindar karakterler paraya yaslı bir sömürü düzeni kurmuşlardır ve bu noktada kanuni bir yaptırımla karşılaşmamaları düzenin bozukluğunu işaret eder bir biçimde sunulmuştur. Bunun yanında 1980’lere kadar yapılan filmlerin birçoğunda “Vurun Kahpeye”, “Sürü”, “Umut”, “Kuma” gibi filmlerde ağırlıklı olarak değişim ve modernleşmenin engelleyicileri olarak din adamları veya dindar karakterler sunulmuştur. Bu karakterler üzerinden yerelliğin, cahilliğin ve yeniliklere karşı mesafeli oluşun eleştirisi yapılmıştır. Bir

anlamda toplumun bu bakış açısına verdiği desteğin tüm iyiliklerin önünü kapattığı mesajı verilmiştir.

Kaynaklar

- Abisel, N.(2005),Türk Sineması Üzerine Yazılar, Ankara:Phoenix yy.
- Armağan, M.(1999)Altarnatif Modernliğe ve Modernliğimize Dair, Doğu Batı Dergisi, 8:83-93.
- Battal, S.(2006), Asıl Film Şimdi Başlıyor, Ankara:Vadi yy.
- Fichter, J.(1996)Sosyoloji Nedir, Ankara: Atilla Kitapevi,
- Tarkovski, A.(1992), Mühürlenmiş Zaman, İstanbul:Afa Sinema yy.
- Topçu, Y. G.(2004) Karanlığın Kızları:Korku Sineması ve Kadın, Sinemada Anlatı ve Türler, der:Fatma Dalay Küçükyurt ve Ahmet Gürata, Ankara:Vadi
- Türk,İ.(2001) Halit Refiğ Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler,İstanbul: Kabalcı yy.
- Yalsızuçanlar, S.(1998), Rüya Sineması, İstanbul: Kırkambar yy.
- Scognamillo,G.(1997), Dünya Sinema Sanayi, İstanbul:Timaş yy.
- Özgüç,A.(2005), Türklerle Türk Sineması, İstanbul:Dünya yy.
- Ozankaya, Ö.(1996),Toplumbilim, İstanbul:Cem yy.
- Micheal, R. Ve Douglas, K.(1997) , Politik Kamera, İstanbul: Ayrıntı yy.
- Refiğ,H.(1971) Ulusal Sinema Kavgası,İstanbul: Hareket
- Ülken, Z. H.(1992) Türkiye de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul:Ülken Yay.
- Şasa,A.(2003) Delilik Ülkesinden Notlar,İstanbul: Gelenek yy.
- Subaşı, N. (1996), Türk Aydınının Din Anlayışı, İstanbul: YKY.
- Uçakan,M.(1977), Türk Sinemasında İdeoloji , İstanbul:Düşünce yy.
- [http// yesilcam. gen. tr/arastirma/sinematarihi. htlm](http://yesilcam.gen.tr/arastirma/sinematarihi.html), erişim tarihi: 14/12/2007
- Yaylagül, L.(2004) 1960-1970 Türk Sinemasında Düşünce Akımları, Sinemada Anlatı ve Türler, Ankara:Vadi:231-275
- Veliöglü, Ö.(2005), İnançların Türk Sinemasına Yansıması,İstanbul: Es yy.

MUNZUR BABA MİTOLOJİSİ VE TARİHSEL KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR DENEME

Aziz ALTI*

 z

Munzur Baba, Dersim Alevileri için kutsal bir şahsiyettir. Bu şahsa ait efsane yüzyıllardır nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Ele alınan bu makalede Munzur Baba ve onun kerametiyle ortaya çıkan Munzur Nehri, çeşitli d nemele ait yazılı kaynaklar ıřıĝında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu doĝrultuda Munzur ile ilgili ilk yazılı kaynaĝın 16. yüzyılın ilk yarısına kadar dayandıĝı tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda Munzur'un sadece bir efsanevi kişi olmadıĝı, ayrıca gözelerin bulunduĝu yerde Munzur adında bir zaviyenin de varlıĝı ortaya çıkmıştır. Osmanlı dönemindeki kaynakların haricinde Cumhuriyet döneminde Munzur Baba ve Munzur Nehri ile ilgili yazılmış olan eserler de incelenerek Munzur Baba Mitolojisi deĝerlendirilmeye alışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dersim, Munzur Baba, Alevilik, Mitoloji, Belge.

* Arş. G r. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, azizalti@hotmail.com.

THE MUNZUR BABA MYTHOLOGY AND AN ESSAY ON HISTORICAL SOURCES

ABSTRACT

Munzur Baba (Munzur Father) is a sacred personality for Dersim Alevi's. The myth of this person has been passed down from the centuries by transferring from generation to generation. In this article Munzur Baba (Munzur Father) and Munzur River, which emerged with his miracles, tried to be illuminated in the light of written sources of various periods. In this direction, it was determined that the first written source about Munzur was based on the first half of 16th century. In these records Munzur is not only a mythical person but also a dervish lodged named Munzur where the water source is located. In addition to the sources in the Ottoman period, the works written about Munzur Baba and Munzur River during the Republican period were examined and tried to evaluate Munzur Baba Mythology.

Key Words: Dersim, Munzur Baba, Alevism, Mythology, Document.

Giriş

Tunceli sınırlarını kapsayan alan 1514 Çaldıran Savaşı akabinde Çemişgezek Sancağı adı altında 1515 senesinde yurtluk-ocaklık statüsü ile Osmanlı idari yapısına dâhil edilmiş ve sancağın idaresi gösterdikleri yararlılıklardan ötürü Çemişgezek Beylerine verilmişti.¹ Dolayısıyla Ovacık bölgesi de Çemişgezek Sancağının sınırları içerisinde yer almıştır. Ulaşıla bilinen kadarıyla Ovacık'ın idari taksimattaki pozisyonu hakkındaki ilk bilgi 16. yüzyıla aittir. Bu dönemde Ovacık, Çemişgezek kazasına bağlı bir nahiye konumundadır.² Ovacık'ın Çemişgezek'e bağlı nahiyelik statüsü, 18. yüzyılın ilk yarısında da aynı kalmıştır.³ 1848 yılında Hozat merkezli Dersim sancağının kurulmasının ardından Ovacık'da buraya bağlı bir kaza olarak idari statüde yerini almıştır.⁴ Şemseddin Sami, 1889 yılında yayımladığı eserinde Ovacık hakkında bilgiler vermiştir. Sami, Ovacık'ın 75 köyü ile 14.000 kişiden oluşan ahalisinin olduğunu belirterek bunlardan 4000 kadarının Ermeni gerisinin ise Kürt olduğunu ifade

¹ Cihangir Gündoğdu, Vural Genç, *Dersim'de Osmanlı Siyaseti İzâle-i Vahşet Tashîh-i İtikâd ve Tasfiye-i Ezhân 1880-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 23.

² Âşık Mehmed, *Menâzırı'l- Avâlim*, Hazırlayan: Mahmut Ak, C. II, TTK, Ankara 2007, s. 329.

³ *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Defter No: 240 Sayfa No: 59.*

⁴ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı (İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat)*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1999, s. 37.

etmiştir. 1889 yılında Ovacık kazasında 5 cami, 6 kilise, 2 İslam ve 2 Hıristiyan mektebi, 10 han ve 16 dükkân vardı.¹ 1900 yılında Ovacık'a gelen Antranik ise, Ovacık'ın 35-40 köyünün olduğunu ve buradaki insanların Kızılbaş olduklarını ifade etmiştir.² Osmanlının son dönemlerine kadar kaza hüviyetini koruyan Ovacık, 1926'dan 1936'ya kadar Elazığ'a bağlı kalmış³, 1936'da ise merkez Kalan kasabası olmak üzere kurulan Tunceli iline bağlanmıştır.⁴ Ovacık ilçe merkezi 1938 yılında Yeşilyazı'dan alınarak bugünkü yeri olan Pulur (Mareşal Çakmak) Mahallesi'ne nakledilmiş ve aynı yıllarda belediye olarak tarihteki yerini almıştır.⁵

Munzur suyu, Ovacık kazasının merkezinde yer alan Zeranik (Yeşilyazı) köyünün bir buçuk kilometre kadar kuzeybatısından, Ziyaret denilen mevkiden çıkan yirmiye yakın kaynaktan oluşarak büyük bir su halinde doğuya doğru Karagöl, İlanlı, Mercan derelerini ve güneyde de Havaçur, Kalikuşağı, Şamuşağı derelerini aldıktan sonra önemli bir boğaz meydana getirerek güneye doğru akmaya başlar. Soldan Merho, sağdan Nanikuşağı derelerini aldıktan sonra Kalan deresi ile birleşinceye kadar güney doğu istikametinde akar. Akarsu güzergâhında birçok dereyi daha bünyesine alan Munzur suyu, Kığı mıntıkasından gelen Peri suyuna dâhil olur.⁶ Fırat Nehrinin kollarından biri olan Munzur Suyu aynı zamanda Baba Munzur olarak da adlandırılmıştır.⁷

Munzur adının Hititler zamanında "Muzri- Togarma" şeklinde kullanıldığı iddia edilmektedir. Aynı şekilde Bizans döneminde de Munzur Dağı için "Muzur", "Mzur", "Munzur", "Mouzouron" gibi isimlerin kullanıldığı ileri sürülmektedir.⁸ Bu tür iddiaları dile getiren araştırmacılardan Ertuğrul Danık ise bu tarz söylemlerin kesin bir dayanağı olmadığı

---

¹ "Ma'mûretü'l-azîz vilayetinin Dersim sancağında bir kaza olup, o cihet dağlarına nispeten arazisi düz ve menbit olmağla ora Kürdlerinin medar-ı maişetidir. Merkezi yine Ovacık namıyla küçük bir kasaba olup, Erzincan'ın 90 kilo metre cenub-i garbiyesinde vakidir. Kaza 75 karyeden mürekkep olup, ahalisi 14.000 kişi raddelerindedir ki bunlarında yalnız 4000 kadarı Ermeni ve küsürü Müslim olup, ekserisi Kürd'dür. Derun-u kazada 5 cami, 6 kilise, 2 İslam ve 2 Hıristiyan mektebi, 10 han ve 16 dükkân vardır. Bu kazada bir büyük orman vardır ki Mazgird'e kadar mümted olup, bundan pek çok odun kat olunur." Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, s. 1108.

² Antranik, *Dersim Seyahatname*, Çev. Payline Tomasyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 111.

³ Yusuf Cengiz, *Her Yönüyle Tunceli*, Tunceli 1985, s. 129.

⁴ Savaş Sertel, "1960-1965 Yıllarında Tunceli'de Nüfus Hareketleri", *I. Uluslararası Tunceli Dersim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Tunceli 2011, s. 431; Yusuf Cengiz, *Her Yönüyle Tunceli*, s. 129.

⁵ *Tunceli İl Yıllığı*, Tunceli 2012, s. 165.

⁶ 1933 ya da 1934 senesinde Jandarma Umum Kumandanlığınca yayımlanan Dersim adlı kitabın Dersim'in yolları ve suları adlı başlığında nehir hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bkz. *Dersim Raporu*, Haz. İzeddin Çalışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 32-33.

⁷ J. G. Taylor, *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 38, 1868, s. 327.

⁸ Bilal Aksoy, *Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli*, C. 1, Yorum Yayıncılık, Ankara 1985, s. 24.

için bunlara temkinli yaklaşılması gerekliliğini vurgulamıştır.¹ Kanaatimizce de kesin deliller olmadan sadece benzerliklerden dolayı bir kanıya varılması doğru değildir.

Doğuş Efsanesi

Yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan Munzur Baba efsanesi şu şekilde anlatıla gelmiştir: Genç bir çoban olan Munzur (Mızur) bir ağanın yanında iş görmektedir. Ağa günün birinde hacca gider ve Munzur ile ağanın karısı olan kadın konağın rutin işlerine devam ederler. Günün birinde Munzur eve gelerek hanımına, ağasının canının helva istediğini ve helva yaparsa ağasına götürebileceğini söyler. Bu duruma inanmayan kadın, genç bir çoban olan Munzur'un canının helva istediğini düşünerek ona acır ve biraz helva pişirip Munzur'a verir. Helvayı alıp, ortadan kaybolan Munzur, bir süre sonra geri gelerek helvayı ağasına verdiğini söyler. Buna inanmayan ve Munzur'u utandırmak istemeyen evin hanımı sesini çıkarmaz ve konu böylece kapanır. Fakat ta ki ağa hacdan geri dönene kadar.

Ağa, vakit tamam olduğunda eve dönüş yolunu tutar. Ağanın hacdan döndüğünü haber alan hanımı ve köylüler onu karşılarlar. Bu arada ağasının döndüğünü duyan Munzur'da elindeki hayvanlarını sağdığı süt bakraçlarıyla karşılayanlara katılır. Ağa, hacdan geldiği için karşılamaya gelenler onun elini öpmeye çalışırlar. İnsanlar arasında Munzur'u gören Ağa, *"Hacı ben değilim, Munzur'dur. Esas hacı o'dur. Bu yüzden benim elimi değil onun elini öpün"* der. Ağa'nın bu sözleri karşısında şaşırın insanlara, ağa kısaca olan biteni anlatır. Tüm bunlar karşısında bütün insanlar Munzur'a doğru hamle yaparlar. Bunu gören Munzur, hem utanıp hem de biraz afallayarak geriye doğru kaçmaya başlar. Bu kaçış, günümüzde Munzur Nehri'nin doğduğu yere kadar devam eder. Buradan dağa doğru kaçamaya çalışan Munzur, kaçış esnasında elindeki sütün dökülmesiyle dökülen yerlerde kırk adet olduğu söylenen gözeden su fişkirir ve o günden bugüne dek orası kutsal bir mekân olarak yerini alır.²

---

¹ Ertuğrul Danık, *Işuwa'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür*, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı, Ankara 2010, s. 69-70.

² Dilşa Deniz, *Yol/ Rê Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 266-267. 1911 senesinde Dersim'e seyahat düzenleyen İngiliz Yüzbaşı L.M. Seel'in anlatımına göre Munzur Baba efsanesinin 4 farklı anlatımının olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Suat Akgül, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, Yaba Yayınları, İstanbul 2001, s. 104-107; Ali Kaya anlatısında Ağa'nın hacca gittiğini fakat haccin Kerbela olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, Can Yayınları, İstanbul 2004, s. 199; Cafer Solgun ise Munzur'un çobanlığını yaptığı ağanın hacca değil de savaşa gittiğini, cenk esnasında ağanın canının helva istediğini belirtmiştir. Bkz. Cafer Solgun, *Dersim Dersim Yüzleşmezsek Hiçbir Şey Geçmiş Olmuyor*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 108.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Munzur Baba Efsanesi Hakkında Bahseden Kaynaklar

Munzur Baba efsanesi kolektif bellek aracılığıyla nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir. Munzur Baba her ne kadar Dersim¹ özelinde kutsal bir kimliğe sahip olarak görünmüş olsa da Anadolu coğrafyasında özellikle Kürt Alevileri arasında da tanınan ve saygı duyulan bir simadır. Şimdiye kadar Munzur Baba hakkında yapılan çalışmalar genel itibariyle Antropoloji² ve Sosyoloji³ alanlarında yapılmıştır. Munzur nehri başlığı altında yapılan çalışmalar ise coğrafya ve fen bilimleri disiplinlerinde işlenmiştir. Elbette ki Dersim ve Tunceli başlıklarını içeren eserlerde de Munzur nehrine değinilmiştir. Fakat son kategorideki alanlarda Munzur nehri sadece bir akarsu olarak ele alındığından Munzur Baba'nın mitolojik kimliğine değinilmemiştir.

Osmanlı Devleti döneminde Munzur Baba ile ilgili ilk belirti sayılabilecek vesika 1541 yılına ait mufassal tahrir defterinde geçen Munzur Zaviyesi Vakfı'dır. "Karye-i zaviye-i Munzur" başlığı altında kaydedilen bu zaviye, Şahverdi veled-i Şeyh Hüseyin'in tasarrufundadır. Zaviyede ikamet eden Şahverdi, Munzur sınırında bir çiftlikte ziraatla uğraşp, elde ettiği geliri gelen geçen misafire harcayarak buraya hizmet etmiştir. Şahverdi bu hizmeti karşılığında ise baş akçasından muaf tutulmuştur.⁴ 18. yüzyıla ait bir vakıf kaydı, 16. yüzyılda varlığı bilinen Munzur Zaviyesi'nin kesinlikle Munzur Baba ile alakalı olduğunun göstergesidir. 1719 yılına ait olan bu vesikada Munzur Zaviyesi'nin Çemişgezek kazasının Ovacık nahiyesine bağlı Ziyaret adlı köyde yer aldığı belirtilmiştir. 1719 senesinde günlük 1 akçe almak şartıyla Seyid Kasım adlı şahıs, zaviyedarlığı yürütüyordu. Ecdadından bu görevi devralan Seyid Kasım, dışarıdan ilgisiz kişilerin görevine müdahalede bulunmasını engellemek için elindeki beratının yenilerek ilgili makamca verilmesini talep etmiştir.⁵ Görüldüğü üzere

¹ İbrahim Yılmazçelik, Dersim'i tarihi dönemler içerisinde iki mıntıkaya ayırarak kategorize etmiştir. 1. Batı Dersim: Hozat, Çemişgezek, Pertek, Ovacık ve Kemah kazalarını içeren saha, 2. Doğu Dersim: Mazgirt, Kığı, Çarsacak (Peri), Nazimiye ve Pülümür kazalarını kapsayan coğrafya olarak tanımlamıştır. İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s. 13.

² Meltem Karakaş, "Dersim Aleviliğine Kaynaklık Eden Kültler Kutsal Mekânın Önemi Ve Munzur Baba", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, C.2, Bingöl 2013, s. 332-348.

³ Bkz. Yavuz Çobanoğlu, "Munzur İmgesi Üzerinden Kendisini Kuran Şehir: Tunceli (Dersim)", *1. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu*, 2011, s. 173- 183.

⁴ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK, Ankara 1999, s. 166.

⁵ "Zaviyedarlık müteveffa Munzur der nahiyeye-i Ovacık der karye-i Ziyaret tabi kaza-i Çemişgezek. Zaviye-i mezkurun yevmi bir akçe vazife ile zaviyedarı olan Seyid Kasım arzuhal sunub zaviyedarlık-ı mezbureye kadimden maliye beratıyla mutasarrıf olagelmişler iken kendüye sadaka ve ihsan buyrulduk da ecdadının kayıdları atik bulunduğundan sehven divan-ı hümayun tarafından berat olunub mahalline tasarrufundan? hali olmamağla yedinde olan divan-ı hümayun beratı mahalline kayd ve maliyeden yedine müceddeden berat-ı alişan buyrulmak babında inayet rica itmeğın nişan-ı

Şeyh Kasım'ın merkeze sunduğu arzuhal sayesinde Munzur Zaviyesi'nin tarihi, 16. yüzyılın ilk yarısına kadar geriye götürülebilir. İki farklı kaydında Çemişgezek'te yer alması ve özellikle ikinci kayıttın ilkinin destekler ve tamamlayıcı nitelikte olması Munzur Baba'nın aydınlatılması hususunda önemli verilerdir. Zaviyenin hangi tarihte ortadan kalktığı hususunda net bir tarih yoktur. Fakat 1894-1895 yılına ait salnamede Dersim merkez ve kazalarında yer alan tekke ve zaviyelere bakıldığında Munzur Zaviyesi'nin varlığı gözükmemektedir. Bu durum Munzur Zaviyesi'nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren varlığının sona erdiğini göstermektedir.¹

Munzur Baba hakkında bilgi veren ikinci kaynağımız ise 16. yüzyılın sonunda Aşık Mehmed'in kaleme aldığı Menâzirü'l- Avâlim adlı eserdir.² Aşık Mehmed'in Munzur Baba Kaynağı (Suyu) başlığı altında bahsi geçen bilgileri Mardinli İmam-zâde Semîn Hüseyin Efendi'den dinleyerek kaleme almıştır. Semîn Hüseyin Efendi ise bu bilgileri o bölgede kadılık yaptığı dönemde gördüğünü ve öğrendiğini ifade etmiştir. Aşık Mehmed'e göre Munzur Baba suyu Kürt vilayetlerinden Çemişgezek'in Ovacık nahiyesinde Munzur Baba'nın yanındadır. İnanışa göre her yıl Ağustos döneminde bu nehirden 40 gün süt ve ayran akardı. Gözelerin üzerine büyük bir ağaç düşüp, bu ağaç uzun bir müddet suda durduğu için siyahımsı bir renge dönüşmüştü. Ayrıca bu ağaç, abanos ağacı misali kaya gibi sertleşmişti. Bu ağacı kim keserse onun başına muhakkak ki kötü bir iş gelirdi. Aşık Mehmed ayrıca Munzur Baba nehrinin içerisinde nefis lezzete sahip kızıl renkli alabalıkların varlıklarından da bahsetmiştir. Fakat alabalıkları avlama işi bu suyun kaynağında yapılmayıp, suyun çıktığı gözelerin aşağısındaki bir mevkii de yapılmaktaydı. Eğer ki avcılar suyun çıktığı kaynakta avlanmaya kalkıştırlarsa başlarına mutlaka kötü bir iş gelirdi. Aşık Mehmed'in Munzur Baba nehriyle anlattıkları bunlardan ibarettir. Yaklaşık 420 yıl önce yukarıdaki bilgileri aktaran Aşık Mehmed, Munzur Baba nehrinin kutsiyetini ileri süren düşünceleri ortaya koymaya çalışmıştır.³

---

hümayun kuyudatına müracaat olunduk da zaviyedarlık-ı mezbur yevmi bir akçe vazife ile mezkur Seyyid Şeyh Kasım'ın abaanced üzerinde iken aherden battal-ı hilaf-ı inha ber tarik ile üzerinde olub gadr itmeğle sahib-i evvel olan merkum Kasım'a ibka olunub bin yüz otuz bir senesi zilhiccesinin sekizinci gününde nişan-ı hümayun virildiği mestur ve mukayed bulunmağın kadimden maliyeden olmağla mucebince Anadolu'dan berat olunmak fi 3 Receb sene 1136" VGMA Defter No: 240 Sayfa No: 59.

¹ Süleyman Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Dersim Sancağı (1869-1908)*, Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli 2013, s. 161.

² Aşık Mehmed, *Menâzirü'l- Avâlim*, s. 329.

³ "Ayn-ı Münzür Baba: Bu ayn vilâyet-i ekrâd'dan Çemişgezek'de Ovacık nâhiyesinde Münzür Baba –aleyhi'r-rahme- kurbındadır. Her sene Ağustos faslında kırk gün bu ayndan şîr ve kırk gün dahi dûğ cereyân ider ve bu aynın üstine bir şecer-i kebîr düşüp müddet-i tavile-i gayr-i malûm abda durmağla âbnûs- misal saht ü sald olmuştur. Bu şeceri bir kimse kat itse ana mazarrat isabet ider ve bu aynun içinde kızıl ala balık mütevelliddür ki semîn ve tamî nefisdür. Lakin bu aynun kurbında sayd olunmayub esfelinde bir mevzı-ı muayyen vardır. Ol mevzı'ı geçmedin sayd itseley sayyâdı mütezarrır olur ve bu semek ol mevzı'un tahtında sayd olunur ki bu aynun evsâf-ı eşrâf-ı kudât-ı Anadolu'dan Mardinî İmâm-zâde Semîn Hüseyin Efendi'den mesmu ve menküldür ki "ol vilâyetlerde kadi iken gördüm" deyü nakl itdi. El- uhdetü aleyh." Aşık Mehmed, *Menâzirü'l- Avâlim*, s. 329.

17. yüzyılda Munzur Baba hakkında bilgi veren en önemli kaynak ise Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sidir. Evliya Çelebi, Munzur Baba Nehrini şöyle tasvir etmiştir: Ovacık nahiyesinde Munzur Baba adlı bir evliyanın dağından doğan küçük bir akarsu olup, Murat Nehrine karışmaktadır. Bu nehir her sene Ağustos mevsiminde kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Bu nehrin leziz alabalığı olur. Avcılar, ziyaretten aşağıda balık tutarlar. Eğer ziyaret yanında avlansalar tuttıkları balıklar pişmez. Bu kaynağın kuzeyinde bir dağ vardır. Burada Munzur Baba'nın diktiği bir ağaç vardır ki bu ağaç gayet siyahtır. Bu ağaçtan kim keser ise zarar görürdü.¹

Evliya Çelebi'nin anlattıkları bilgiler, Aşık Mehmed'in anlattıklarıyla neredeyse birebir örtüşmektedir. Ağustos ayında suyun farklı akışı, gözelerin yanındaki ağacın kutsiyeti ve kaynağın yakınında balık avlama eyleminin avcıların akıbeti açısından sakıncalı oluşu ortak noktaların başında gelmektedir. Bilgilerin bu kadar birbirleriyle kesişmesi Evliya Çelebi'nin aktardıklarını Aşık Mehmed'den almış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

1916 yılında Elaziz Valisi Galip tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Seydanlı koluna mensup Koç Uşağı, Şam Uşağı gibi dört büyük aşiret reisleri ve nüfuzlu kişilerin Munzur Baba ziyaretgâhında toplanarak irşat faaliyetlerini yürüttüğü hakkında bilgi verilmektedir. Bu rapordan bölgede yaşayan aşiretler açısından Munzur Baba'nın kutsal bir mekân olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar telgraf, aşiretleri yakından takip etmek için gönderilmiş olsa da Munzur Baba'nın itikâdî boyuttaki şahsiyetini ortaya koyması açısından mühimdir. Telgrafın sonunda ise Munzur Baba ziyaretgâhında toplanan kişilerin buradaki sudan içerek ayrıldıklarını ifade etmiştir.² Kişilerin bu mekândan su içtiklerinin özellikle belirtilmesi, Munzur Baba Suyuna bir kutsiyet verildiğini gözler önüne sermektedir.

Munzur Baba hakkında Cumhuriyet döneminde devlet görevlileri tarafından kaleme alınan raporlar da mevcuttur. Fakat hazırlanan bu raporda Munzur Baba için olumlu bir anlam yüklenilmemiştir. Munzur Baba hakkındaki bilgiler, 1943 senesinde Kalan Kaymakamı Cavit Okyayuz tarafından hazırlanan raporun "Batıl İtikatlar" başlığı altında ele alınmıştır. Kaymakam batıl itikatlar hususunda Dersim halkının batıl inanışlarının olduğunu, halkın bu

¹ "Der-beyân-ı nehr-i Munzur Baba; Ovacık nâhiyesinde Munzur Baba[-y] azîzin dağından tulû eder bir ayn-ı sağîre nehr-i Murâd'a karışır. Bu nehir her sene ağustosda kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Bu nehrin leziz alabalığı olur. Sayyâdlar ziyâretten aşağıda balığın sayd ederler. Eğer ziyâret yanında sayd etseler mâhîleri pişmez ve bu aynın şimalinde bir dağ vardır. Anda Munzur Baba dikmiş bir şecer vardır gâyet siyâhidir. Ol şecerden kim ki kat etse zarar çeker." Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi III. Kitap Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini*, Hazırlayanlar: Seyid Ali Kahraman- Yücal Dağlı, YKY, İstanbul 1999, s. 137.

² BOA DH.ŞFR Dosya No: 644 Gömlek No: 60.

batıl ve gülünç inanışlardan kurtuluşunun ancak zorlu bir mücadele ile olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Munzur Suyu'nun Dersim halkı için akdes bir değerde olduğunu ifade eden Kaymakam, Munzur'a kutsiyetini veren kişiyi Munzur Suyu'nun başında gömülü olan "Munzur Baba" olarak tarif etmiştir. Munzur Baba hakkında bunları ifade eden Kaymakam, bölgede bu batıl inanca benzer nitelikte Düzgün Dağı ve Hamik Dağının varlığından da bahsetmiştir.¹

1944 yılında Ovacık Kaymakamı Kamil Efes tarafından tutulan raporda da Munzur Baba ile ilgili bilgiler hurafe, batıl itikatlar ve telkinler başlığı altında işlenmiştir. 1944 yılındaki raporun bir öncekinden farkı Munzur Baba'nın karizmatik kişiliğinin insanlar üzerinde aşırı derecede etkili olduğunun vurgulanmış olmasıdır. Raporda yöre halkının Munzur gözelerinden çıkan ağaç kökünü (Munzur kökü) evlerinde daima bulundurdukları belirtilmiştir. Eğer bir kimse işlemediği bir suçu karşıdaki kişiye ispat etmek isterse bir bardak suyun içine Munzur kökünü koyarak Munzur suyunu oluşturup bunu içerdi. Kişi bu suyu içtiği takdirde karşı tarafa masum olduğunu kesinkes ispat etmiş olurdu. Şayet suçlu olduğu düşünülen kişi bu suyu içerse çarpılacağından ve öleceğinden korktuğu için işlediği suçu itiraf ediyordu. Bu raporda dikkat çeken diğer bir nokta ise Munzur Baba'nın Değneği hakkında bilgi verilmesidir. Bu değnek yemin içme seremonisinin ana ögesidir. Bir suçu işlediği düşünülen zanlının önüne bir değnek atılarak "Sen bu işi yaptınsa ve doğruyu söylemezsen Munzur Baba'nın bu değneği seni çarpsın" derlermiş, o adam da bundan korkarak suçunu itiraf edermiş.²

Sonuç

Tarihsel veriler ışığında Munzur Baba'nın varlığını 16. yüzyıldan itibaren temellendirebiliyoruz. Her ne kadar bu yüzyılda Munzur Zaviyesi tahrir defterlerinde yer almış olsa da, bu kişinin Munzur Baba ile aynı kişi olup olmadığı hususunu 18. yüzyıla ait bir berat kaydı ortaya çıkarmaktadır. Bu berat kaydı sayesinde tahrir defterinde yer alan Munzur Zaviyesi'nin Munzur Baba'nın şahsında kurulduğunun açık bir göstergesi olmuştur. Bu yüzden Munzur Baba ve nehri hakkında ilk bilgi veren kaynakların başında 1541 yılında bölgeye yönelik yapılmış olan tahrir defteri gelmektedir. Fakat bu durumdan Munzur Zaviyesi 1541 yılında kuruldu anlamı çıkarılmamalıdır. 1541 yılındaki kaynaklar doğrultusunda tespit edilen Munzur Zaviyesi'nin geçmişi elbette daha eskiye dayanmaktadır. Ama kaynak olarak ilk

¹*Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936- 1950)*, Derleyenler: Tuba Akekmekçi- Muazzez Pervan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 256.

²*Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936- 1950)*, s. 402- 403.

bulgular 1541 senesine aittir. 16. yüzyılda Munzur Baba hakkında bilgi veren ikinci kaynak ise Aşık Mehmed'in Menâzirü'l Avâlim adlı eseri olmuştur. Aşık Mehmed'in aktardığı bilgilere paralel bir açıklama yapan Evliya Çelebi'de 17. yüzyıl için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. 20. yüzyılın başlarında da bu konuyla ilgili önemli bir kaynak yer almaktadır. L. Molyneux Seel, 1911 yılında Dersim'e seyahat gerçekleştirerek araştırmalar yapmış ve A Journey in Dersim adlı bir eser meydana getirmiştir. Yukarıda zikredilen Osmanlı dönemi kaynakları haricinde Cumhuriyet döneminde, dönemin yerel mülki amirleri tarafından tutulan raporlar neticesinde Munzur Baba hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Kaynaklar Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak kategorize edildiğinde önemli bir nokta göze çarpmaktadır. Genel itibariyle Osmanlı dönemi kaynakları Munzur Baba için aziz bir zat, rahmetle anılacak bir şahsiyet olarak zikrederken Cumhuriyet döneminin kişisel raporlarında Munzur Baba, batıl bir efsane olarak aktarılmıştır. Dönemsel olarak kaynaklar farklı aktarımda bulunsa da Munzur Baba'nın en az 477 yıllık bir geçmişe sahiptir. Yöre halkınca o tarihten günümüze kadar hala saygı duyulan bir şahsiyet olmuştur.

Ekler

Munzur

Gözeleri¹

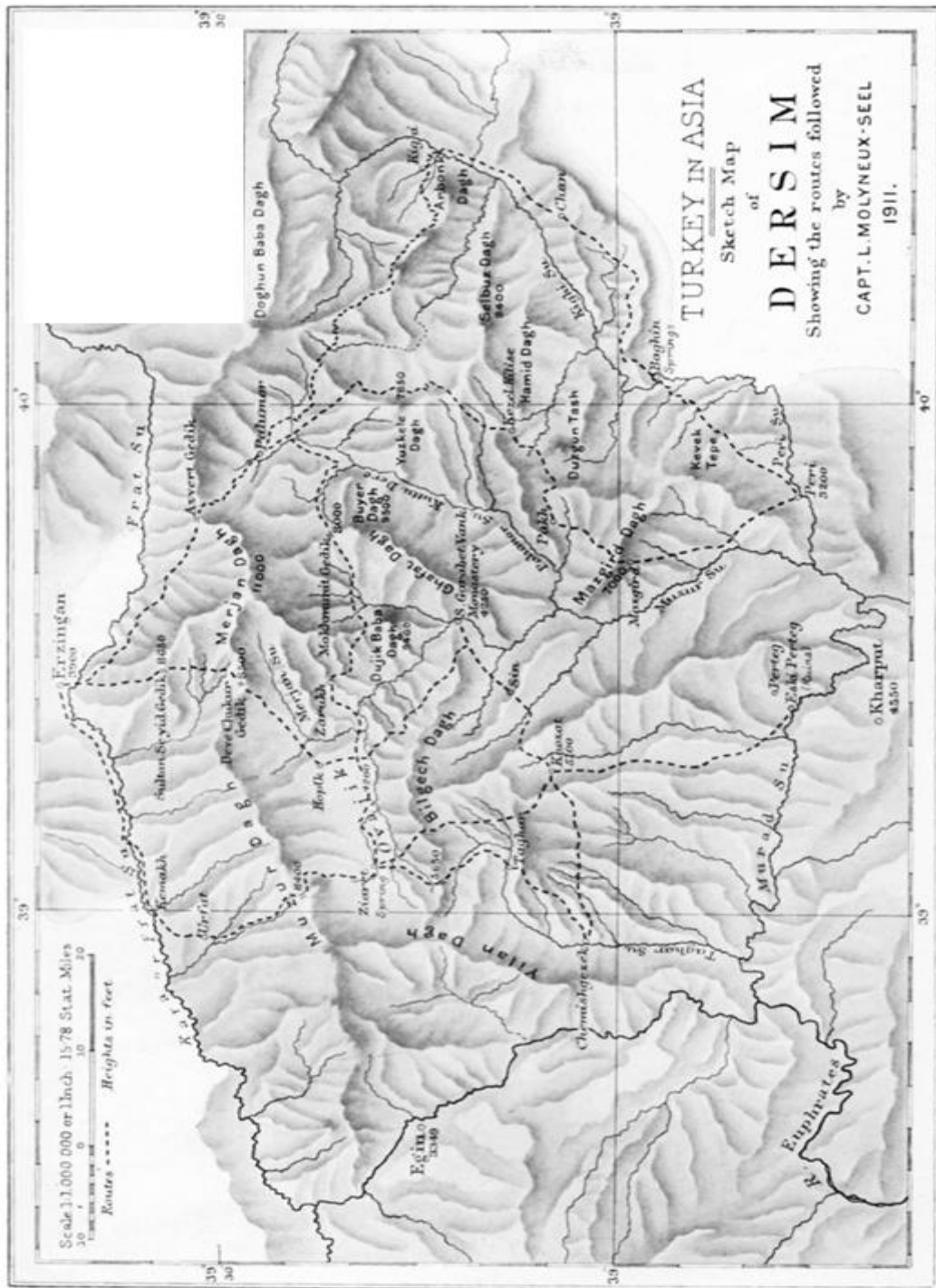

1

(https://vandex.com.tr/gorsel/search?text=munzur%20g%C3%B6zeleri%20fotolar%C4%B1&noreask=1&img_url=http%3A%2F%2Fwww.veniufukdergisi.com%2Fwp-content%2Fuploads%2Ffreshizer%2F8e0e356b8a775ec57ecc6e40b7dba523_2313529-munzur-gozeleri-1156-577-c.jpg&pos=0&rpt=simage&lr=103876. Erişim tarihi 26.02.2018)

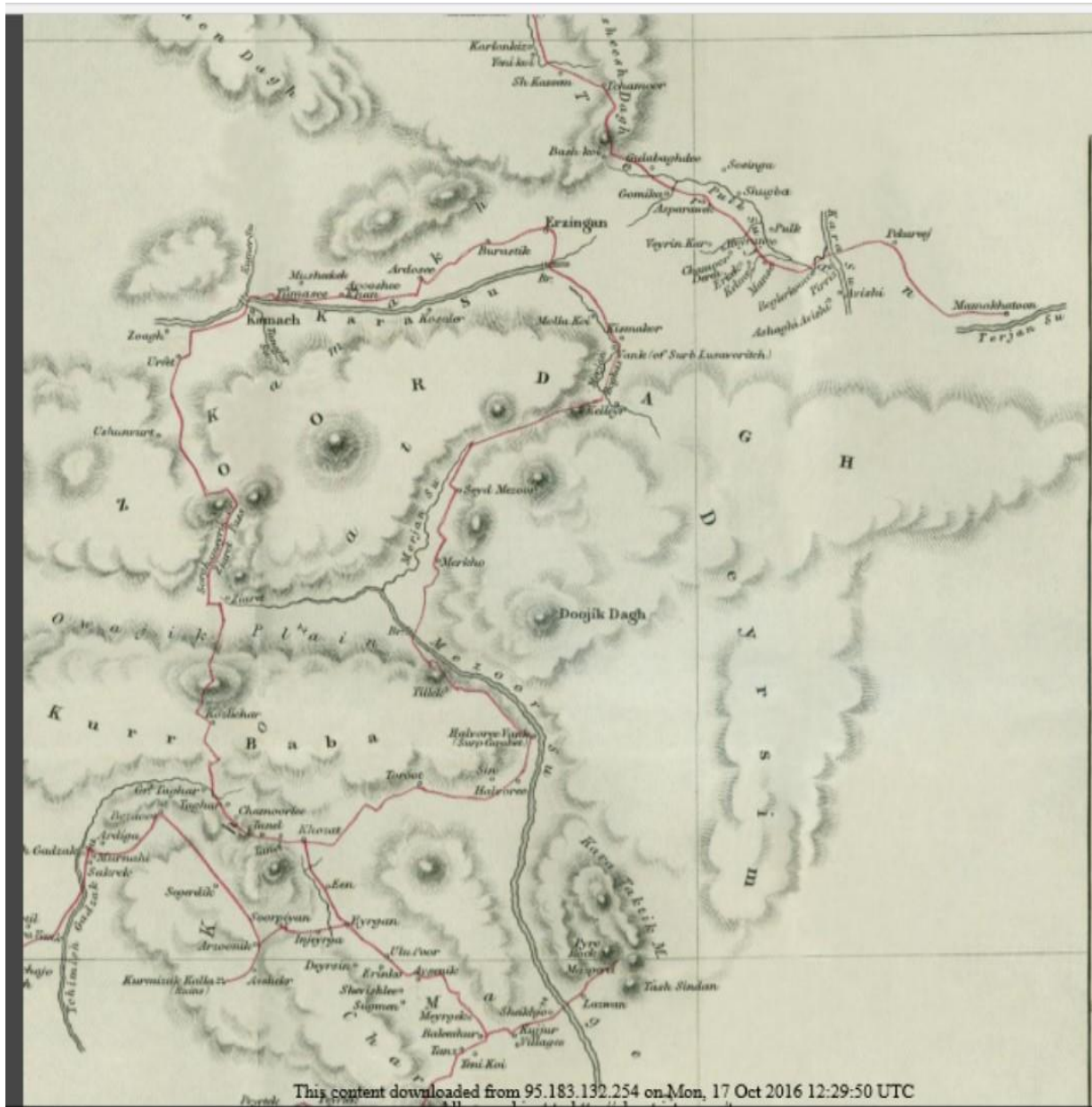
20. Yüzyılın Başlarında Dersim Haritası¹

¹ L. Molyneux-Seel, "A Journey In Dersim" *The Geographical Journal*, Vol. 44, No. 1 (Jul., 1914), s. 51.

Munzur Nehri GÖSTEREN DERSİM HARİTASI (19. YÜZYIL)¹

¹ J. G. Taylor, The Journal of the Royal Geographical Society of London , Vol. 38, 1868, 282.

تراکامه

عربی	نومردی	کلمی	تاریخی	اول	ساعت	تاریخ	ساعت	اول	ساعت

۸۷۱۹ ۴۴۶۸ ۵۶۱۰ ۶۸۵۵
 ۷۷۹۰ ۶۵۹۹ ۶۷۹۰ ۸۷۱۹
 ۶۷۹۸ ۶۷۹۸ ۶۷۹۸ ۸۷۱۹
 ۵۶۴۹ ۸۷۱۹
 ۶۶۹۱ ۶۶۹۱ ۶۶۹۱ ۶۶۹۱
 ۶۶۹۱ ۶۶۹۱ ۶۶۹۱ ۶۶۹۱

DH.SFR. 644/60/2

Telgrafnâme Şifre

Dahiliye Nezaretine

... .. Ovacık'da Seydanlı kolundan dört büyük aşiret rüesa ve müteneffizanı maa Munzur Baba ziyaretgahına toplayarak irşadat ve müzakerat-ı mukteziyede bulunduğu sırada şark telakki olunan şifre telgrafname tesir-i belîğ itdi hazırûn umumen Munzur Baba suyundan girip içerek kısm itdiler fimabad hiç kimsenin emvalini gasba meydan virilmeyüb muhafaza-i asayışe hizmet ideceklerdir şimdiye kadar gasb idilmiş olanlarında emri iştiradan hükümete kusur itmeyeceklerdir evvelce ittihaz kılınan teşebbüsât neticesi olarak yarım Seydanlı kolundan ... toplanacak Koç uşağı Şam uşağı aşiretlerinin öbür günde Şeyh Hasanlı kolundan Hozat'a toplanacak sekiz büyük aşireti yemin suretle olmak azminde bulunulduğı arzuhal ... .. Ovacık'dan Elaziz Valisi Galib.

Kaynakça

BOA DH.ŞFR. Dosya No: 644 Gömlek No: 60.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Defter No: 240 Sayfa No: 59.

Akgül, Suat, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, Yaba Yayınları, İstanbul 2001.

Aksoy, Bilal, *Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli*, C. 1, Yorum Yayıncılık, Ankara 1985.

Antranik, *Dersim Seyahatname*, Çev. Payline Tomasyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2012.

Âşık Mehmed, *Menâzirü'l- Avâlim*, Hazırlayan: Mahmut Ak, C. II, TTK, Ankara 2007.

Cengiz, Yusuf, *Her Yönüyle Tunceli*, Tunceli 1985.

Çobanoğlu, Yavuz, "Munzur İmgesi Üzerinden Kendisini Kuran Şehir: Tunceli (Dersim)", *I. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu*, 2011, s. 173- 183.

Danık, Ertuğrul, *Işuwa'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür*, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı, Ankara 2010.

Deniz, Dilşa, *Yol/ Rê Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936- 1950), Derleyenler: Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

Dersim Raporu, Haz. İzzeddin Çalışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi III. Kitap Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini*, Hazırlayanlar: Seyid Ali Kahraman- Yücal Dağlı, YKY, İstanbul 1999.

Gündoğdu, Cihangir, Vural Genç, *Dersim 'de Osmanlı Siyaseti İzâle-i Vahşet Tashîh-i İtikâd ve Tasfiye-i Ezhân 1880-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Karakaş, Meltem, “Dersim Aleviliğine Kaynaklık Eden Kültler Kutsal Mekânın Önemi Ve Munzur Baba”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, C.2, Bingöl 2013, s. 332-348.

Kaya, Ali, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, Can Yayınları, İstanbul 2004.

Molyneux-Seel, L., “A Journey İn Dersim”, *The Geographical Journal*, Vol. 44, No. 1 (Jul. 1914), s. 49-68.

Sertel, Savaş, “1960-1965 Yıllarında Tunceli’de Nüfus Hareketleri”, *I. Uluslararası Tunceli Dersim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Tunceli 2011, s.431-438.

Solgun, Cafer, *Dersim Dersim Yüzleşmezsek Hiçbir Şey Geçmiş Olmuyor*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Şemseddin Sami, *Kâmûsu 'l-Alâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306.

Taylor, J. G., *The Journal of the Royal Geographical Society of London* , Vol. 38, 1868.

Tunceli İl Yıllığı, Tunceli 2012.

Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK, Ankara 1999.

Yapıcı, Süleyman, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Dersim Sancağı (1869-1908)*, Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli 2013.

Yılmazçelik, İbrahim, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Kripto Yayınları, Ankara 2011.

_____, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı (İdarî, İktisadî ve Sosyal Hayat)*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ 1999.

(https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=munzur%20g%C3%B6zeleri%20fotolar%C4%B1&noreask=1&img_url=http%3A%2F%2Fwww.yeniufukdergisi.com%2Fwp-content%2Fuploads%2Ffreshizer%2F8e0e356b8a775ec57ecc6e40b7dba523_2313529-munzur-gozeleri-1156-577-c.jpg&pos=0&rpt=simage&lr=103876. Erişim tarihi 26.02.2018).

Makale Geliş Tarihi: 15. 02. 2018**Makale Kabul Tarihi:** 03.04 .2018**Orcid ID:** 0000-0003-3893-5736

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE TUNCELİ İLİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ*

Yavuz ATLI**
Atilla YÜCEL***
İrem TANYILDIZI****

ÖZ

Ülke ekonomilerinde hızlı gelişim ve küreselleşme olgusu; sermayenin kişiler arası değişiminin daha hızlı ve etkin hâle gelmesini gerekli kılmıştır. Bu değişimin kişiler, şehirler ve ülkeler arasında etkin bir şekilde oluşturulabilmesi için bankacılık sektörünün ekonomideki önemi yeniden gündeme gelmektedir Bankacılık sektörü; doğrudan bölgelerin ekonomik ve finansal yapılarını ortaya koyan bir sektördür. Sektörün temel işlevi; bireylerin tasarruflarını kısa ve uzun vadeli fonları ekonomilere belirli bir bedel karşılığında aktarmasıdır. Tarihte ilk bankacılık hizmetleri Sümer ve Babil medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerde bankacılık ile ilgili hizmetler dini yapıların çevresinde ve rahipler yardımıyla başlamıştır. Bireyleri, diğer bireylerden koruyabilmek adına, mabetlerin güvenilirliğinden ve rahiplerin dürüstlüğünden faydalanarak fonlarını buralara emanet etmişlerdir. Dolayısıyla tarihte ilk bankalar tapınaklar, ilk bankacılar ise rahipler olmuştur. Milattan önce 2000 yıllarda ünlü Hammurabi Kanunları'nda bankacılığa ilişkin birçok kuralın yazılı olduğu bilinmektedir. Bu kurallarda geçen rehin, ipotek, kefalet, borçlanma faizi vs. gibi ifadelerin olması insanlığın var olduğundan beri bankacılık faaliyetlerinin gerekli olduğunu ortaya koyulmaktadır. Osmanlı döneminden günümüze kadar birçok değişim ve gelişim yaşayan sektör, günümüzde ticari hayatın devam ettirilebilmesi için vazgeçilmez temel sektörlerden biridir. Türk Bankacılık Sektörünün değişen, gelişen dünya ekonomilerine uyum sağladığı, güçlü sermaye yapısına sahip, özerk ve etkin düzenleyici, denetleyici kurum ve üst kurumlar gözetiminde, her geçen

* Bu çalışma 21-23. 09.2017 tarihinde Munzur Üniversitesi 4. Bölgesel Kalkınma Konferansında bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Gör, Fırat Üniversitesi, Keban MYO, yatli@firat.edu.tr.

*** Dr.Öğr. Üyesi., Fırat Üniversitesi, İkt. İdr. Bil. Fak. İşletme Bölümü, ayucel@firat.edu.tr

**** Uzm. Fırat Üniversitesi,Strateji Geliştirme Daire Baş., itanyildizi@firat.edu.tr

gün gelişimini devam ettirmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’de bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi dönemler halinde ele alınarak, Türkiye’de Bankacılık sektörü açıklanacak ve aynı dönemlerde Tunceli ilindeki bankacılığın gelişimi, diğer iller ve ülke ortalamaları ile karşılaştırmaları yapılarak Tunceli ilinin sektördeki konumu incelenecektir. Çalışmada verilerin birçoğu BDDK’nın internet sitesinden temin edilecektir. Tunceli ilinin bankacılık verileri doğrudan ilin ekonomik ve finansal yapısını ortaya koyacağından, şehrin ekonomik göstergeleri ile ilgili teknik analizler yapılarak geleceğe dönük ekonomik kalkınma modelleri oluşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Banka; Bankacılık Sektörü; Tunceli İlinde Bankacılık; Ekonomik Kalkınma*

TURK BANKING SECTOR DEVELOPMENT, BANK SECTOR IN THE PROVINCE OF TUNCELI

ABSTRACT

Rapid development in the country's economies and the phenomenon of globalization necessitated the exchange of capital among the people to become faster and more effective. It is replacing the importance of the banking sector in the economy so that short and long-term funds can create effective exchanges between people, cities and countries. The main function of the banking sector is to transfer short and long term funds, which are idle, to the economies at a certain price. The first banking services in history date back to Sumerian and Babylonian civilizations. During this period, banking related services started around the religious buildings and with the help of priests. In order to protect individual funds from other individuals, they have entrusted these funds to the provinces with the trust of the temples and the honesty of the priests. Hence, the first banks in history were the temples and the first bankers were the priests. Milton's famous Hammurabi laws in the twenty-first years of the year, such as the pledge, mortgage, bail, borrowing interest, etc. Are almost necessary for banking activities since humanity exists. The Turkish Banking Sector continues its development day by day, under the supervision of the autonomous and effective regulatory and supervisory institutions and senior institutions which have adapted to the changing and developing world economies and have strong capital structure. The banking sector is a sector that directly reveals the economic and financial structures of the regions. The sector, which has experienced many changes and developments from the Ottoman period to the present day, is one of the indispensable basic sectors for the commercial life to continue. In this study, the historical development of the banking sector in Turkey will be discussed in a period of time, the banking sector in Turkey will be explained and the sectoral position of Tunceli will be examined by comparing the development of banking in Tunceli province and other countries and country averages. Many data of the study will be collected from the website of BRSA and this study will be compiled. As the banking data of Tunceli province will reveal the economic and financial structure of the province directly, technical analysis about the economic indicators of the city will be made and future economic development models will be tried to be established.

Key Words: Bank; Banking sector; Banking in Tunceli Province; Economic Development

I-Giriş

Dünya’da bankacılığın gelişimi, İtalya’da, 14.yy’ın sonuna doğru Rönesans ile birlikte, yeni deniz yollarının keşfedilmesiyle yeni ticari merkezler (Floransa, Venedik, Cenova gibi) ortaya çıkmış ve dış ticaret hareketlenmiştir. Bu gelişmeler; şehirler ve ülkeler arasındaki para hareketlerini de hızlandırmış, tüccar ve zanaatçılara hizmet veren gerçek kişiler olan bankerler ortaya çıkmış ve ticaret hacmi ile sermaye ihtiyacının daha da artmasıyla ilk bankalar kurulmuştur. Rönesans etkisi altında 15 ve 16. yy’da Kuzey Avrupa’da Amsterdam ve Londra gibi yeni finansal merkezler oluşmaya başlamıştır.

18. yy.’da, İngiltere’de sanayi devriminin başlamasıyla, üretimde görülen büyük artış, hammadde ithalatı ve mamul madde ihracatı yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmış, dış ticaret dahil olmak üzere her türlü ekonomik serbestliğin savunulduğu liberalizm teorisi, dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, dünya dış ticaret hacmi gelişmiş ekonomiler özellikle de İngiltere lehinde önemli miktarda artmış ve sterlin uluslararası ödeme aracı, Londra ise dünya ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde çok sayıda yabancı banka, Londra’da şube açmaya başlamış ve açılan yabancı banka sayısı kısa sürede 135’e çıkarak, İngiltere’yi dünya finans merkezi haline getirmiştir. ABD’de ise ilk bankacılık faaliyetleri 18. yy’ın sonlarında, eyaletlerde küçük ticari bankaların kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. 1863 yılında ülkedeki ilk Bankacılık kanunu yerel bankalardan vergi alarak devletin gelirlerini artırmak amacıyla çıkarılmış ve 1864’de 1500 olan banka sayısı on yıl içinde 250’ye düşmüştür (Günel, 2008, 2).

II-Dünya’da Bankacılık

Dünyadaki **ilk bankacılık** hizmetlerinin eski Sümer ve Babil ’e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerlerde M.Ö.3500 yılında kurulan “*Maket*” bilinen ilk banka kuruluşudur. Maket’in rahipleri **ilk** borç verenlerdi. Maketler, harman zamanı ödenmek üzere tohum vb. gibi hammadde ve teçhizat alımı için çiftçilere **ilk** dönemlerde fiziki (ayni) daha sonraları parasal kredi açtıkları sonucu saptanmıştır. Dünyadaki ilk banka ve bankacılık borç verme üzerine dayalıdır. Kazılarda çıkan belgeler bir hesaptan diğer hesaba transferlerin, tediye ve teslim emirlerinin, mal belgeleri talimatının varlığını ortaya koymaktadır. Maketlerin başlıca uğraş konularının ödünç ve mevduat kabulü işlemlerini oluşturduğunu ve bu maketlerde değişim düzenin çok düzenli biçimde örgütlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ünlü Hammurabi kanunlarında maketlerin ödünç işlerini nasıl yöneteceği, borcun vadesinde nasıl tahsil

olunacağı, borçlunun hangi mallarının ne yolla borcun tasfiyesinde kullanılacağı yazılmıştır. Ödünç işleri sırasında faiz tahsiline de izin verilmekteydi(www.tarihnotları.com).

Bu faizin oranı, tahıl ya da hurma ihracatında ana sermayenin üçte biri, nakit para ihracatında beşte biri olarak saptanmıştır. Öte yandan karşılaşılan doğal afetler sonucu ürün elde edilmeyen yıllarda faiz tahakkuk ettirilemeyeceği, borcun tahsiline gidilemeyeceği belirtilmiştir. Yapılan ödünce karşılık her türlü taşınır (menkul) mal rehinine, taşınmaz (gayrimenkul) mal ve özellikle tarla ipoteğine, hatta saygın kişilerin kefaletine yer verilmiştir. Bugün çeşitli hizmetler sunan bankalar, aslında iki temel amaçla çalışır. Bu amaçlardan biri tasarruf sahiplerinin tasarruflarını toplamaktır. İkinci amaç da belirli bir faiz ödemeyi kabul eden kimselere borç (kredi, istikraz) vermektir. Bir **banka** para üzerinde faiz esasıyla iş yaptığından, ilk banka ve bankacılığın bazı toplumlarda hoş karşılanmadığı, uygun görülmediği bir devir vardı. Faiz almak bu toplumların insanları tarafından ahlak kurallarına uygunsuz bir davranış sayılırdı. Nitekim bazı ülkeler, vatandaşlarının **bankalarla** iş yapmalarını yasaklamıştı. Dünyadaki ilk banka kuruluşlarında bu şekilde işlemler uygulanmıştır.

Eski Babil’de, Mısır ’da, Yunanistan’da bankacılığın olduğu güvenilir tarih kaynaklarından bilinmektedir. Gerçekte, tapınaklar paranın biriktirildiği yer olarak da hizmet ederdi. M. Ö. 210 yılında Roma’da, sarraflarla ilgili bir buyrultu yayınlanmıştır. Bu buyrultuya göre, siyasal tartışmaların, devletin yönetimiyle ilgili sorunları içeren konuşmaların yapıldığı Forum adı verilen alanda, sarraflar için özel bir köşe ayrılacaktı. Dolayısıyla, ”*banka-bank*” kelimesi bize İtalyanca’dan gelmiştir. Orta Çağ ’da, İtalyan sarraflar işlerini caddedeki bir bank üzerinde yaparlardı. Halen parklarda, geniş ve ağaçlık caddelerin kaldırım kenarlarında oturan bu banklar, İtalyancada “banco” kelimesiyle tanımlanırdı.

Günümüzdeki **banka** kelimesi de işte bu “*banco*” sözünden doğmuştur. Tarihte ilk banka sözcüğü bu şekilde yer almıştır. Modern **bankacılık** büyük bir ihtimalle 1587 yılında Venedik’te başlamış sayılabilir. Söz konusu tarihte Venedik’te (Banco di Rialto) kurulmuştu. Bu **bankada** tasarruf sahiplerinin parası kabul ediliyor ve hesabı (**bankada** parası) olanların, gerektiği zaman paralarının karşılığında çek yazmaları sistemi uygulanıyordu.

1619 yılında, Banco del Giro kurulmuştu ve Banco di Rialto’nun faaliyetlerine ek olarak, yatırılan altın ve gümüş karşılığında makbuzlar (senetler) veriyordu. Bu senetler de para yerine geçiyor, para gibi kullanılabilirdi. 1609 ’da kurulan Amsterdam Bankası, ”*banka parası*” olarak geçerli makbuzlar vermekteydi. İngiltere’de 1694 yılında (Bank of England-İngiltere Bankası) kuruluncaya kadar, kuyumcular banker (bankacı) olarak hizmet ediyorlardı. Birleşik Amerika’da ilk banka, 1782 de Kongre’nin özel kanunu ile Filadelfiya’da kurulan (Bank of North Amerika-Kuzey Amerika Bankası) dır.

III. Türkiye’de Bankacılık

Türkiye’de bankacılık sektörünün geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Son yıllarda bankacılık sektörü Türk finans sektöründe öncü bir role sahip olmuş ve Türkiye ekonomisinin finansal liberalizasyonuna yönelik yapısal değişikliklere katkıda bulunarak önemli bir gelişme göstermiştir (Sayılğan,1999: 46).

Türk bankacılık sektörünün gelişimi ülkenin genel ekonomik yapısı ile doğru orantılı bir şekilde gelişmektedir. Osmanlı Devleti’nde modern anlamdaki ilk ticaret ve mevduat bankası, yabancı sermaye tarafından (İngiliz) 1856’da kurulan Osmanlı Bankası’dır. Söz konusu banka, ülkemizde kurulan ilk emisyon bankasıdır (Bakan, 2001: 31).

Cumhuriyet öncesinde 1911-1923 tarihleri arasında milli sermaye ile 21 banka kurulmuş ancak bunlar sektördeki yabancı bankaların kredi piyasasına egemen olmaları karşısında faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmışlardır. Bu bankalardan iflas ve tasfiyeler sonucu ancak 18’i Cumhuriyet dönemine geçebilmiştir. Ülkemiz, Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomik kalkınmaya önem vermiş, sınai ve ticari hayatı canlandırmak amacıyla ulusal bankacılığı geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda devlet teşvikiyle Türkiye İş Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası gibi bankalar kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise, İzmir İktisat Kongresinde bankacılığın geliştirilmesi için çok önemli kararlar alınmıştır. Bu vesileyle kurulan ilk banka Türkiye İş Bankası 1924 olmuştur. Ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla, sanayi ve ticaret sektörlerine kredi vermek ve çeşitli ticari girişimleri desteklemek görevlerini üstlenmiştir (Artun, 1983, 42). Bu dönemde faaliyete geçen diğer bir banka 1930 yılında faaliyete başlayan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası olmuştur (Yıldırım, 2006:3).

Cumhuriyet döneminde 1929 yılında Dünya Ekonomik Krizinin ortaya çıkması Türkiye ekonomisinde de finans sektörünün gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomilerde devletçilik ilkesinin ön plana çıkmasına neden olan kriz, özel sektörün gelişmesini çok uzun yıllar ötelemiştir (Parasız, 2000, 110). 1929-1930 dünya ekonomik bunalımının bankacılık üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçok banka faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Ülkemizdeki banka sayısı 1932 yılında 60 iken 1945’te 40’a düşmüş, şube sayısı da 483’den 411’e inmiştir. Bu gelişmeler 1934 yılında başlayan Birinci Beş yıllık Sanayi Planı’nın başlamasında önemli katkılar sunmuştur.

1930'lu yıllarda devletçilik ilkesi ile birlikte Sümerbank, Belediyeler Bankası, Etibank, Denizbank, Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuş, 1936 yılında 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1939–1945 döneminde İkinci Dünya Savaşının etkisiyle ekonomide yaşanan durgunluk bankacılık sektörüne de yansımıştır. 1945–1959 dönemi ise ülkemizde özel bankaların geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde liberal ekonomi politikaları benimsenmiş, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Pamukbank ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. Türkiye Bankalar Birliğinin kurulması da 1958 yılında gerçekleşmiştir. Planlı dönem olarak adlandırılan 1960– 1980 yılları arasında yaşanan başlıca gelişmeler ise bankacılık sektöründe devlet kontrolü ve etkisinin hissedilmesi, besi kalkınma ikisi ticari banka olmak üzere 7 bankanın kurulması, şube bankacılığına önem verilmesi, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesidir (Akbulak vd, 2004:85-86).

1980 sonrası dönemde ise; 24 Ocak 1980 kararları ile yurtiçi tasarruflarının artırılmak istenmesi ile bankacılık sektöründe büyük bir değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir (Çolak:2005a, 107). Bu dönemde “yapısal uyum ve dışa açık, piyasa ekonomisi güdümünde liberalizasyon” programı finansal kesimdeki reformların da belirleyicisi olmuştur (Köne, 2003: 21). Piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte gündeme gelen reform niteliğindeki yapısal değişiklikler ile bankacılık sektörünün ve mali sektörün gelişmesi ve büyümesi sağlanmıştır (TBB: 2002a). Bu anlamda atılan ilk adım Haziran 1980’de mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması olmuştur. Bu şekilde bankacılık sektöründe rekabetin artırılması, reel faiz yoluyla yurtiçi tasarrufların yukarı seviyelere çekilmesi ve mali sektöre derinlik kazandırması amaçlanmıştır (Binay, Kunter: 1998). Ancak ortaya çıkan faiz yarışı, fiyatlar genel düzeyinin ve döviz kurlarının hızlı bir artış eğilimine girmesine yol açmış, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir (Yağcılar, 2010: 107).

1980 sonrası dönemde Türk Bankacılık Sektörünü ilgilendiren gelişmeler açısından 1989 yılı, dikkat çekici gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bankalar arası rekabet özellikle bu dönemde şiddetlenmeye başlamıştır. Rekabeti arttıran nedenlerin başında, Türk bankacılık sistemine yeni bankaların girişi gelmektedir. Yeni bankaların ayırıcı özelliği, genellikle yabancı sermaye katılımıyla kurulmaları ve daha çok yatırım bankacılığına yönelmiş olmalarıdır. Artan rekabet bankaları yeni mali ürünler pazarlamaya, maliyetleri düşürücü önlemler almaya, sermaye piyasalarındaki faaliyetlerini geliştirmeye ve otomasyona yönlendirmiş bulunmaktadır. Bankalar arası rekabeti şiddetlendiren bir diğer gelişme de, 1988 yılında mevduat faizlerindeki aşırı yükselmenin bankaların kaynak maliyetini arttırması,

dolayısıyla bankaların verimli ve güvenli plasman yapmakta güçlükler ile karşılaşmalarındır (Bankalarımız 1989).

1980 sonrası politikaların bir sonucu olarak bankacılık sektöründe dışa açılma yönünde ortaya çıkan eğilim, ülkemizde şube açan yabancı bankaların bir sonucu olarak görülebilir. Bu rekabet, Türk Bankacılık Sektörünün etkinliğini de arttırmıştır (Yıldırım, Ülgen: 2006).

Birçok bankanın krize açık pozisyonda yakalanması, bankalardan ve aracı kuruluşlardan bazılarının ödeme gücüğü içine düşmesi, iflasların artmasına neden olmuştur. Mali sisteme olan güvenin yeniden kazanılması için mevduatın tamamına devlet güvencesi getirilmiş, mevduatın %100'ü TMSF kapsamına alınmıştır (Doğukanlı, 2001: 297). Ancak banka sisteminin denetiminde yaşanan zafiyetler nedeniyle sağlıklı bir yapılanma gerçekleştirilememiş, tersine, mali bünye sorunları daha da büyümüştür (Yağcılar, 2010:110). 1994 krizinin iki temel nedeni bulunmaktadır: 1989 yılında sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve bankaların yurtdışından sağladıkları ucuz kaynaklarla Hazine'ye kaynak sağlanması ve Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele çerçevesinde TL'yi değerli tutmaya çalışma politikasının yarattığı bankaların açık pozisyonları, 1989 yılında verilen yüksek ücret zamlarının iç talebi körüklemesidir (Binay, Kunter: 1998). Bankacılık sektörü 1994 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz sonucunda önemli kayıplarla karşılaşmış, üç banka tasfiye sürecine girmiştir. 1994 krizinin olumsuz etkileri kısa sürede atlatılmış (BDDK: 2002a),

1997 yılında Hazine'nin borçlanma maliyetinin belirleyici olduğu bir piyasada yükselen faiz oranları yanında bankaların üzerinde bulunan parasal ve mali yükler maliyetleri, dolayısıyla da karlılık performansını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Bankacılık sektörünün 1998 yılının ikinci yarısından itibaren sürekli olarak Merkez Bankasından yüksek miktarda ve maliyetle likidite sağlamak zorunda kalmıştır. Merkez Bankasından sağlanan kaynakların maliyetinin çok yüksek olması bankaların mali bünyelerindeki bozulmayı hızlandırmıştır. 1999 Aralık ayında uluslararası finans kuruluşlarınca desteklenen döviz kuruna dayalı bir istikrar programı başlatılmış, büyüme, enflasyon ve kamu finansmanı alanlarında olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme BDDK'nın kurulması ve Ağustos 2000'de faaliyetine resmen başlaması olmuştur. Tüm bu yaşanan olumlu gelişmelere rağmen yüksek enflasyonun önlenemediği iç borç sorununun ağırlaştığı, bankacılık kesiminin varlık ve yükümlülüklerinin vade yapısında risklerin doğmasına bağlı olarak sektörün giderek kırılganlaştığı görülmektedir (Celasun: 2002, 45). Yaşanan bu kırılganlık 2000'li yılların sonunda büyük bir devalüasyonun yaşanmasına neden olmuştur. 2001 yılı Şubat ayında yaşanan kriz bazı bankaların kapatılmasına bazılarının birleştirilmesine neden olmuş, yaşanan bu mali kriz kamu sektöründe başlayarak mali sektöre yayılan ve sonucunda reel sektör

üzerinde büyük sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. Bu krizin atlatılabilmesi için 2001 Mayıs ayında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmış ve alınan beş temel ekonomik karar şu şekilde olmuştur (Erdönmez, 2003: 45):

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kararlı biri biçimde sürdürülmesi,
- Bankacılık sektörünün, kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankalar basta olmak üzere hızlı ve kapsamlı şekilde yeniden yapılandırılması ve böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı ilişkiler kurulması,
- Kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirilmesi,
- Enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi,
- Bütün bunların etkin, esnek ve şeffaf bir yapıda gerçekleştirilmesini sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısının oluşturulması şeklinde belirlenmiştir.

2001 yılında yaşanan krizin ardından başlatılan bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programının aşamaları; kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yapılandırılmıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’ndaki (TMSF) bankaların sorunlarının en kısa sürede çözüme kavuşturulması, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, bankacılık sektöründe gözetim ve denetim etkinliğinin artırılması, sektörün daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olarak açıklanmıştır (TBB, 2003).

2002 yılına gelindiğinde, bankacılık sistemindeki yeniden yapılandırma sürecine ilişkin en önemli gelişme, önceki yıl para ve sermaye piyasalarında yaşanan kriz ve ekonomik faaliyetin hızla daralmasının da etkisiyle önemli ölçüde zarar gören bankacılık sisteminde derinleşen sorunların çözümü ve banka sermayelerinin güçlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulan özel program olmuştur. Program kapsamında özel bankalara sermaye desteğinin sağlanması yanında krizin de etkisiyle ödeme gücü olumsuz etkilenen; ekonomiye katma değer yarattığı düşünülen reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazanmaları için finansal yeniden yapılandırma programı başlatılmış, varlık yönetim şirketlerinin kurulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır (TBB, 2003).

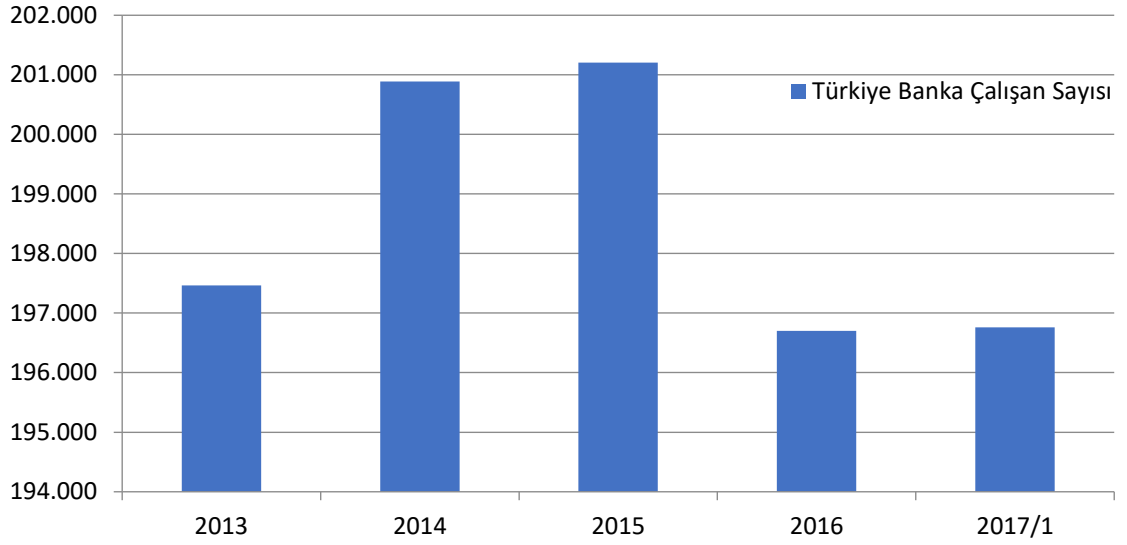
Türk bankacılık sektörü, 2004 yılının ilk yarısında genel olarak yurtiçi ekonomik ve siyasal ortamda sağlanan istikrar çerçevesinde büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde, diğer gelişmekte olan piyasalardan ayrı olarak, uluslararası piyasalardan Türkiye ekonomisinin performansına bağlı olarak, sermaye girişinin sürekliliği korunurken, yurtiçi talepteki artış bankacılık sektörünün aracılık fonksiyonunu geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kredi Kuruluşları Kanunu Tasarı Taslağı çalışmaları, Yeni Türk Lirasına geçiş çalışmalarının başlaması, Yapı Kredi Bankası’nın satışına ilişkin süreç ve Pamukbank-Halkbank birleşme

süreci yılın ilk yarısında sektör içinde gerçekleşen önemli gelişmeler olarak öne çıkmaktadır (BDDK, 2004).

Bankacılık sisteminde, 2005 yılında en önemli gelişme, yabancı yatırımcıların bankacılık sistemine doğrudan veya ortaklıklar yoluyla yaptıkları yatırımlar olmuştur. 2004 yılında Türk Ekonomi Bankası A.S. ve BNP Paribas ortaklığından sonra, T. Dış Ticaret Bankası A.S.'nin çoğunluk hisseleri Fortisbank tarafından alınmıştır. T. Dış Ticaret Bankası A.S. yılın ikinci yarısına, statüsü değişerek, Türkiye'de kurulmuş yabancı banka olarak girmiştir. Benzer şekilde, Koç Holding ve Uno Credito ortaklığı, Koç Finansal Hizmetler'in Yapı ve Kredi Bankası A.Ş'nin çoğunluk hisselerini almıştır. Sekerbank T.A.S ile Rabobank arasında sürdürülen görüşmeler ortaklık anlaşması ile sonuçlanmıştır. T. Garanti Bankası A.S.'nin yabancı yatırımcılar ile olan görüşmeleri de GE Consumer Finance ile yapılan ortaklık anlaşması ile sonuçlanmıştır (TBB, 2005b).

Türk Bankacılık sistemi 5411 sayılı bankacılık kanununa göre, mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere üç fonksiyonel grupta toplanmaktadır. Mevduat bankaları, mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak, katılım bankaları özel ve cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmakla yetkili kuruluşlardır. Kalkınma ve yatırım bankaları ise, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında kredi kullandıran ve özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlardır. Bankacılık sisteminde Ocak – Mart 2017 döneminde faaliyet gösteren banka sayısı 52'dir. Mevduat bankaları sayısı 34, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 13, katılım bankaları sayısı 5'dir. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli ve 21 tanesi yabancı sermayelidir. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3 tanesi ile katılım bankalarının 2 tanesi kamu sermayeli bankalardır.

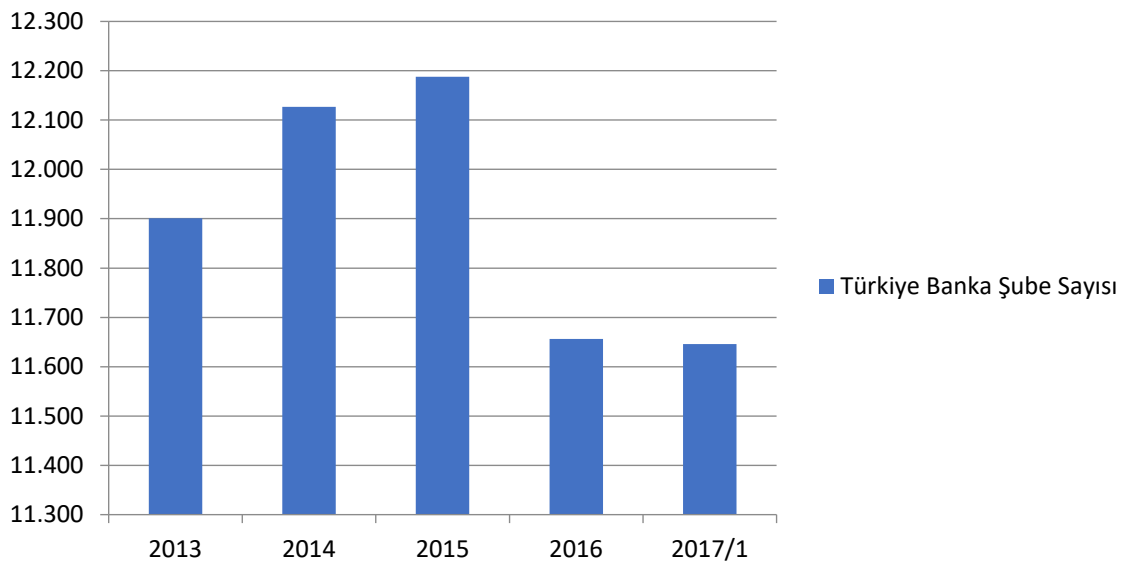
Türkiye Banka Çalışan Sayısı

Grafik 1: Türkiye Bankacılık sektörü istihdam Sayısı

Grafik 1’de Türk Bankacılık Sektörü 2015 yılı çalışan sayısı, 201.204 kişi iken 2016 yılında 196.699 kişiye gerilemiştir. Yıllar itibariyle 2016 yılında yaşanan bu istihdam gerilemesinin temel nedeni TMSF’ ye devir edilen bir katılım bankasının kapatılmasıdır. Aksi takdirde Türkiye bankacılık sektöründe son beş yıllık dönemde herhangi bir daralma söz konusu değildir.

Türkiye Banka Şube Sayısı

Grafik 2: Türkiye Bankacılık Şube Sayısı

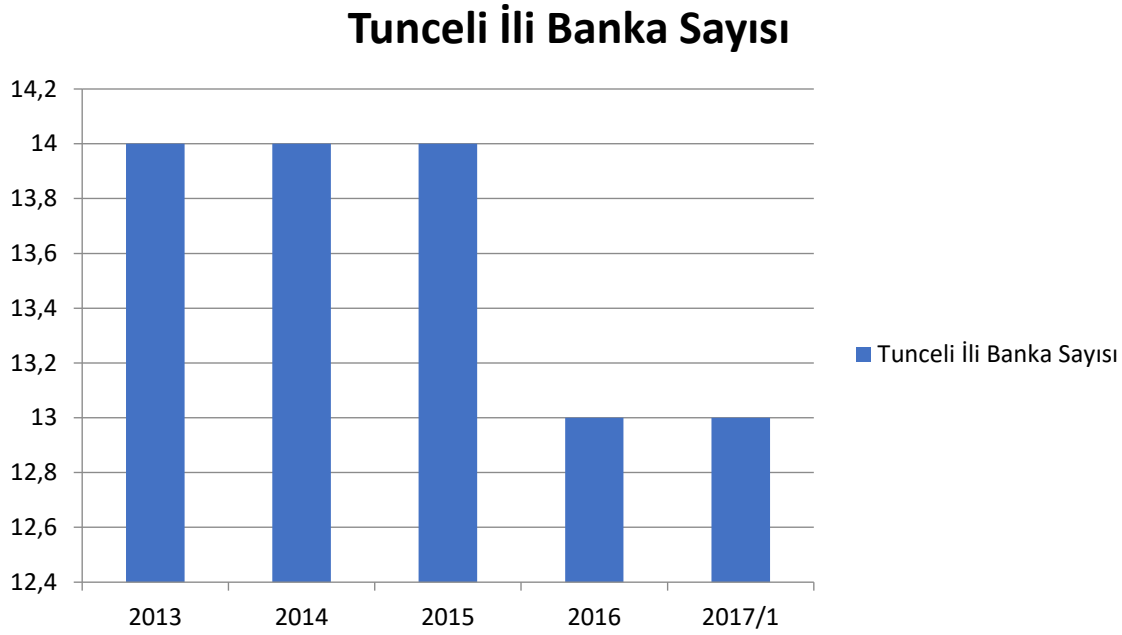

Mart 2017 itibariyle mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının toplam şube sayısı 11.646'tır. Bu rakam 2016 yılsonuna göre 10 adet, geçen yılın aynı dönemine göre 431 adet azalmıştır. Ocak-Mart 2017 dönemi itibariyle mevduat bankalarında banka başına ortalama şube sayısı 315 olmuştur. Bu rakam kamusal sermayeli mevduat bankalarında 1.236, özel sermayeli mevduat bankalarında 459, yabancı sermayeli bankalarda ise 137'dir.

Grafik 2'de dikkat çeken 2016 yılı Türkiye şube sayısının 2015 yılına göre gerilemesi Grafik 1'de Türkiye bankacılık sektöründe istihdam sayısına paralel bir gelişme olup 2016 yılında kapatılan banka ile ilişkilendirmemiz mümkündür.

IV. Tunceli İlinde Bankacılık

Bu bölümde Tunceli ilindeki bankacılık rakamları BDDK verileri doğrultusunda analiz edilerek, son beş yılda ilin finansal yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

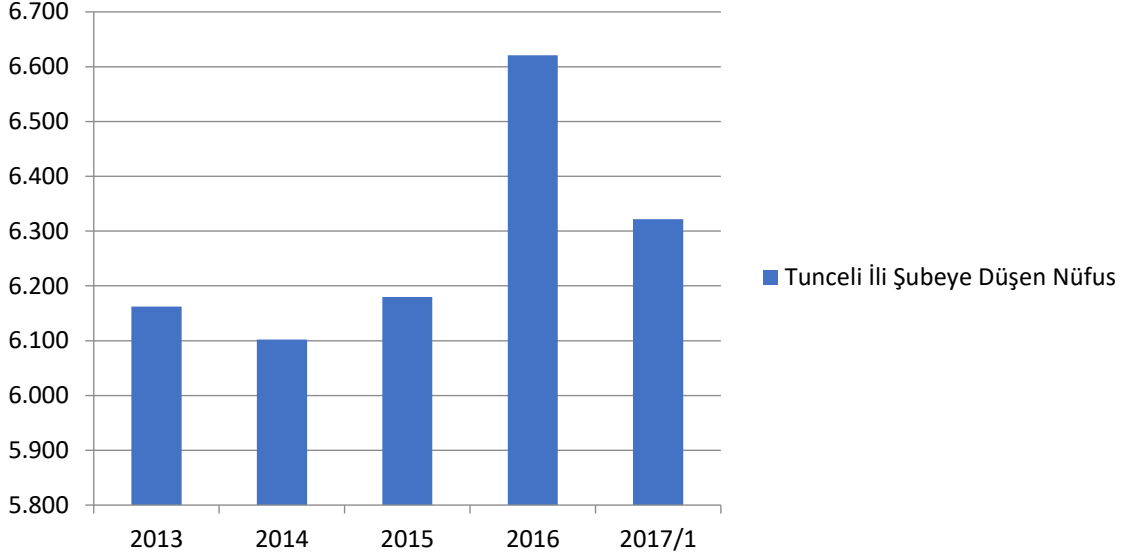

Grafik 3: Tunceli İli Banka Şube Sayısı

Tunceli ili banka şube sayısı 2017 ilk üç aylık dönem itibariyle 13'tür, daha önceki dönemlerde 14 şube olan ilde bir bankanın şubesini kapatması ile 13'e gerilemiştir. Şehrin ekonomisinin hayvancılığa dayanması, coğrafi şartların elverişsizliği nedeni ile tarımın istenilen düzeyde yapılamaması, ağır sanayinin bulunmaması, finansal yapısını da olumsuz etkilemektedir. Grafik 3'te görüldüğü üzere 13 adet banka şubesi olan ilde bankaların tamamı mevduat bankasıdır. 2017/1 dönem itibariyle ilde açılan katılım bankası bulunmamakta, bu da ilin sosyo-kültürel yapısının katılım bankacılığı çalışma sistemi benimsemediğini

göstermektedir. İl de En çok şube sayısının 8 şube ile T.C. Ziraat bankasına ait olması, bankaların karlılıktan çok, kamu hizmeti verebilme ilkesini benimsendiği söylenilebilir.

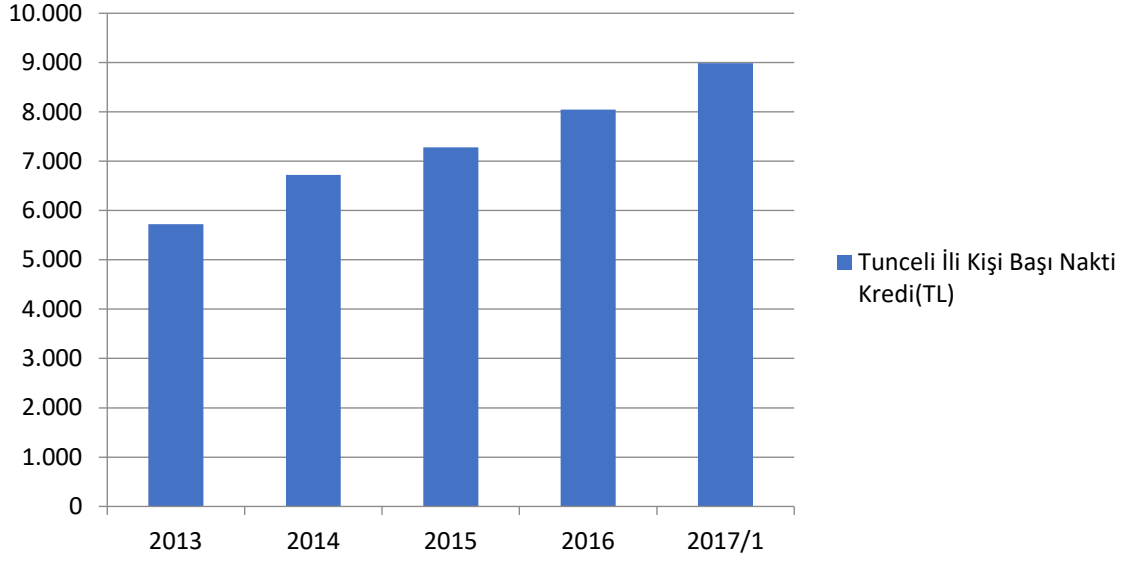
Tunceli İli Şubeye Düşen Nüfus

Grafik 4: Tunceli İli Şubeye Düşen Nüfus

Tunceli ilinin 2017 ilk üç aylık dönem itibariyle 82.193 olan nüfusu bir önceki yıla %4,51 oranında azalmış olması nüfusun 3.883 kişiyi 2016 yılına göre azaldığını göstermektedir. 2017/1 döneminde şubeye düşen nüfusun azalma nedeni, il nüfusunun azalması olarak gösterilebilmektedir. Ülke genelinde her 9.183 kişiye bir banka şubesinin düşmesinden yola çıkarak Tunceli ilinde bu rakamın 6.300 kişi olması ülke ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Çok hızlı iç göç veren Tunceli ilinde bir sonraki dönemlerde banka şube sayısının azalması olası görünmektedir.

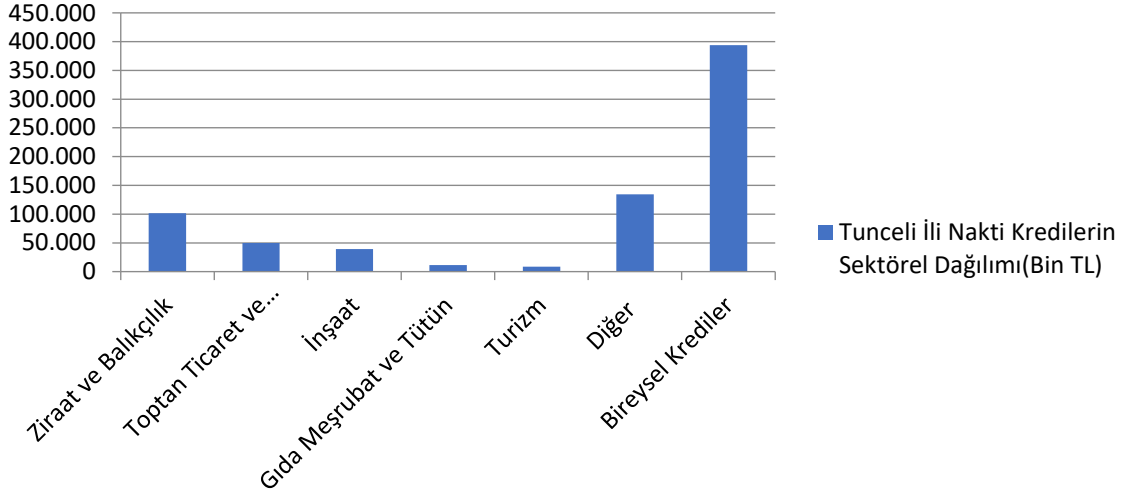
Tunceli İli Kişi Başı Nakdi Kredi(TL)

Grafik 5: Tunceli İli Kişi Başı Nakdi Kredi (TL)

Grafik 5'te görüldüğü gibi 2017/1 dönem itibariyle kişi başı nakdi kredinin 9.000TL olduğu görülmektedir. 2013 yılında 5.800 TL olan kişi başı ortalama borç miktarının son 4 yılda %55 düzeylerinde artışı gözlemlenmektedir. Bu da Ülke genelinde olduğu gibi Tunceli ilinde de yıllar itibariyle bireylerin borçlanma oranının giderek arttığı göstermektedir. Türkiye kişi başı ortalama nakdi kredi miktarının 11.000TL olduğundan yola çıkarak İlin kişi başı nakdi kredi miktarının, Türkiye kişi başı ortalama borç miktarının altında kaldığını göstermektedir. Bu durumu iki önemli faktör ile açıklamak mümkündür, ilin ekonomisinin kısıtlı tarım faaliyetlerine dayanması, ağır sanayi faaliyetlerinin olmaması birinci önemli neden iken, diğer önemli unsur halkın sosyo – kültürel yapısı gereği borçlanmayı sevmedikleri geleceğe yönelik sürekli kendilerini finansal açıdan güvende tutmak istedikleri, faktörleri etkili olmaktadır.

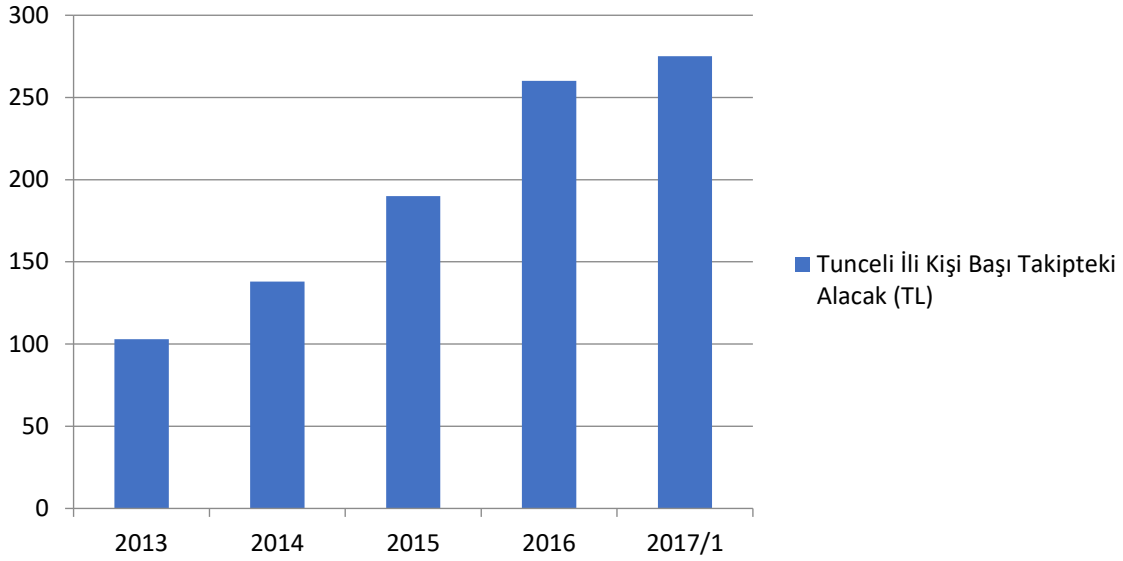
Tunceli İli Nakdi Kredilerin Sektörel Dağılımı(Bin TL)

Grafik 6: Tunceli Nakdi Kredilerin Sektörel Dağılımı (Bin TL)

Tunceli ilinde 2017/1 dönem sonu itibariyle kullanılan 738.662 bin TL kredinin yaklaşık 400.000 bin TL si bireysel tüketicilerin kullandığı konut, taşıt, kredi kartı vb kredilerden oluşurken, yaklaşık 100.000 bin TL si balıkçılık sektöründe kullanılan kredileri, 43.000 bin TL si toptan ticaret sektörü, 33.000 bin TL si İnşaat sektöründe kullanılan kredileri oluşturmaktadır. İl ekonomisinin tarıma dayalı olması, ilin coğrafik yapısı gereği tarım alanlarının sınırlı olması, ilin en önemli ekonomik geçim kaynağının balıkçılık olduğunu göstermektedir. Coğrafi yapı gereği ilin bol akarsu kaynakları ile çevrili olması Keban baraj gölünün bir kısmının il sınırları içerisinde kalması balıkçılık sektörünün gelişme nedenleri olarak sıralanabilmektedir.

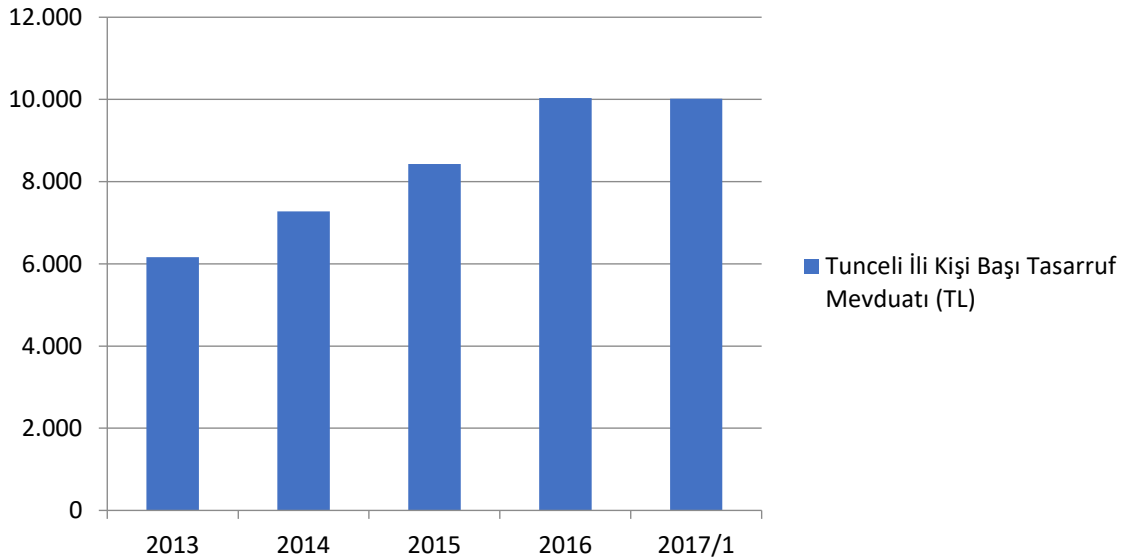
Tunceli İli Kişi Başı Takipteki Alacak (TL)

Grafik 7: Tunceli İli Kişi Başı Takipteki Alacak (TL)

Grafik 7’de görüldüğü gibi 2017/1 dönem itibariyle takipteki alacak 275 TL dir. Türkiye kişi başı takipteki alacak miktarının 585 TL olması Tunceli ilinin takipteki alacak miktarının ülke ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. Bu da Tunceli ilinin birçok ile göre finansal borçların geri ödenmesi konusunda daha sağlam olduğu görülmektedir.

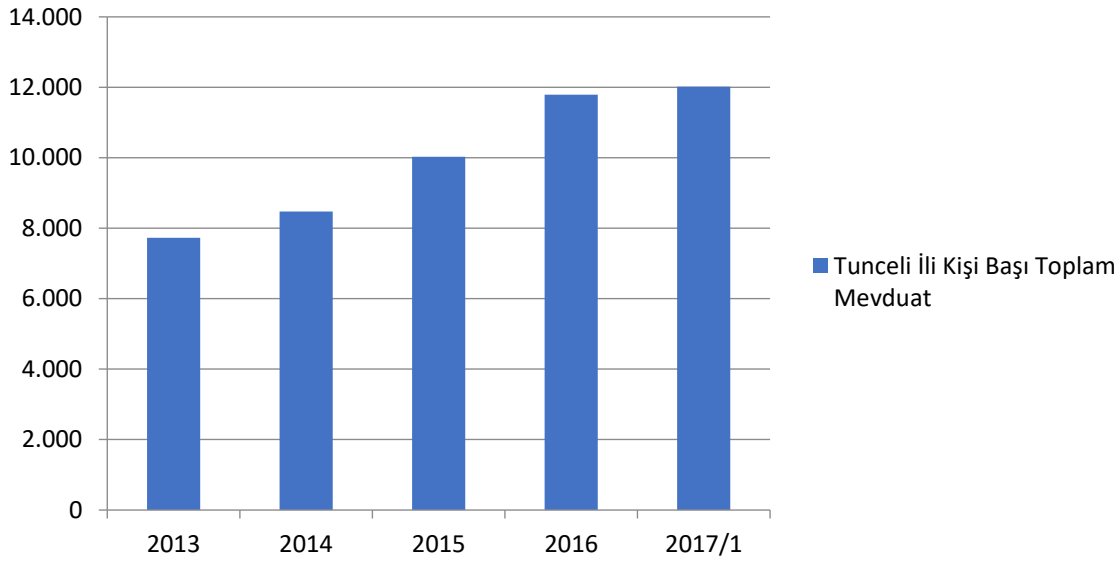
Tunceli İli Kişi Başı Tasarruf Mevduatı (TL)

Grafik 8: Tunceli İli Kişi Başı Tasarruf Mevduatı (TL)

Tunceli ilinin 2017/1 dönem itibariyle kişi başı tasarruf mevduatı 10.020 TL'dir Türkiye kişi başı tasarruf mevduatı miktarının 7.500 TL olması, ilin ülke ortalamasının üzerinde tasarrufunun olduğunu göstermektedir. Grafik 5 de görülen kişi başı nakdi kredi tutarından fazla mevduatın bulunması ilin finansal yapısı açısından çok büyük bir avantajdır. Türkiye'de sadece 2017/1 dönem itibariyle 7 ilin kişi başı tasarruf mevduatı miktarının, kişi başı nakdi kredi miktarından fazla olduğu BDDK verilerinden ortaya konulmaktadır. Borcu tasarruflarından az olan iller sıralamasında ilk sırada Tunceli ardından, Ankara, Zonguldak, Aksaray, Uşak, İstanbul ve Bartın takip etmektedir. İlin nakdi kredi/Mevduat oranının %75 seviyelerinde olması bireylerin tasarruflarının %75 ile nakdi kredilerini istedikleri an ödeyebileceklerini göstermektedir. Tunceli halkının Türkiye'nin diğer illerinde yaşayan bireylere göre finansal açıdan en şanslı bireyler olduğu görülmektedir.

Tunceli İli Kişi Başı Toplam Mevduat

Grafik 9: Tunceli İli Kişi Başı Toplam Mevduatı (TL)

Grafik 9'da 2017/1 dönem itibariyle Tunceli ilinin kişi başı toplam mevduatı 12.016 TL olmuştur. Grafik 8'deki kişi başı tasarruf mevduatı ile karşılaştırıldığında aynı dönem itibariyle bireylerin mevduatlarının 2.000TL'lik kısmını tasarrufa çevirmediğini görülmektedir. Bu durum ilde yaklaşık 170 milyon atıl fon olduğunu ortaya koymaktadır. İlde bireylerin tasarruf mevduatlarının borçlarından yüksek olması bireylerin sürekli kendilerini finansal açıdan güvende tuttukları gibi, mevduatlarının %20'lik kısmını da tasarruf olarak değerlendirmeyip, ortaya çıkabilecek riskli durumlar için nakit olarak tuttuklarını gösteriyor.

Sonuç ve Öneriler

Bankaların ekonomideki temel görevleri; finansal olarak bireylere aracılık ederek, bireylerin tasarruflarını başka bireylere güvenli bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, atıl fonların ekonomiye aktarılmasında ve ülkelerin kalkınmasında en önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla, bankacılık sektöründe yaşanan her türlü olumsuz gelişmenin ülke ekonomilerinde bedeli ağır olmaktadır. Bankacılık sisteminde, sistemi işleyen bankaların teşebbüs olarak yüklendiği operasyonel, mali ve piyasa odaklı riskleri yanında kredi verilecek kişilerin seçimi noktasında asimetrik bilgi, ahlaki tehlike ve ters seçim gibi tuzaklarla da karşılaşılmaktadır. Bankaların atıl fonlarını ekonomiye kazandırırken ters seçim tuzakları içinde olması bireylerin geri ödemelerinde sıkıntılara girmesine ve bankaların kendi borçlarını dahi ödeyemeyecekleri duruma girmesi dolayısıyla sektörel anlamda krize, reel sektörün işleyişine aksaklığa, makro ve mikro anlamda ekonomik istikrarın bozulmasına neden olacaktır. Bütün bu nedenlerden dolayı ülkelerde ekonomiye yön veren yasa koyucu düzenleyici ve denetleyici tüm kurumların bankacılık sektörünün istikrarına ve sağlamlığına ilişkin tedbirler olarak sektörün etkin verimli çalışmasını temin etmeye çalışmaları gerekmektedir.

Türk Bankacılık sektörünün gelişiminde görüldüğü üzere yaşanan birçok olumsuzluk düzensizlik ve kargaşa ülkenin makroekonomik anlamda dengelerini ileri derecede etkilemiştir. En son yaşanan 2001 krizi ve ardından BDDK kurulması kamu ve özel bankalar arasında birçok farklılığı ortadan kaldıran yasa ve kurallar, sektörün yasalar dahilinde daha şeffaf hale getirilmiştir. 2001 yılında yapılan düzenlemeler ile 2016 yılına kadar sektörel anlamda herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşılmamıştır.

Bankacılık sektörü ülke ve şehir ekonomileri ile ilgili doğrudan ilişkili olduğu için ilgili bölgelerin ekonomileri hakkında doğrudan bilgi vermektedir. Bu doğrultuda BDDK' dan ve TBB'den alınan verilere dayanarak, Tunceli ili ile ilgili finansal rakamlar ilin sektörel gelişimini ekonomik faaliyetleri ile ilgili verileri ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda; Tunceli ilinde 2017/1 dönem itibariyle 13 banka şubesinin olduğu ve şubeye düşen ortalama nüfusun, 6.300 kişi olduğu görülmektedir. Şubeye düşen ortalama nüfusun Türkiye ortalamasının altında kalması, ülke geneline göre banka şube sayısının fazla olduğunu göstermektedir. İlde faaliyet gösteren bankalardan Ziraat bankasının fazla olması, ekonomik faaliyetleri yönlendirme anlayışından çok kamu hizmet verme ilkesinin hakim olduğunu gösteriyor. Tunceli ilinin 7 ilçesinin olması ve bütün ilçelerde Ziraat bankasının olması geri kalan 6 şubenin ise 6 farklı bankaya ait şubelerin il merkezinde toplandığı verisi, hizmet ağırlıklı bir bankacılık

faaliyetlerinin olduğunu destekler niteliktedir. Örneğin; nüfusu 1.300 kişi olan Pülümür ilçesinde Ziraat bankası şubesinin olması; bankacılığın temel görevi olan atıl fonların ekonomiye kazandırılmasından çok, bireylerin ödeme ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Tunceli ilinde kullanılan kişi başı kredilerin Türkiye ortalamasının altında olması ilin sanayi faaliyetlerinin olmamasını, kişi başı mevduatlarının kişi başı nakdi kredileri % 75 oranında karşılaması ve Ülke olarak kişi başı mevduatlarının kişi başı borçlarından yüksek olan 7 ilden birinci sırada yer alması, bireylerin çok fazla kredi kullanmadıklarını göstermektedir. İlde kredi talebinin az olması il ekonomisinin tarıma dayalı olmasına, ağırlıklı nüfusun kamu hizmet sektörü olduğunun bir göstergesidir. Ancak, ülkemizde birçok ilin ekonomik yapısı Tunceli ili ile benzerlik göstermesine rağmen kullanılan krediler, bireylerin tasarruflarından daha düşük değildir. Bu da Tunceli ilinde yaşayan bireylerin sosyal yapıları gereği çok fazla ekonomik risk üstlenmedikleri, sürekli bir şekilde kendilerini güvende tutmaları sosyal bir yaşam prensibi olarak tanımlanabilir. Tunceli ilinin bireylerin etnik sosyal mezheplerinin ülke etnik gruplarına göre çok farklı olması ekonomik yaşam modellerini de etkilediği düşünülmektedir. Türkiye'nin diğer illerine göre farklı bir etnik yapısı olan Tunceli'nin bu sosyo-etnik yapısının ekonomik yaşam biçimlerine yansıdığını görmek mümkündür.

Tunceli ilinde kullanılan nakdi kredilerin sektörel dağılımda ilk sırada ziraat ve balıkçılığın olması, ilin ekonomisinin tarıma ve ilin dağlık bir bölge olması, bol akarsu kaynaklarının var olması nedeniyle tarım da balıkçılık faaliyetlerinin ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Pülümür, Munzur peri çayları ve birçok baraj gölü tatlı su kaynağının olması, ülkemizin birçok iline ve yurtdışına balık ihracatı mevcuttur. Sektörel kredilerin dağılımda ikinci sırada yer alan toptancılık faaliyetleri ilde toptancılık sektörünün yaygın olduğunu gıda ve tekstil konusunda, toptancıların birey ihtiyaçları için faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür.

- AKBULAK, Y., Kavaklı, E., Tokmak, A., (2004). Kayıp Yıllar, Türkiye’de 1980’li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri, Beta Ya., No. 1516, 1.B., İstanbul.
- ARTUN, Tuncay. (1983), İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BAKAN, Sumru. (2001), Osmanlı’dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi, İktisat Dergisi, Sayı: 417.
- BDDK, Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu, Ekim 2004.
- BiNAY, S, KUNTER, K., “Mali Liberallesmede Merkez Bankası’nın Rolü 1980- 1997”, TCMB Arastırma Genel Müdürlüğü, Tartırma Tebligleri, Sayı 9803, Aralık 1998.
- CELASUN, M, “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, Küresellesme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum içinde, Editör: Ahmet Alpay Dikmen, _maj Yayınevi, Ankara, 2002.
- ÇOLAK, Ö.F., (2005). Finansal Piyasalar ve Para Politikası, içinde, “Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Banka Birleşmeleri”, (COSKUN, N. ile birlikte), Nobel Ya., 4. Baskı, Ankara.
- DOGUKANLI, H., Uluslararası Finans, Nobel Yayınevi., 1. Baskı, Adana, 2001.
- ERDÖNMEZ, P.A., “Avrupa Birliği Finansal Entegrasyon Sürecinde Bankacılık Sektörü”, Bankacılar Dergisi, Sayı 50, 2004.
- GÜNAL, H., (2008). “Bankacılık Sektörü”, www.yenimakale.com, 12 Eylül 2008 Ekonomi Dergisi.
- KÖNE, A.,Ç., “Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği”, Dogus Üniversitesi Dergisi, 4 (2), 2003.
- SAYILGAN, Şevket. (1999), Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri, Finans Dünyası, Sayı: 117.
- TBB, “Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi: TBB’nin Değerlendirme ve Önerileri”, Bankacılar Dergisi, Sayı. 43, Aralık 2002b.
- TBB, Türk Bankacılık Sistemi: Eylül 2005, Bankacılar Dergisi, Sayı 55, 2005b.

YAĞCILAR, Gamze Göçmen,(2010), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi, Isparta.

YILDIRIM, O., ÜLGEN, S., “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelisim Süreci”, Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar, Yıl 43, Sayı 504, Mart 2006.

YILDIRIM, Oğuz. (2003), Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları, Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 27, Ankara.

<http://ebulten.bddk.org.tr/finturk> (Erişim Tarihi 11/05/2017)

<http://www.yenimakale.com/bankacilik-sektoru.html> (Erişim Tarihi 17/07/2017)

<http://www.dunyaninilkleri.com/ilkler/dunyadaki-ilk-banka.html> (Erişim Tarihi 05/08/2017)

(Erişim Tarihi 22/09/2017)

<https://www.tarihnotlari.com/bankaciligin-tarihcesi/> (Erişim Tarihi 19.07.2017)

<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (Erişim Tarihi 1/07/2017)

DOĞRUSAL PROGRAMLAMA YÖNTEMLERİ KULLANILARAK KÜÇÜK İŞLETMELERDEKİ KAR PAYLARININ ARTIRILMASI: MERT CAM ÖRNEĞİ

Serkan METİN*

İbrahim TÜRKOĞLU**

ÖZ

Doğrusal programlama yöntemleri endüstrideki üretim modellerinin gelişmesiyle birlikte oluşan yüksek veri kümelerinin anlamlandırılması amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle otomasyon sistemlerine sahip olan büyük firmaların temel amaçlarından biri bu devasa veri havuzundan en anlamlı sonuçları çıkartarak karar verme süreçlerinde etkin bir şekilde kullanabilmektir. Bununla birlikte özellikle imalat yapmayan sadece hazır malzeme kullanarak üretim yapan küçük ölçekli firmaların temel amacı, üretimdeki maliyetleri asgari seviyeye indirmek ve buna karşılık kar payını en üst seviyeye çekmektir. Günümüz ekonomik şartlarından dolayı, fire oranını azaltmayı amaçlayan bu işlem bu tür firmaların mali açıdan ayakta durmaları için hayati önem taşımaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışma ile cam kesim işletmesi olan Mert cam firmasına ait veriler kullanılarak işletmenin cam kesimi sırasında oluşan fire oranları doğrusal programlama yöntemleri kullanılarak en aza indirgenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrusal programlama, Optimizasyon, Simpleks yöntem, Cam Kesimi, Sayısal Yöntemler.

* Öğr.Gör., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi, smetin@firat.edu.tr

** Prof.Dr.,Fırat Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, iturkoglu@firat.edu.tr

INCREASING PROFIT SHARES IN SMALL BUSINESSES USING LINEAR PROGRAMMING METHODS: MERT GLASS EXAMPLE

ABSTRACT

Linear programming methods are used for the purpose of understanding the high data sets that occur together with the development of the production models in the industry. One of the main objectives of large firms, especially those with automation systems, is to be able to effectively use these gigantic data pools in decision-making processes by extracting the most meaningful results. Nevertheless, the main purpose of small-scale firms, especially those who do not manufacture, using only ready-made materials, is to reduce the production costs to the minimum level and increase the profit share to the highest level. Due to today's economic conditions, this process, which aims to reduce the rate of shrinkage, is vital for the financial standing of such companies. In this context, it is aimed to reduce the waste rates generated during the study period by using linear programming methods. Mert Glass Company's data were used in this study.

Keywords: Linear Programming, Optimization, Simplex Method, Glass Cutting, Numerical Methods.

1.Giriş

18.yüzyılda başlayan endüstri devrimi ile birlikte üretim sektöründe hızlı bir makineleşme sürecine girilmiştir. Makineleşme süreci aynı zamanda endüstri sisteminin de oluşmasına neden olmuştur. O dönem içerisinde endüstri sisteminin en önemli problemi yüksek kârın nasıl elde edilebileceği sorusuydu. Bu probleme çözüm bulmak o gün için çokta büyük bir sorun değildi. Zaman içerisinde gelişen teknolojiler ve insan nüfusunun hızlı artışı ile birlikte azalan hammadde kaynakları işletmelere yeni problemler oluşturmuştur.

Günümüz rekabet ortamında aynı sektörde birçok firma faaliyet göstermektedir. Bu firmaların sektörde belli bir süreklilik sağlayabilmeleri maddi kaynaklarını en uygun şekilde kullanmalarına ve yönetmelerine bağlıdır. Yeni teknolojik sistemlerin karmaşıklığı, faaliyet gösterilen sektörün büyüklüğü, sınırların ortadan kalkmış olmasından dolayı oluşan rekabet piyasası ve çok hızlı bir şekilde değişen arz talep ilişkileri nedeniyle stratejik yönetim planlamasını zorunlu hale getirmektedir.

Stratejik yönetim, bir işletmenin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşabilmesini sağlamak için doğru yöntemlerin geliştirilmesi ve doğru kararların verilmesi sürecidir. Günümüz işletmelerine bakıldığında sadece üretim yapan şirketler yer almamaktadır. Artık hastaneler, eğitim kurumları, turizm firmaları da sektörlerde birçok büyük işletmeler gibi stratejik yönetim sistemleri oluşturmak zorunda kalmıştır. İşletmelerin karmaşık bir yapıya sahip olmaları karar

verme sürecinde birçok faktörü aynı anda değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple stratejik yönetimin bilimsel bir temele dayandırılması zorunlu hale gelmektedir. Stratejik yönetim planlarına bakıldığında genel olarak en düşük maliyetle en yüksek kâr nasıl yapılır sorusuna cevap aranmaktadır. Bu doğrusal probleme en uygun bilimsel çözüm tekniklerinin başında doğrusal programlama yöntemi gelmektedir.

Doğrusal programlama, işletmelere ait girdilerin çıktılara olana etkisini doğrusal bir matematiksel modelle ifade edilmesidir. Doğrusal programla bir optimizasyon yöntemidir. Optimizasyon bir probleme ait en uygun çözümü gösterir. İşletmelerdeki temel optimizasyon problemi en düşük maliyetle en yüksek kârın nasıl elde edilebileceğidir.

2. Doğrusal Programlama

Yöneylem araştırması, işletmelerin yönetimi esnasında kullanılan bilimsel bir karar verme yöntemidir. Yöneylem araştırması işletmelerde karşılaşılan problemleri oluşturduğu sistem dâhilinde bir bütün olarak ele alır(Yücel,2004). Yöneylem araştırma teknikleri endüstride ilk olarak 1947 yılında kullanılmıştır. George Dantzig'in geliştirmiş olduğu Simpleks Algoritmasını işletmedeki problemlere uygulaması bu alandaki ilk gerçek uygulama olmuştur. Bilgisayar yazılımlarını gelişmesiyle birlikte Simpleks algoritması işletmelerde sadece dağıtım problemlerinde değil işletmenin her aşamasındaki karar verme mekanizmalarında kullanılmaya başlanmıştır.

Yöneylem araştırması tekniklerinin karmaşık problemler için kullanılmasına olanak sağlayan gelişme doğrusal programlama tekniklerinin geliştirilmesi olmuştur.

Doğrusal programlama, işletmelerde yönetici konumundaki kişilere karar verme aşamasında yardımcı olması için geliştirilmiş problem çözme yöntemleridir. İşletmelerin sahip olduğu varlıkların doğrusal bir matematiksel denklemlerle ifade edilerek belirlenen kısıtlayıcılarla birlikte bir amaç fonksiyonunu çözümünün elde edilmesini olarak da tanımlanır(Bazaraa ve Jarvis, 1977). Doğrusal programlamanın en basit tanımı sistemi oluşturan modele ait amaç fonksiyonu ve kısıtlayıcıların doğrusal olmasıdır(Greig 1980). Doğrusal programlama optimizasyon problemleri için kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir(Edgar 2001). Doğrusal programlama, belirlenen kısıtlayıcı ve değişken değerlerine bağlı kalarak kısıtlı kaynakları optimum şekilde kullanarak amaç fonksiyonunda istenen değerlere ulaşmaktır(Trueman,1981).

Doğrusal programlamanın asıl konusu eldeki mevcut olan kısıtlı kaynakların en yüksek verimle nasıl kullanılacağını belirlemektir. Kaynakların kısıtlı olması üretim aşamasında hangi

oranda kullanılacaklarını önemli hale getirmektedir (Avraloğlu,1981). Kısıtlı kaynakları optimal şekilde dağıtarak elde edilecek kârı maksimum yapmak yada oluşacak maliyeti minimum düzeyde tutmak için doğrusal programlama yöntemlerinden faydalanılmaktadır(Dowling,1993).

İşletmelerde doğrusal programlama yöntemleri işletmenin maliyetlerini oluşturan makine, insan gücü, zaman, hammadde, ulaşım, gibi değişkenlerin en yüksek kârı elde edecek şekilde organize etmek için kullanılmaktadır. Doğrusal programlama yöntemleri optimizasyon işlemlerinde sağladığı kolaylıklar fark edildikten sonra petrol rafinerisi gibi maliyet kayıplarının fazla olduğu tesislerde de kolayca uygulanmaya başlanmıştır(Ganji, 2010:1).

2.1. Doğrusal Programlamanın Varsayımları

Bir işletmenin karşılaştığı problemlere doğrusal programla yöntemleri ile çözüm bulabilmek için öncelikle probleme ait matematiksel bir denklem oluşturmak gerekir. Oluşturulan matematiksel denklemin problemi çözüme ulaştırabilmesi için belli standartlara bağlı kalması gerekir. Bu standartları belirleyen genel kabul gören başlıca varsayımlar aşağıda verilmiştir(Kara,1991).

- Doğrusallık
- Toplanabilirlik
- Bölünebilirlik
- Kesinlilik

2.2. Doğrusal Programlamada Model Kurma

Model, gerçek bir sistemin yerin tutacak ve verilen girdilere benzer tepkileri gösterecek olan eşdeğerine denir. Doğrusal programlama yöntemlerinde modeller matematiksel olarak ifade edilir. Bu matematiksel modeller oluşturulurken aşağıda belirtilen dört unsuru içerisinde bulundurmalıdır(William,1999)

- Karar değişkenleri
- Amaç fonksiyonu
- Kısıtlayıcılar
- Parametreler

2.3. Doğrusal Programlama Çözüm Teknikleri

Doğrusal programlama modellerinin çözümünde yaygın olarak iki metot kullanılmaktadır. Grafikselleştirme yöntemi değişken sayısı kısıtlı olduğundan karmaşık problemler

çözülememektedir. Değişken sayısı ikiden fazla olduğunda çözüm için simpleks metot kullanılmaktadır.

2.3.1. Grafiksel Metot

Grafiksel metot, değişken sayısının iki olduğu problemler için uygulanan çözüm yöntemidir. Grafiksel metotla çözüm yapılırken, problemin çözümü için oluşturulan matematiksel model içerisinde bulunan kısıtlayıcılara ait doğru denklemleri çözüldükten sonra elde edilen grafik içerisinde kısıtlayıcılara ait eşitsizlikleri sağlayan bölge çözüm olarak kabul edilir. Çözüm alanını sınırlayan doğrular üzerinde en uygun çözümü sağlayan noktalar bulunur(Taha, 2007).

2.3.2. Simpleks Metodu

1947 yılında Dantzing tarafından geliştirilen Simpleks metod çok değişkenli doğrusal programlama problemleri için uygun çözüm yöntemi sağlamıştır. Simpleks metod tekrarlı çözüm sistemine sahiptir. Bu özelliğinden dolayı Simpleks algoritması olarak da adlandırılmaktadır.

2.4. Duyarlılık Analizleri

Duyarlılık analizi, probleme ait en uygun çözümdeki parametrelerde değişiklik yapıp yapılamayacağını belirlemek için uygulanır. Parametreler yeni değerler alabiliyorlarsa bunun çözüme etkisinin nasıl olacağını ve yeni bir en uygun çözümün nasıl bulunulacağını belirlemek için yapılır(Taha, 2007). Duyarlılık analizi en uygun çözüm bulunduktan sonra yapılır(Sariaslan, 1986).

3. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Elazığ Sanayi Bölgesinde bulunan pimapen cam üreten firmanın verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Firma hazır aldığı cam kalıplarda kesim yaparak farklı boyutlarda pencere camı üretmektedir. Yöntem olarak Simplex yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi Lingo programı tarafından yapılmıştır.

4. Bulgular

Firma cam kesimi için 320*200 cm boyutunda kalıp cam tabakası kullanmaktadır. Bu cam kalıp ile 120*45, 170*70, 80*70, 90*40, 100*50 boyutlarında kesim yapılmaktadır. Kesim boyutları ile ilgili olarak Tablo 1’de verilen kombinasyonlar kullanılmıştır.

	120*45	170*70	80*70	90*40	100*50	kayıp	
--	--------	--------	-------	-------	--------	-------	--

320*200	1	1				30*85	2550
	1		1	1		30*45	1350
	1		1		1	20*35	700
	1			2		20*75	1500
	1				2	55	55
		1	1			70*60	4200
		1		2		20	20
		1			1	50*80	4000
			1	1	1	50*40	2000
			1	2		60*50	3000
			1		2	40*30	1200
			2	1		70*20	1400
			2		1	60*10	600
				1	2	30*60	1800
				3		50*80	4000
					3	20*50	1000
2		1			40	40	

Tablo 1: Kesim kombinasyonları

Tablo içerisinde kaybın 2000 cm²'den fazla olan seçenekler çıkarılarak Tablo 2'deki veriler elde edilmiştir.

	120*45	170*70	80*70	90*40	100*50	kayıp	
x1	1		1	1		30*45	1350
x2	1		1		1	20*35	700
x3	1			2		20*75	1500
x4	1				2	55	55
x5		1		2		20	20
x6			1	1	1	50*40	2000
x7			1		2	40*30	1200
x8			2	1		70*20	1400
x9			2		1	60*10	600
x10				1	2	30*60	1800
x11					3	20*50	1000
x12	2		1			40	40

Tablo 2: Kayıp değerlerin çıkarılmış kombinasyonları

Firma 120*45 boyutlarında günlük en az 50 adet, 170*70 boyutlarında en az 100 adet, 80*70 boyutlarında 100 adet, 90*40 boyutlarında en az 75 ve 100*50 boyutlarında en az 75 adet üretim yapması gerekmektedir. Bu kısıtlamalar kullanılarak aşağıdaki doğrusal programlama modeli oluşturulmuştur.

$$X1+X2+X3+X4+2X12 \geq 50;$$

$$X5 \geq 100;$$

$$X1+X2+X6+X7+2X8+2X9+X12 \geq 100;$$

$$X1+2X3+2X5+X6+X8+X10 \geq 75;$$

$$X2+2X4+X6+2X7+X9+2X10+3X11 \geq 75;$$

Oluşturulan doğrusal programlama modeli Lingo 15.0 programında çözümlenerek Tablo 3'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Variable	Value	Reduced Cost
x1	0.000000	0.3333333
x2	50,00000	0.000000
x3	0.000000	0.6666667
x4	0.000000	0.000000
x5	100,00000	0.000000
x6	0.000000	0.3333333
x7	0.000000	0.000000
x8	0.000000	0.3333333
x9	25,00000	0.000000
x10	0.000000	0.3333333
x11	0.000000	0.000000
x12	0.000000	0.000000

Tablo 3: Probleme ait en iyi çözümler

Tablo 4'de asıl modelde kısıtlara eklenen aylak veya artık değişkenlerin eniyi çözümde aldıkları değerleri ile ikil (dual) değişkenlerin eniyi çözümde aldıkları değerler gösterilmektedir.

Row	Slack or Surplus	Dual Price
1	175,0000	-1,000000
2	0,0000	-0,333333
3	0,0000	-1,000000

4	0,0000	-0,333333
5	125,0000	0,000000
6	0,0000	-0,333333
7	0,0000	0,000000
8	50,0000	0,000000
9	0,0000	0,000000
10	0,0000	0,000000
11	100,0000	0,000000
12	0,0000	0,000000
13	0,0000	0,000000
14	0,0000	0,000000
15	25,0000	0,000000
16	0,0000	0,000000
17	0,0000	0,000000
18	0,0000	0,000000

Tablo 4. artık değişkenlerin İkil (dual) değişkenlerin eniyi çözümde aldıkları değerler

Maksimum kar elde edebilmek için

X1: 120*45 günlük üretim miktarı

X2: 170*70 günlük üretim miktarı

X3: 80*70 günlük üretim miktarı

X4: 90*40 günlük üretim miktarı

X5: 100*50 günlük üretim miktarı

Ürün Adı	Birim Maliyet	Birim Satış	Birim Kar
X ₁	24	27	3
X ₂	54	61	7
X ₃	25	29	4
X ₄	16	18	2
X ₅	22	25	3

Tablo 5. Birim kar değerleri

Maksimum kar için kullanılacak olan amaç fonksiyonun katsayılarını Tablo 5’da verilen birim kar değerleri oluşturmaktadır. Birim kar birim satış fiyatı ile birim maliyet fiyatının farkında olmaktadır.

$$Z_{\max}=3X_1+7X_2+4X_3+2X_4+3X_5$$

	cam kısıtı	süre kısıtı(dk)
x1	5400	12
x2	11900	16
x3	5600	8
x4	3600	9
x5	5000	11

Tablo 6. Cam kısıtı ve süre kısıtı

Üretim aşamasın 320*200 birim tabaka kullanılarak elde edilebilecek ürünler için cam miktarı ve işlem süreleri Tablo 6’da verilmiştir. Bu veriler eşliğinde aşağıdaki cam ve süre kısıtları elde edilmektedir.

$$5400X_1+11900X_2+5600X_3+3600X_4+5000X_5 \leq 64000 \text{ (cam kısıtı)}$$

$$12X_1+16X_2+8X_3+9X_4+11X_5 \leq 540 \text{ (süre kısıtı)}$$

Problem için diğer bir kısıtlama ise pozitiflik şartıdır.

$$X_1 \geq 0, X_2 \geq 0, X_3 \geq 0, X_4 \geq 0, X_5 \geq 0$$

Elde edilen veriler program yardımı ile çözümlendiğinde elde edilen değerler Tablo 7 ve Tablo 8’de verilmiştir. En iyi çözüm değeri 45.71429 çıkmaktadır.

Variable	Value	Reduced Cost
X1	0,000000	0,857143
X2	0,000000	1,500000
X3	11,428570	0,000000
X4	0,000000	0,571429
X5	0,000000	0,571429

Tablo 7. En iyi çözüm değerleri

Row	Slack or Surplus	Dual Price
1	45,7143	1,000000
2	0,0000	0,714285
3	448,5714	0,000000
4	0,0000	0,000000
5	0,0000	0,000000

6	11,4286	0,000000
7	0,0000	0,000000
8	0,0000	0,000000

Tablo 8. artık değişkenlerin İkil (dual) değişkenlerin eniyi çözümde aldıkları değerler

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada doğrusal programlama yöntemi kullanılarak firmaya ait veriler üzerinden kesim aşamasındaki kayıp oranlarını en az indirmek ve kar payını artırmak için gerekli olan yöntem elde edilmeye çalışılmıştır. İşletmenin üretim politikası gelen siparişlere göre belirlenmektedir. Bunu yanında işletme daha önceki sipariş geçmişine göre olabilecek siparişler için farklı ebatlarda kestikleri camları da stokta bekletmektedirler. İşletmenin üretim aşamasında karşılaştığı problemler karar verme problemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu tür karar verme problemleri fazla sayıda değişken içermesine rağmen doğrusal programlama yöntemleri ile oluşturulan matematiksel modellen bilgisayar ortamında kolayca çözümlenerek işletme açısından en doğru kararın verilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan model Lingo 15.0 programı kullanılarak çözüldüğünde en uygun sonuçlar bulunmuştur.

İşletme açısından bakıldığında en az kayıpla üretim yapılabilmesi için x2 bileşeni içerisinde yer alan (120*45 - 80*70 - 100*50) ürün çeşitlerinden 50 adet x5 bileşeni içerisindeki (170*70 - 90*40) ürün çeşitlerinden 100 ve x9 (80*70 - 100*50) dan 25 adet üretim yapması gerekmektedir. Kar payını en yüksek miktara çeken ürün ise 80*70 boyutlarında üretilen cam sağlamaktadır.

Bulunan çözüm kapsamında işletmenin kesim aşamasında belirlediği adet sayısının işletme açısından sorun oluşturduğu belirlenmiştir. Kayıp kapasite miktarlarına bakıldığında işletmenin verimli bir şekilde çalıştığı söylenemez. Elde edilen sonuçlara bakıldığında fire oranını düşürebilmek için ürünlere ait alt limit değerlerinde üretilmesi gerekmektedir. Eğer alt limit değerleri kullanılmasaydı bazı ürünlerden hiç üretilmemesi gerekirdi. Böylelikle fire oranı en alt limitlere çekilmiş olacaktır.

Sonuç olarak işletmenin temel beklentisi olan kayıp miktarını en aza indirmek ve kar payını en yükseğe çekebilmek amacının sağlanabilmesi ve işletmenin mevcut piyasa koşullarında sürekliliğini sağlayabilmesi üretim için kullandığı kaynaklardan en üst seviyede yararlanarak yeni üretim stratejileri belirlemesi gerekmektedir.

Kaynakça

- AVRALOĞLU, Z. (1981), Doğrusal Programlama ve Tarım İşletmelerinde Bir Uygulama, Ankara İ.T.İ.A.Yayın No:139, Ankara, s.19.
- BAZARAA, M., JARVIS, J. J., (1977), Linear Programming And Network Flows, Canada, America: John Wiley – Sons, Ğnc, 0-471-06015-1.
- CİNEMRE, N. (1997), Yöneylem Araştırması, İstanbul.
- DANTZİĞ, G.. THAPA M. N. (1997), Linear Programming 1: Introduction, Springer, New York.
- DOWLING, T. (1993), İşletme Ve İktisat İçin Matematiksel Yöntemler, Nobel Yayın, Ankara, s.177.
- EDGAR, T.F.,HİMMELBLAU, D.M. and LASDON, L.S.(2001), Optimization of Chemical Processes, SE, McGrawHill.
- GANJİ, H. (2010), Development of A Suitable Model for Crude Oils and Petroluem Cuts Optimum Blending, 14.th Intl. Oil, Gas & Petrochemical Congress
- GREİG, D.M. (1980), Optimisation.Longman,179 s.,New York.
- KARA, İ., (1985), Yöneylem Araştırmasının Yöntem Bilimi, T.C. Anadolu Üniversitesi,Mühendislik Mimarlık Fakültesi Yayınları, No:23, s.117.
- KARA, İ. (1991), Doğrusal Programlama, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, s.13-14.
- KARAHALİL, U. (2003), Toprak Koruma Ve Odun Üretimi Fonksiyonlarının Doğrusal Programlama İle Modellenmesi (Karanlıkdere Planlama Birimi Örneği), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- KARDİYEN, F,(2007), “Doğrusal Programlama İle Portföy Optimizasyonu ve İmkb Verilerine Uygulanması Üzerine Bir Çalışma” iktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 2.
- SARIASLAN, H. (1986), Kaynak Dağılımında Doğrusal Programlama, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları:533, Ankara.
- SEVİMLİ, S. (2007), Doğrusal Programlama Modelinin Biyolojik Çalışmalarda Kullanılması, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- TAHA, H. A. (2007), Yöneylem Araştırması, 4.basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- TRUEMAN,R.E. (1981), Quantitative Methods For Decision Making in Business, The Dryden Press, New York,s.214.
- WİLLİAM J. S. (1999), Production/Operations Management, 6. Baskı, Mc Graw Hill, Boston,s.234.

- WILLIS, M. J. and STOSCH M. (2016), Inference of chemical reaction networks using mixed integer linear programming, *Computers and Chemical Engineering* 90, 31–43.
- WINSTEN, W.L. (1994), *Operations Research*, Second Edition, PWS-KENT Publishing Company, Boston
- WINSTEN, W. L. (2004), *Operations Research Applications and Algorithms*, Fourth Edition, Belmont, CA: Thomson Brooks Cole
- YILMAZ, M. (2005), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri (Yöneylem Araştırması)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- YÜCEL, M. (2004), *Pazarlama Problemlerinin Çözümünde Yöneylem Araştırmasının Önemi*, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmalar.

Makale Geliş Tarihi: 30. 03. 2018

Makale Kabul Tarihi: 28.05. 2018

Orcid ID: 0000-0002-5061-4006

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SÜT TÜKETME ALIŞKANLIKLARI VE ANNELERİNİN ÇOCUKLARINA SÜT TÜKETTİRME GEREKÇELERİ

Kazım BAŞ*

Aynur YAMAN**

Nesrin KARACA SANYÜREK***

Nazan GÜRARSLAN BAŞ****

 Z

Çalışma, okul öncesi dönem çocuklarının süt tüketme alışkanlıklarını ve annelerinin çocuklarına süt tükettirme gerekçelerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Çalışma 4-29 Nisan 2016 tarihleri arasında bir il merkezinde, devlete bağlı okul öncesi kurumlarda yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 182 okul öncesi çocuğu olan anne oluşturmuştur. Araştırmanın verileri 30 sorudan oluşan anket formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar destekli SPSS programında, sayı ve yüzdelik ve ki-kare testleri ile analiz edilmiştir. Çocukların %76.4'ünün günlük süt tükettiği, %91.8'inin sütü severek içtiği görülmüştür. Annelerin ise çocuklarına, kemikleri g clendirmek (%94.9), büyümeyi desteklemek (%80.3), diş sağlığını korumak (%73.6), kasları g clendirmek (%51.2) ve sinir sisteminin gelişimini desteklemek (%35.7) amacıyla süt verdiklerini ifade etmiştir. Elde edilen bulgulara göre okul öncesi dönem çocuklarının 1/4'ünün günlük süt tüketmediği saptanmıştır.  ocukla  alıŐan meslek profesyonellerinin anneleri, çocuklarına süt t kettirmenin önemi konusunda bilgilendirmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler:  ocuk, okul öncesi dönem, sağlık, süt.

* Öğr. Gör.,Munzur Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,  ocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, k bas@ Munzur.edu.tr

** Munzur Üniversitesi, Gıda Mühendisliği  ğrencisi

*** Dr. Öğr. yesi., Munzur Üniversitesi, Gıda M hendisliği

**** Dr. ğr.  yesi., Munzur Üniversitesi, Sağlık Y ksekokulu

MILK CONSUMPTION HABITS OF PRE-SCHOOL CHILDREN AND MOTHERS' REASONS OF CONSUMING MILK TO THEIR CHILDREN

ABSTRACT

The study was conducted as a descriptive study to determine the habits of milk consumption of pre-school children and the reasons of mothers consuming milk to their children. The study was carried out in pre-school institutions in a city, between 4-29 April 2016. The study sample is consisted of 182 mothers with preschool children. The research data were collected using a questionnaire containing 30 questions. The obtained data were analyzed by number and percentage and chi-square tests in SPSS programme. It was seen that 76.4% of the children consumed milk daily, 91.8% of them loved drinking milk. Mothers stated that they gave milk to their children to strengthen bones (94.9%), support growth (80.3%), protect dental health (73.6%), strengthen muscles (51.2%) and support nervous system development (35.7%). According to the findings, it was determined that ¼ of pre-school children did not consume milk daily. In this case it is recommended that occupational professionals working with the children should give information to mothers about importance of milk consumption on child health.

Key Words: Child, pre-school stage, health, milk

Giriş

Süt, içeriği bakımından zengin bileşime sahip olan bir besin kaynağıdır (Yiğit ve Tezcan, 2009). İnsan hayatı boyunca süt tüketimine gereksinim duyar. Ancak çocukluk, gebelik ve yaşlılık gibi kritik yaşam dönemlerinde bu gereksinim artar (Li ve ark., 2015; Ünal ve Besler, 2012; Wiley, 2011). Sütün, büyüme, gelişme, doku farklılaşması ve bağışıklık sistemine olumlu etkilerinin yanı sıra, bireyi hipertansiyon, kanser, obezite ve diş çürüğü risklerine karşı koruyucu rolleri de bulunmaktadır (Dror ve Allen, 2011; Garipağaoğlu ve Özgüneş, 2008; Sümbül ve Ünüsan, 2009; Ünal ve Besler, 2012). Dolayısıyla da sütün yeterli miktarda tüketilmesi insan sağlığı açısından yararlıdır.

Büyüme ve gelişme dönemindeki çocuklar beslenmelerinde gerekli olan kalsiyumun önemli bir bölümünü süt ve süt ürünleriyle karşılamaktadır (Li ve ark., 2015; Sümbül ve Ünüsan, 2009). Yapılan bazı araştırmalar düzenli süt tüketiminin, çocuklarda boy uzaması ve kilo alımı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu gösterirken (Du ve ark., 2004; Grillenberger ve ark., 2006), yetersiz süt tüketiminin kemik gelişimi olumsuz etkileyerek kırık (Hoppe ve ark., 2004; Wiley, 2009) ve osteoporoz gibi sorunlarına yol açabileceğini bildirmektedir (Drior ve Allen, 2011; Ünal ve Besler, 2012).

Çocukların sağlıklı büyüme ve gelişmeleri için günde en az iki porsiyon süt ya da süte eşdeğer besin tüketmeleri gerekir (Sepp ve ark., 2001; Ünal ve Besler, 2012; Sümbül ve Ünüsan, 2009). Literatür, birçok Avrupa ülkesinde kişi başı tüketilen süt miktarının 100 ml olduğunu ancak ülkemizde bu oranın 24 ml'e düştüğünü ve süt tüketiminin istendik düzeyde olmadığını ifade etmektedir (Ünal ve Besler, 2012). Yine okul çocuklarının meyve, sebze ve süt gibi sağlıklı besinlerin yerine, hazır meyve suyu gibi şekerli ve gazlı besinleri tükettiği bildirilmektedir. (Garipağaoğlu ve Özgüneş, 2008; Li ve ark., 2015). Bu durum çocukların beslenme alışkanlıklarının, okul döneminde risk altında olduğunu göstermektedir. Bu gerekçeyle okul dönemine geçmeden çocuğa doğru beslenme alışkanlığı kazandırmak, yaşamın ileri evrelerinde ortaya çıkabilecek sorunları önleme açısından yarar sağlayacaktır. Çocuğun sağlıklı beslenme alışkanlığı kazanmasında rol oynayan başta ebeveynler olmak üzere sağlık profesyonelleri ve eğitimcilere önemli sorumluluklar düşmektedir. (Arslan ve Pekşen Akça, 2012; Garipağaoğlu ve Özgüneş, 2008; Oğuz ve Önay Derin, 2013). Literatürde okul öncesi dönem çocuklarının süt tüketimine ilişkin çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmanın planlandığı ilde okul öncesi dönem çocuklarının süt ve süt ürünlerini tüketme durumları ve ailelerin çocuklarına süt tükettirme gerekçeleri ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu gerekçelerle araştırma, bir il merkezinde okul öncesi kurumlarda eğitim gören okul öncesi dönem çocuklarının süt tüketme alışkanlıklarını ve annelerinin çocuklarına süt tükettirme gerekçelerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Araştırma, 4-29 Nisan 2016 tarihleri arasında, Tunceli il merkezinde bulunan ve devlete bağlı okul öncesi kurumlarda (6 tane okul öncesi kurum) yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini okul öncesi kurumlarda eğitim gören okul öncesi dönem çocuklarının anneleri oluşturmuştur. Evrenden örneklem seçimine gidilmeden, araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllü 182 anne araştırmanın örneklemi oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan "*Çocukların süt tüketimi ve annelerin çocuklarına süt tükettirme gerekçeleri*" soru formu ile toplanmıştır. Soru formu, anne ve çocukların tanıtıcı özelliklerini içeren 10 soru; çocukların süt tüketim alışkanlıklarını değerlendirmeyi içeren 10 soru (günlük süt tüketme durumu, sütü tüketme şekli, sütü severek tüketme vb) ve annelerin çocuklarına süt tükettirme gerekçelerini belirlemeyi amaçlayan 10 soru (kemik gelişimini desteklemek, diş sağlığını korumak vb.) olmak üzere toplam 30 sorudan oluşmaktadır. Veri toplama araçları, uygulanmaya başlamadan önce araştırma kapsamına alınmayan özel bir okul

öncesi kurumunda eğitim gören 10 okul öncesi dönem çocuğun ebeveynlerine uygulanarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soru formu, 4-9 Nisan 2016 tarihleri arasında, araştırmanın amacını açıklayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olduğunu bildiren bir izin formu ile zarf içinde okul öncesi dönem çocukları ile annelere gönderilmiştir. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan anneler izin formunu imzalayıp, soru formunu doldurduktan sonra aynı zarf içerisinde çocuklarıyla okula, öğretmenlere göndermiştir. Araştırmacılar 23-29 Nisan 2016 tarihleri arasında okul öncesi kurum öğretmenlerinden okula geri gönderilen soru formlarını toplamıştır. Eksik ve boş bırakılan 45 soru formu örnekleme dahil edilmemiştir. Elde edilen veriler SPSS veri tabanına aktarılarak sayı, yüzdeler ve ki-kare önemlilik testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın yapılabilmesi için İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okul öncesi kurumlardan yazılı izin alındıktan sonra ailelere araştırmanın amacını açıklayan form gönderilerek ailelerin yazılı onayları alınmıştır.

Bulgular

Okul öncesi dönem çocuğu annelerin çocuklarının süt tüketme alışkanlıkları ve annelerin çocuklarına süt tükettirme gerekçelerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Anneleri ve Çocukları Tanıtıcı Bazı Özelliklerin Dağılımı (N=182)

Özellikler	Sayı	Yüzde
Anne Yaş (Ortalama±SS)	33.87±4.56	
Anne Öğrenim Durumu		
Okur-yazar değil	2	1.1
İlkokul	8	4.4
Ortaokul	14	7.7
Lise	73	40.1
Üniversite ve Üstü	85	46.7
Anne Çalışma Durumu		
Çalışıyor	82	45.1
Çalışmıyor	100	54.9
Annenin Gelir Algısı		
Geliri giderinden az	22	12.1

Geliri giderine denk	154	84.6
Geliri giderinden fazla	6	3.3
Çocuk Yaş (Ortalama±SS)	5.36± 0.79	
Çocuğun Cinsiyeti		
Kız	83	45.6
Erkek	99	54.4

Yaş ortalaması 33.87±4.56 olan annelerin %46.7'sinin üniversite ve üstü öğrenime sahip olduğu, %54.9'unun gelir getirici bir işte çalışmadığı görülmüştür. Yaş ortalaması 5.36±0.79 olan çocukların %54.4'ünün erkek olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 2. Çocukların Süt Tüketimine İlişkin Bazı Özelliklerin Dağılımı(N=182)

Özellikler	Sayı	Yüzde
Günlük Süt Tüketme Durumu		
Tüketiyor	139	76.4
Tüketmiyor	43	33.4
Sütü Severek Tüketme Durumu		
Tüketiyor	167	91.8
Tüketmiyor	15	8.2
Süt Tüketme Öğünü		
Sabah	107	58.8
Öğle	14	7.7
Akşam	61	33.5
Sütü Tüketme Şekli		
Soğuk	31	17.0
Ilık	147	80.8
Sıcak	4	2.2
Sütü Ek Madde ile Kullanma Durumu*		
Kullanan	79	43.4
Kullanmayan	103	56.6
Tüketilen Sütün Türü		
Marketten Pastörize	124	68.1
Marketten Açık	5	2.7

Taze ve Günlük (Doğal)	53	29.2
------------------------	----	------

*Kakao, Bal, Pekmez, Şeker vb

Çocukların %76.4'ünün günlük süt tükettiği, %91.8'inin sütü severek içtiği, %58.8'inin sabah saatlerinde süt tükettiği, %80.8'inin sütü ılık tükettiği, %43.4'ünün süte tatlandırıcı bir madde koyarak tükettiği, %68.1'inin marketten alınan pastörize sütü tükettiği belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Annelerin Çocuklarına Süt Tükettirme Gerekçeleri

Süt Tükettirme Gerekçesi	Sayı	Yüzde
Kemikleri Güçlendirme*	169	94.9
Büyümeyi Destekleme*	143	80.3
Boy Uzamasını Sağlama*	138	77.5
Diş Sağlığını Koruma*	131	73.6
Kasları Kuvvetlendirme*	92	51.2
Sinir sistemini Güçlendirme*	65	35.7

*Birden fazla cevap verenler.

Annelerin %94.9'u kemikleri güçlendirme, %80.3'ü büyümeyi destekleme, %77.5'i boyun uzamamasını sağlama, %73.6'sı diş sağlığını koruma, %51.2'si kasları güçlendirme, %35.7'si sinir sistemini destekleme gerekçesiyle çocuklarına süt tükettirdiğini ifade etmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Annelerin Öğrenim Durumlarına Göre Çocuklarına Süt Verme Gerekçeleri

Gerekçe	Annenin Öğrenim Durumu				Toplam		P
	Ortaokul ve Öncesi		Lise ve sonrası				
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	

Büyüme Destekleme (n=178)							
Destekler	17	73.9	126	81.3	143	80.3	
Desteklemez	6	26.1	2	18.7	35	19.7	0.406
Kemik Gelişimini Destekleme (n=178)							
Destekler	19	82.6	150	96.8	169	94.9	0.036
Desteklemez	4	17.4	5	3.2	9	5.1	
Diş Sağlığını Koruma (n=179)							
Korur	12	50.0	120	77.4	132	73.6	0.011
Korumaz	12	50.0	35	22.6	47	26.4	

Lise ve üstü öğrenime sahip olan annelerin %96.8'i sütün kemik gelişimini desteklemede, %77.4'ü de diş sağlığını korumada etkili olması gerekçesiyle çocuklarına süt tükettirdiğini ifade ederken, orta okul ve altı öğrenime sahip annelerin %82.6'sı sütün kemik gelişimini destekleme ve %50.0'ı da diş sağlığını korumada etkili olması gerekçesiyle çocuklarına süt tükettirdiğini ifade etmektedir. Annelerin öğrenim durumlarına göre çocuklarına süt tükettirme gerekçelerine bakıldığında lise ve üstü öğrenime sahip olan annelerin kemik gelişimini destekleme ve diş sağlığını koruma gerekçeleriyle çocuklarına süt tükettirme oranı, orta öğretim ve altı öğrenime sahip olan annelere göre yüksek bulunmuş ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı görülmüştür ($p < 0.05$).

Tablo 5. Annelerin Çalışma Durumlarına Göre Çocuklarına Süt Verme Gerekçeleri

Süt Tükettirme Gerekçesi	Annelerin Çalışma Durumu				Toplam		P
	Çalışıyor		Çalışmıyor		Sayı	Yüzde	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde			
Büyüme Destekleme (n=178)							
Destekler	71	88.8	72	73.5	143	80.3	0.011
Desteklemez	9	11.2	26	26.5	35	19.7	
Kemik Gelişimini Destekleme (n=178)							
Destekler	79	98.8	90	91.8	169	94.9	0.036
Desteklemez	1	1.3	8	8.2	9	5.1	

Kas Gelişimini Destekleme (n=177)							
Destekler	50	62.6	42	42.9	92	51.2	0.046
Desteklemez	30	37.4	56	56.1	85	48.2	
Boy Gelişimini Destekleme (n=178)							
Destekler	68	85.0	68	69.4	136	76.4	0.023
Desteklemez	12	15.0	30	30.6	42	23.6	
Diş Sağlığını Koruma (n=178)							
Korur	67	83.8	64	65.3	131	73.6	0.013
Korumaz	13	16.3	34	34.7	47	26.4	

Çalışan annelerin %88.8'i sütün çocuklarda büyümeyi, %98.8'i kemik gelişimini, %62.6 kas gelişimini, %85.0'ı boy gelişimini desteklemesi ve %83.3'ü diş sağlığını koruması sebebiyle çocuklarına süt tükettirdiğini, çalışmayan annelerin ise sadece %73.5'inin sütün çocuklarda büyümeyi, %91.8'inin kemik gelişimini, %42.9'unun kas gelişimini, %69.4'ünün boy gelişimini desteklemesi ve %65.3'ünün de diş sağlığını koruması gerekçesiyle çocuklarına süt tükettirdiklerini ifade etmektedir. Çalışan annelerin büyümeyi, kemik gelişimini, kas gelişimini, boy gelişimini destekleme ve diş sağlığını koruma gerekçesiyle çocuklara süt tükettirme oranının, çalışmayan annelere göre daha yüksek olduğu görülmüş ve bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$).

Tartışma

Süt ve süt ürünleri, çocuğun fiziksel gelişiminin yanında çocukta bellek, dikkat ve planlama gibi bilişsel işlevlerin gelişmesine de katkı sunmaktadır (Meydanlıoğlu 2016). Bu gerekçeyle çocuğa yeterli ve düzenli süt ve süt ürünlerini tükettirmek önemlidir. Çocukların beslenme alışkanlıklarının, okul öncesi dönemde şekillenmesi sebebiyle özellikle de bu dönemde, çocuğa süt tüketme alışkanlığı kazandırmada başta aile olmak üzere eğitici ve çocuk sağlığı alanında çalışan meslek profesyonellerine önemli sorumluluklar düşmektedir.

Yapılan bu son çalışmada, çocukların $\frac{3}{4}$ 'ünün günlük süt tükettiği, tamamına yakınının sütü sevdiği, yarısından fazlasının sütü sabah öğününde, $\frac{4}{5}$ 'ünden fazlasının sütü ılık ve

yaklaşık yarısına yakınının da süte tatlandırıcı bir madde ekleyerek süt tükettiği görülmektedir. Yapılan bir araştırmada, çocukların %91.2'sinin sütü severek, %61.1'inin sıcak, %36.8'inin soğuk ve %89.1'inin de kahvaltıda tükettiği ifade edilmektedir (Nahçıvan, 2006). Diğer bir çalışmada ise çocukların %50'sinin sütü severek ve çoğunluğunun sabah öğününde tükettiği bildirilmektedir (Kobak ve Pek, 2015). Tarakçı ve ark. (2003) çalışmasında öğrencilerin %27.42'sinin sütü severek ve %22.65'inin şekerli olarak tükettiğini ifade etmektedir. Literatür, sütün içerisine konulan kakao, çikolata gibi tatlandırıcıların sütün tadını değiştirerek çocuk için cazip hale getirdiğini ve ayrıca çocuğun gazlı ve şekerli içeceklere yönelmesini engellemede iyi bir yöntem olabileceğini bildirilmektedir. (Johnson ve ark., 2002; Nahçıvan 2006). Bu araştırma ve diğer araştırma sonuçlarında da benzer olarak okul öncesi dönem çocuklarının tamamına yakınının sütü severek içtiği ve sütü sıcak ve çoğunlukla sabah öğününde tüketmeyi tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

Yapılan bu araştırmada, annelerin tamamına yakını kemik gelişimini, 4/5'ü büyüme, boy ve diş gelişimini ve yaklaşık yarısı da kas gelişimini desteklemek amacıyla çocuklarına süt tükettirdiklerini ifade etmektedir. Yine annelerin çalışma durumunun ve öğrenim düzeylerinin çocuklarına süt tükettirme gerekçelerini etkilediği görülmektedir. Yapılan bir araştırmada katılımcıların %60.16'sı sütü besleyici olması nedeniyle tükettiklerini bildirmektedir (Tarakçı ve ark., 2003). Yeterli süt tüketimi kemik, sinir, kas ve diş sağlığı üzerinde olumlu etkilere sahip olup, özellikle de diş çürüklerinin oluşmasını önlemekte (Dror ve Allen, 2011; Garipağaoğlu ve Özgüneş, 2008; Sümbül ve Ünüsan, 2009) ve okul performansını pozitif yönde etkilemektedir (Kim ve ark. 2016). Çin'de (Du ve ark., 2004) ve Kenya'da (Grillenberger ve ark., 2006) yapılan araştırmalarda düzenli süt içen çocukların boy uzamalarının, içmeyenlere göre daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Literatürde, annelerin öğrenim düzeyinin, ekonomik durumunun ve beslenme konusundaki bilgi düzeylerinin çocukların doğru beslenme alışkanlığı edinmesi üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Akgün ve ark., 2006; Sümbül ve Ünüsan, 2009). Nahçıvan (2006) ise yaptığı araştırmada annelerin öğrenim düzeyi ile çocuklarının süt tüketimi arasında bir ilişki olmadığını ifade etmiştir. Bu son araştırma sonuçları diğer araştırma sonuçlarına (Akgün ve ark., 2006; Sümbül ve Ünüsan, 2009) benzer olarak annelerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe ve çalışma oranları arttıkça sütün yararları konusunda farkındalıklarının arttığını gösterirken Nahçıvan'ın çalışmasından farklılık göstermektedir. Bu farklılık ise Nahçıvan'ında çalışmasında belirttiği gibi araştırma kapsamına alınan annelerin eğitim durumlarının benzer olmasından kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla annelerin çocuklarına süt tükettirme ve sütün yararlarına ilişkin bilgi durumlarının öğrenim düzeyleri ve çalışma durumlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneri

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, okul öncesi dönem çocuklarının yaklaşık tamamı sütü severek tüketse de ancak her dört çocuktan biri günlük süt tüketmektedir. Yine, okul öncesi çocuğa sahip annelerin öğrenim düzeyi ve çalışma durumu, çocuklara amacına uygun süt tükettirilmesini etkilemektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, okul öncesi dönem çocuk ile çalışan meslek profesyonellerinin (hemşire, öğretmen, doktor vb) süt tüketimi ve sütün çocuk sağlığına yararları konusunda ebeveynlerin bilgilencmelerine yönelik farkındalık çalışmaları yapmaları ve ebeveynleri çocuklarına günlük süt tükettirmeleri konusunda desteklemeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Akgün, S., Bakar, C., Kut A., Kınık, S.T. (2006). Başkent Üniversitesi Hastanesi Pediatri Polikliniklerine Başvuran Beş Yaş Altı Çocuklarda Obezite Görülme Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. *STED*,15(4): 60-66.
- Arslan, R., Pekşen Akça, R. (2012). Çocukların Eğitiminde Rol Model Oluşturacak Olan Eğitimci ve Usta Öğretici Adaylarının Beslenme Alışkanlıkları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(8):101-119.
- Dror, D.K., Allen, L.H. (2011). The Importance of Milk and Other Animal-Source Foods for Children in Low-Income Countries. *Food and Nutrition Bulletin*, 32(3):227-241.
- Du, X., Zhu, K., Trube, A., Zhang, Q., Ma, G., Hu, X., Fraser, D.R., Greenfield, H. (2004). School-Milk Intervention Trial Enhances Growth and Bone Mineral Accretion in Chinese Girls Aged 10-12 Years in Beijing. *Br J Nutr.*, 92:159-68.
- Garipağaoğlu, M, Özgüneş, N. (2008). Okullarda Beslenme Uygulamaları. *Çocuk Dergisi*,8(3):152-159.
- Grillenberger, M., Neumann, C.G., Murphy, S.P., Bwibo, N.O., Weiss, R.E., Jiang, L., Hautvast, J.G., West, C.E. (2006). Intake of Micronutrients High in Animal-Source Foods is Associated with Better Growth in Rural Kenyan School Children. *Br J Nutr.*, 95:379-390.
- Hoppe, C., Udam, T.R., Lauritzen, L., Mølgaard, C., Juul, A., Michaelsen, K.F. (2004). Animal Protein Intake, Serum Insulin-Like Growth Factor I, and Growth in Healthy 2.5-Y-Old Danish Children. *Am J Clin Nutr.*, 80:447-452.

Johnson, R.K., Frary, C., Wang, M.Q. (2002). The Nutritional Consequences of Flavored-Milk Consumption by School-Aged Children and Adolescents in the United States. *J Am Diet Assoc.*,102(6):853-856.

Kim, S.Y., Sim, S., Park, B., Kong, I.G., Kim, J.H. & Choi, H.G. (2016). Dietary Habits are Associated with School Performance in adolescents. *Medicine (Baltimore)*, 95(12): e3096.

Kobak, C., Pek, H. (2015). Okul Öncesi Dönemde (3-6 Yaş) Ana Çocuk Sağlığı ve Anaokulundaki Çocukların Beslenme Özelliklerinin Karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2): 42-55.

Li, X.E., Drake, M.A. (2015). Sensory Perception, Nutritional Role, and Challenges of Flavored Milk for Children and Adults. *Journal of Food Science*,80(4): R665-R670.

Meydanlıoğlu, A. (2016). Çocukların Besin Tüketimi ve Beslenme Davranışlarının Akademik Başarılarına Etkisi. *Journal of Research in Education and Teaching*, 5(4):368-376.

Nahcivan, N.Ö. (2006). Bir İlköğretim Okulundaki Öğrencilerde Süt Tüketim Durumu. *Sted*,15(3):38-44.

Oğuz, Ş., Önay Derin, D. (2013). An Investigation of Some Nutrition Habits Of 60-72 Month-Old Children. *İlköğretim Online*, 12(2):498-511.

Sepp, H., Hofvander, H., Abrahamsson, L. (2001). The Role of Milk in Swedish Pre-School Children's Diet. *Scandinavian Journal of Nutrition/Naringsforskning*, 145:131-136.

Sümbül, E.İ., Ünüsan, N. (2009). 4-6 Yaş Arasındaki Öğrencilerin Okul Dönemindeki Yetersiz ve Dengesiz Beslenme Alışkanlıklarının Saptanması. Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tarakçı, Z., Selçuk, Ş., Şahin, K., Coşkun, H. (2003). Üniversite Öğrencilerinin İçme Sütü Tüketim Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.)*, 13(1): 15-21.

Ünal, N.R., Besler, T. (2012). Beslenmede Sütün Önemi. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 727, İkinci Basım, Ankara.

Wiley, A.S. (2009). Consumption of Milk, But Not Other Dairy Products, is Associated with Height Among U.S. Preschool Children in Nhanes 1999-2002. *Ann Hum Biol.*, 36:125-138.

Wiley, A.S. (2011). Cow Milk Consumption, Insulin-Like Growth Factor-I, and Human Biology: A Life History Approach. *American Journal of Human Biology*, 00:000-000. DOI 10.1002/ajhb.22201.

Yiğit, E.K., Tezcan, S. (2004). Bebeklerin Beslenme Alışkanlıkları, Çocukların ve Annelerin Beslenme Durumu. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

Kitap Tanıtımı**BİLİNÇ ÜZERİNE KONUŞMALAR**

Susan Blackmore,  ev, Seda Akbıyık, Küre Yay. İstanbul, 2017, s. 327.

Leyla DELİKAYA¹

Bilinç, evrim teorisi, meditasyonlar, memler gibi alanlarla ilgilenen Susan Blackmore'un bu kitabı, bilinç sorununu ele almıştır. Kitap, yazarın yapmış olduğu bir söyleşiden oluşmuş, söyleşiye bilinç üzerinde çalışmalar yapmış yirmi bir bilim insanı katılmıştır. Bu isimler şoyledir: Bernard Baars, Ned Block, David, Chalmers, Petrica ve Paul Churchland, Francis Crick, Daniel Dennet, Susan Greenfield, Richard Gregory, Stuart Hameroff, Christof Koch, Stephen LaBerge, Thomas Metzinger, Kevin O'Regan, Roger Penrose, Vilayanur Ramachandran, John Searle, Petra Stoering, Francisco Varela, Max Velmans, Daniel Wegner.

Giriş bölümünde yazarın önce katılan kişilere ettiği teşekkür, kitabı oluştururken ki süreçte yaşadığı sıkıntılar ifade edilmiş ve söyleşinin konusu hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Blackmore'un katılımcıların hepsine sorduğu ilk soru: bilinç sorunu  zinedir. İkinci soru ise, ölümden sonra yaşam düşüncesine inanıp inanamadıklarıdır. İlk soruya yönelik verilen cevapların hepsi, düşünürlerin kendi çalışmalarına bağlı paralellik göstermiş ve benzer yanıtlar gelmiştir. İkinci soruda ise, bilim insanlarının hemen hepsi ölümden sonraki yaşama inanmadıklarını ifade etmiştir. Yazarın sıkça tartışmalara neden olan ' zg r irade' problemine geçtiğimizde ise, ilk iki sorunun aksine farklı birçok cevaplar verilmiştir. Fakat genel olarak

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans  ğrencisi.

kimse tamamen reddetmemiş, söz konusu sorunu bir kenara atılacak problem olarak görmemiştir. Bu konuda yazarın düşüncesi ise, özgür iradeyi bir köşeye bırakmaktır.

Benlik konusunun doğası hakkındaki meseleye değinen Blackmore, Rama, John ve Francisco'nun problemi doğrudan ele aldığını ve bunla alakalı soruları genişlettiğini söyleyerek katkılarını belirtmiştir. Bu bağlamda bilincin entelektüel çerçevede benlik, özgür irade, meditasyonlar ve ahlaki konularda nasıl şekillendiği gösterilmiştir. Farklı dallarla ilgilenen bilim insanlarının söz konusu sorunla ilgilenme hikayeleri ise oldukça eğlenceli ve ilginçtir. Örnek verecek olursak: Chalmers on yaşındayken miyoptur ve bu nedenle gözlük kullanmaya başlar. Gözlükle beraber daha iyi gören, gözlerinin derinlik kazandığını düşünen Chalmers, böylece bilinçle ilgilenmeye başlar. Aynı şekilde Koch'un günün birinde yaşadığı şiddetli diş ağrısı ve bunun üzerine düşünmesi onu bu konuya itmiştir.

Bernard Bears'ın verdiği William James'ten 'iki gözün rekabeti' örneği, bilinci anlamak için ilkçağ düşünürü Platon'dan yola çıkarak değindiği tiyatro metaforu gibi örnekler, bahsi geçen konunun tarihsel sürecine farklı açılardan yaklaşmamızı sağlamıştır. Aynı şekilde örneklerde Descartes'ı da görmekteyiz. Chalmers'a yöneltilen 'bilinçli deneyim veya öznelğin ne olduğuna ilişkin hislerin zamanla yok olması ve aslında bunları yanılsama olarak görmemiz mümkün mü?' sorusu gündeme 'düşünüyorum öyleyse varım' sözünü getirmiştir, çünkü o, filozofun bu sözüyle bilinci kast ettiğini ifade etmiş, bilinçli olduğumuzdan asla şüphe edilemeyeceğini söylemiştir.

Söyleşide dikkat çeken bir diğer soru ise zombilere olan bakış açısıdır. Thomas Metzinger'in bunu günümüze ait bir tabir olarak nitelendirip, bundan 200 yıl sonra böyle bir şeyin akla uygun olmayacağını söylemesi olaya farklı bir bakış açısı katmıştır. Çünkü söz konusu mesele gündeme hep gelecekte var olacak olan bir problem gibi gösterilmiş, insanları bu bağlamda etkilemiştir. Fakat bilim insanlarının açıklamalara baktığımızda, bu konuyu çokta ciddiye almadıkları gözlemlenmiştir.

Kitapta son zamanlarda birçok araştırma ve tartışma konusu olan 'berrak rüya' metaforu da yer almıştır. Özellikle Stephan Laberge'nin ilgilendiği konu, rüya esnasında onun bir rüya olduğunu bildiğimiz rüyalar. İnsanların yalnızca bir kısmının deneyimlediği bu tecrübe, herşeyin daha net ve parlak görüldüğü rüyalar. Aynı zamanda onu kontrol edebilmek de söz konusudur. Berrak rüya deneylerine öncülük yapan Laberge'nin deneylerinde, bilincin hayret edici özelliklerine şahit olmak mümkündür.

Yazar, düşünürleri yaş sırasına göre sıralamış ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi söyleşiyi iki, üç temel soru çerçevesinde hazırlanmıştır. Bilinç konusuna ilgi duyanların zevkle okuyacağı bu kitap, içinde birçok ünlü düşünür ve bilim insanının yer aldığı başarılı bir kaynak olma özelliği taşır. Eser, Blacmore'un eğlenceli tutumuyla hazırlanmış ve zevkle okunabilecek bir düzeydedir.